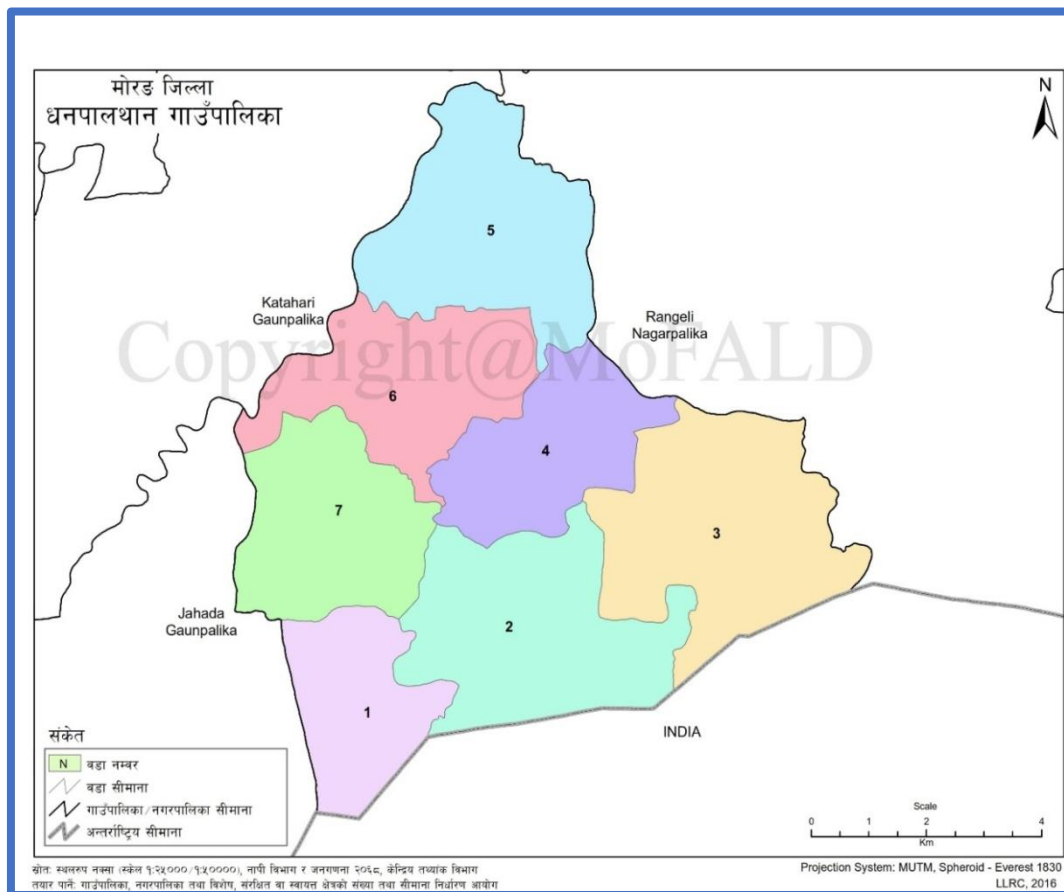

गाउँ शिक्षा योजना-२०८२-२०९२

धनपालथान गाउँपालिका
कोशी प्रदेश, मोरङ नेपाल
२०८२ असार

संरक्षक

श्री जिवछ प्रसाद गच्छदार, गाउँपालिका अध्यक्ष
श्री नसिमा बानो, गाउँपालिका उपाध्यक्ष
श्री रिता खतिवडा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

गाउँ शिक्षा योजना निर्माण समिति सदस्यहरु :

श्री जिवछ प्रसाद गच्छदार -गाउँपालिका अध्यक्ष –संयोजक
श्री रीता खतिवडा -प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत-सदस्य
श्री मो . हुसेन -सामाजिक विकास समिति संयोजक-सदस्य
श्री अनिल चौधरी -महासंघ अध्यक्ष -सदस्य
श्री ऋषिकेश कोइराला -उच्च तथा प्राविधिक शिक्षा स्रोत व्यक्ति-सदस्य
श्री श्याम साह -श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय तह प्र.अ प्रतिनिधि- सदस्य
श्री सीता भट्टराई शिक्षा अधिकृत- सदस्य सचिव

गाउँ शिक्षा योजना लेखन कार्यदल :

श्री सीता भट्टराई (धनपालथान गा.पा.शिक्षा अधिकृत) - संयोजक
श्री रूद्रानन्द चौधरी जनता मा.वि प्र.अ -सदस्य
श्री रवी राजवंशी शारदा मा.वि प्र. अ -सदस्य
श्री मुकेश कुमार मण्डल नवजीवन आ.वि - शिक्षक -सदस्य
श्री लभली कुमारी यादव धनपालथान गा.पा प्रा.स -सदस्य

प्रकाशक

धनपालथान गाउँपालिका

प्रमाणित मिति

२०८२ असार गते

प्रकाशन मिति

२०८२ श्रावण

गाउँपालिका प्रमुखको भनाई

नेपालमा दिगो शान्ति, सुशासन, समावेशी विकास र समृद्धिको लक्ष्यसहित संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली कार्यान्वयनमा छ। मानव संसाधन विकासको मूल आधार शिक्षा भएकाले, जतिसुकै प्रविधि र स्रोत भए पनि दक्ष जनशक्ति बिना समृद्धि सम्भव हुँदैन। त्यसैले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीप र रोजगारमुखी बनाउँदै राज्यले यस क्षेत्रमा प्राथमिकतापूर्वक लगानी गरिरहेको छ। विद्यालय शिक्षालाई सबैका लागि पहुँचयोग्य, गुणस्तरीय र क्रमशः निःशुल्क बनाउने नीतिगत व्यवस्था संविधानमा गरिएको छ, जसले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुने मौलिक हक सुनिश्चित गरेको छ।

संविधानको अनुसूची ८ को अधिकार सूचीअनुसार आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रमा पर्दछ। यस्तै, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११(ज) अनुसार गाउँपालिकालाई शिक्षासम्बन्धी २३ वटा अधिकार तोकिएको छ। यिनै संवैधानिक र कानुनी आधारमा धनपालथान गाउँपालिकाले विद्यालय शिक्षा सुदृढीकरणका लागि योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ। विद्यालय शिक्षाको समग्र विकासका लागि गाउँ शिक्षायोजना, विद्यालय सुधार योजना, संरचना सुधार, गुणस्तर अभिवृद्धि, कार्यान्वयन र कार्यसम्पादन सुधारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिएका छन्। विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकालाई अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने, बालविकासका न्यूनतम मापदण्ड पुरा गर्ने, सबै बालबालिकाका लागि सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्ने कार्य यो कार्यकालको पहिलो महत्वपूर्ण पहल हो।

गुणस्तरीय शिक्षाको चुनौती सामना गर्दै, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय नवप्रविधि र नवप्रवृत्तिहरूलाई आत्मसात गरी, समावेशी र सीपयुक्त शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०८२ देखि २०९२ सम्मका लागि दशवर्षे शिक्षा योजना तयार गरिएको हो। यस योजनाको निर्माणमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको सुझाव, सहभागिता र सहकार्यलाई प्राथमिकता दिइएको छ।

योजना निर्माणमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, प्राविधिक तथा सीपमूलक संस्थाहरू, अभिभावक संघ, प्रधानाध्यापक, र अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँगको छलफलमार्फत सुझाव संकलन गरिएको छ।

यस योजना निर्माणका क्रममा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउनुहुने विज्ञ/प्रशिक्षक श्री टंक गौतम र योगेन्द्र चापागाईं, लेखन तथा सम्पादन कार्यमा समर्पित योजना टोलिका संयोजक तथा युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख सिता भट्टराई, साथै योजना निर्माणको प्रारम्भदेखि सक्रिय रूपमा सहयोग गर्नुहुने उपाध्यक्षज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। यस शिक्षा योजनाले धनपालथान गाउँपालिकाको शैक्षिक क्षेत्रको रूपान्तरणमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने दृढ विश्वास लिइएको छ।

.....

गाउँपालिका अध्यक्ष

गाउँपालिका उपप्रमुखको भनाई

धनपालथान गाउँपालिकाको २०८२-२०९२ अवधिको दश वर्षे स्थानी तहको शिक्षा योजना निर्माण हुन गएकोमा खुसी महसुस भएको छ । यस धनपालथान गाउँ पालिकाको योजना निर्माण प्रक्रियामा सरोकारबाला सबैको सहभागिता खोजिएको छ । देशमामा दिगो शान्ति, सुशासन, समावेशी विकास र समृद्धिको लक्ष्यसहित संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली कार्यान्वयनमा छ। मानव संसाधन विकासको मूल आधार शिक्षा भएकाले शिक्षामा गरिएको लगानीले दीर्घकालिन विकासमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीप र रोजगारमुखी बनाउनु पर्ने नाराकै आधारमा धेरै राजनीतिक व्यक्तिहरुले पदीय जिम्मेवारी पाउँनु भयो तर अवस्थामा परिवर्तन आएको छैन । शिक्षालाई व्यवहारिक, जीवन उपयोगी, प्राविधिक र गुणस्तरीय बनाउन योजनाबद्ध रुपमा अगाडी वढ्नु पर्ने समयको माग हो । प्रस्तुत स्थानीय तहको शिक्षा योजनाले शिक्षा क्षेत्रका विविध पक्षलाई समेट्ने प्रयास गरेको छ । राज्यले शिक्षा क्षेत्रमा प्राथमिकताका साथ लगानी वढाएको छ । निशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ को व्यवस्था अनुसार २०८५ साल बैशाख महिना भित्र आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्त नगर्नेले सार्वजनिक पदधारण गर्न नपाउँने र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा समेत आधारभूत शिक्षालाई आधार लिएको सन्दर्भमा समेत पालिका स्थित आधाभूत शिक्षाबाट वञ्चित नागरिकलाई लक्षित गरी शैक्षिक कार्यक्रम अगाडी वढाउनु पर्ने आवश्यकता छ ।

संविधानतः विद्यालय शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भएको र स्थानीय सरकार संचाल , २०७४ को दफा ११(ज) अनुसार गाउँपालिकाको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गतका २३ वटा अधिकारहरु कार्यन्वयन गर्नका लागि समेत गाउँ शिक्षा योजना, विद्यालय सुधार योजना, संरचना सुधार, गुणस्तर अभिवृद्धि, कार्यान्वयन र कार्यसम्पादन सुधारका रणनीतिहरु अवलम्बन गर्नु पर्ने अवस्था आएको छ ।

सरोकारवालाहरुको व्यापक छलफल र सहभागितामा निर्माण गरिएको प्रस्तुत योजनाले धनपालगाउँ पालिकामा रहेका शिक्षाको चुनौती सामना गर्दै विज्ञान र प्रविधिले भित्र्याएको नविन उपलब्धीलाई आत्मसात गरी जीवन उपयोगी र गुणस्तरीय सीपयुक्त शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०८२ देखि २०९२ सम्मका लागि दशवर्षे शिक्षा योजना तयार गरिएको छ। यस योजनाको निर्माणमा सहयोग, सुझाव, सहभागिता र सहकार्य गर्नु हुने सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु

यस योजना निर्माणका क्रममा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउनुहुने विज्ञ/प्रशिक्षक श्री टंक गौतम र योगेन्द्र चापागाईं, लेखन तथा सम्पादन कार्यमा समर्पित योजना टोलिका संयोजक तथा युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख सिता भट्टराई, साथै योजना निर्माणको प्रारम्भदेखि सक्रिय रुपमा सहयोग गर्नुहुने अध्यक्षज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरु, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीहरुलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

धनपालथान गाउँपालिकाको शिक्षाको विकास र परिवर्तनमा प्रस्तुत योजना कोशेढुडा सावित हुने विश्वास लिइएको छ।

.....

गाउँपालिका उपाध्यक्ष

योजनाको सारांश

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि ७५३ ओटै स्थानीय तहले सङ्घीय र प्रदेश सरकारका योजनालाई आधार मानी आफ्ना आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा राखी स्थानीय तहस्तरीय शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण मार्गनिर्देशन २०७९ बमोजिम यस धनपालथान गाउँपालिकाको आगामी १० वर्षे पालिका स्तरीय गाउँ शिक्षा योजना तयार गरी पालिको शैक्षिक भविष्यलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रविधिमैत्री, स्वावलम्बी तथा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ यो योजना निर्माण तयार गरिएको छ ।

नेपालको संविधान, विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी विद्यमान ऐन कानूनहरू, शिक्षा सम्बन्धि राष्ट्रिय नीति, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, तथा नियमावली, दिगो विकासका लक्ष्य, पञ्चवर्षीय योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्न तथा विद्यालय शिक्षाको विकासलाई दिशा निर्देशन गरी विज्ञान र प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसात गर्न र सिर्जनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक, समाजिक आवश्यक पर्ने योग्य तथा कुशल नागरीक तयार गर्न शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य रहेको छ ।

नेपालको विभिन्न कानूनहरूले दिशा निर्देशन गरेका शैक्षिक नीति तथा प्रावधानहरू बमोजिम यस गाउँपालिकाको वर्तमान शैक्षिक स्थितिलाई नजिकबाट नियालेर यहाँ भएका स्थानीय दक्ष जनशक्ति तथा जनप्रतिनिधिहरूलाई सक्रिय सहभागी गराइ राष्ट्रिय शिक्षाको उद्देश्य तथा यस पालिको प्रविधिमैत्री, स्वावलम्बी तथा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने दुरदृष्टी पूरा गर्नु यस गाउँ शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य रहेको छ । नेपाल सरकारको सोही योजना, अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, प्रचलित शिक्षा नीति तथा ऐनहरू, र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनहरू यस योजना निर्माणका मुल आधारहरू हुन् । शिक्षा योजना निर्माण गर्नको लागि पालिका स्तरीय नीतिगत निर्णय गरी निर्माण समिति तथा मस्यौदा लेखन कार्यदल समिति गठन पश्चात प्रारम्भिक मस्यौदा तयारीको लागि सरोकारवालासँग आवश्यकता पहिचान गर्न सुचना संकलन कार्यक्रम आयोजना गर्ने, आवश्यकताको पहिचानका आधारमा विज्ञहरू सँग समन्वय गरी प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी गर्ने र मस्यौदालाई समितिमा पेश गरी दफावार छलफल गरी पुनः सरोकारवालासँग सुझाव संकलन गरी प्राप्त सुझावलाई आधारमा बनाइ योजनाको अन्तिम रूप लाई कार्यपालिका समक्ष स्वीकृतिका लागि पेश गर्नु नै यस योजना निर्माणको प्रकृया रहेको छ ।

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा यस पालिको वर्तमान शैक्षिक स्थितिको विश्लेषण गरी गाउँ शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता पहिचान गरिएको छ भने दोस्रो परिच्छेदमा योजनाको दुरदृष्टी, उद्देश्य, रणनीतिहरू तथा लक्ष्यहरूको निर्धारण गरिएको छ । तस्रो परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षाको मुख्य क्षेत्रहरूको विषयहरूमा केन्द्रत रही वर्तमान स्थितिको विश्लेषण गरी यी पक्षका उद्देश्य, रणनीति तथा आगामी १० वर्षको लागि लक्ष्यहरू निर्धारण तथा अपेक्षित उपलब्धि समेत आकलन गरिएको छ । साथै चौथो परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षाको उप क्षेत्रहरूको विषयहरूमा केन्द्रत रही वर्तमान स्थितिको विश्लेषण गरी यी पक्षका उद्देश्य, रणनीति तथा आगामी १० वर्षको लागि लक्ष्यहरू निर्धारण तथा अपेक्षित उपलब्धि समेत निर्धारण गरिएको छ । त्यस्तै पाँचौ परिच्छेदमा सुशासन र व्यवस्थापनको विषयमा विश्लेषण गरिएको छ भने छैठौँ परिच्छेदमा लगानी र स्रोत व्यवस्थापन विषय चर्चा गरिएको छ र सातौ परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षा प्रभावकारी बनाउन गरिने अनुगमन तथा मूल्यांकनको विषयलाई यस दस्तावेजमा समावेश गरी यस योजनाको स्वरूप पूरा गरिएको छ ।

विषयसूचि

गाउँपालिका प्रमुखको भनाई	3
गाउँपालिका उपप्रमुखको भनाई.....	4
योजनाको सारांश	5
परिच्छेद १ : परिचय	1
१. पृष्ठभूमि	1
१.१ वर्तमान अवस्था.....	1
१.१.१ भौगोलिक अवस्थितिको विश्लेषण.....	1
१.१.२ जनसाङ्ख्यिक संरचनाको विश्लेषण	2
१.१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थाको विश्लेषण.....	3
१.१.४ आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण.....	3
१.१.५ शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण	4
१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण	8
१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीको SWOT विश्लेषण	8
१.४ अवसरहरु.....	9
१.५ योजना निर्माण प्रकृया.....	10
परिच्छेद २: दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण.....	12
२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार	12
२.२ दूरदृष्टि	12
२.३ लक्ष्य:	12
२.४ उद्देश्य	12
२.५ रणनीतिहरु.....	13
२.६ मुख्य कार्यसम्पादन सुचकहरु.....	22

परिच्छेद-३: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरु	24
३.१. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा	24
३.१.१. परिचय	24
३.१.२. वर्तमान अवस्था	24
३.१.३. उद्देश्यहरु	25
३.१.४. रणनीति	25
३.२. आधारभुत शिक्षा	29
३.२.१. परिचय	29
३.२.२. वर्तमान अवस्था	29
३.२.३. उद्देश्यहरु	30
३.२.४. रणनीतिहरु	30
३.२.५. उपलब्धि, नतिजाहरु, प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य	30
३.३. माध्यमिक शिक्षा	35
३.३.१. परिचय	35
३.३.२. वर्तमान अवस्था	35
३.३.३. उद्देश्यहरु	36
३.३.४. रणनीतिहरु	36
३.३.५. उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरु	36
३.४. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा	41
३.४.१. परिचय	41
३.४.२. वर्तमान अवस्था	41
३.४.३. उद्देश्य:	42
३.४.४. रणनीतिहरु	42
३.४.५. प्रमुख उपलब्धि, नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	42
३.५. अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ	44
३.५.१. परिचय	44
३.५.२. वर्तमान अवस्था	44
३.५.३. उद्देश्य	45

३.५.४ रणनीतिहरू	45
३.५.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	46
परिच्छेद-४: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू	48
४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन	48
४.१.१ परिचय	48
४.१.२ वर्तमान अवस्था	48
४.१.३ उद्देश्य	49
४.१.४ रणनीतिहरू	49
४.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	50
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	52
४.२.१ परिचय	52
४.२.२ वर्तमान अवस्था	52
४.२.३ उद्देश्य	53
४.२.४ रणनीतिहरू	53
४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	54
४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण	56
४.३.१ परिचय	56
४.३.२ वर्तमान अवस्था	56
४.३.३ उद्देश्यहरू	57
४.३.४ रणनीतिहरू	57
४.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू उपलब्धि	58
४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	60
४.४.१ परिचय	60
४.४.२ वर्तमान अवस्था	60
४.४.३ उद्देश्य	61
४.४.४ रणनीतिहरू	61
४.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	62
४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	64

४.५.१ परिचय.....	64
४.५.२ वर्तमान अवस्था.....	64
४.५.३ उद्देश्यहरु	65
४.५.४ रणनीतिहरु	66
४.५.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु	67
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास.....	69
४.६.१ परिचय.....	69
४.६.२ वर्तमान अवस्था	69
४.६.३ उद्देश्यहरु	70
४.६.४ रणनीतिहरु	70
४.६.५ उपलब्धि, नतिजाहरु र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु	70
४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि.....	73
४.७.१ परिचय.....	73
४.७.२ वर्तमान अवस्था	73
४.७.३ उद्देश्यहरु.....	74
४.७.४ रणनीतिहरु	74
४.७.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यहरु	74
परिच्छेद ५ सुशासन तथा व्यवस्थापन.....	77
५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास.....	77
५.१.१ परिचय	77
५.१.२ वर्तमान अवस्था	77
५.१.३ उद्देश्यहरु	78
५.१.४ रणनीतिहरु	78
५.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप.....	79
५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध.....	82
५.२.१ परिचय	82
५.२.२ वर्तमान अवस्था	82
५.२.३ उद्देश्य.....	82

५.२.४ रणनीति	82
५.२.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा	83
परिच्छेद ६ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	85
६.१ परिचय:	85
६.२ वर्तमान अवस्था:	85
६.३ अवसर तथा चुनौतीहरु	86
६.४ उद्देश्य:	86
६.५ रणनीतिहरु:	86
६.६ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान:	87
परिच्छेद-७: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	91
७.४. उद्देश्यहरु:	92
७.५. रणनीतिहरु	92
७.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	92
सन्दर्भ सामाग्रीहरु :	95
अनुसूची	96
योजना निर्माण सम्बन्धीत फोटोहरु	96

परिच्छेद १ : परिचय

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ जारीपछि देश संघीय गणतन्त्रको कार्यान्वयनको प्रक्रियामा प्रवेश गरेको छ। यस क्रममा संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहका सरकारहरूको संरचना बनाइएको छ। संघीय प्रणाली अन्तर्गत संविधानले प्रदत्त एकल र साझा अधिकारको प्रयोग गर्दै स्वशासन र साझा शासन प्रणाली कार्यान्वयनमा रहेको छ। आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको एकल अधिकार अन्तर्गत पर्ने विषय हो।

त्यसैगरी स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई शिक्षाका २३ वटा अधिकारको साथै संघीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रको १० वर्षे योजना, शिक्षा नीति २०७६, १५औं आवधिक योजनाले तय गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य पूरा गर्न स्थानीय सरकारले सहयोग र समन्वय गर्नु आवश्यक छ। त्यसैगरी स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ६ (२४) मा स्थानीय सरकारले आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीयस्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागू गर्ने नीतिगत व्यवस्था भएको छ। समावेशी, समतामूलक, गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रोत्साहित गरी गाउँपालिकाको समग्र विकास र समृद्धिका लागि लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा क्रियाकलाप यस शिक्षा योजनाले निर्धारण गरेको छ। उक्त योजना निर्माण गर्दा संघ तथा प्रदेश सरकारका नीति लक्ष्यसँग मेल खानु पर्ने, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरण, विपद् व्यवस्थापन, सुशासन आदि विषयलाई ध्यान दिई दीर्घकालीन किसिमका योजनाको सूची (project bank) तयार तथा सहभागितामूलक योजना तर्जुमा, सरोकारवालाहरूको सहभागितामा क्षेत्रगत योजना तयार गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था छ।

शिक्षासम्बन्धी संवैधानिक हक तथा प्राथमिकतालाई कार्यान्वयन गर्नका लागि कानुनी आधार, आवधिक योजना तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ लागू गरिएको छ। साथै, नेपालले संयुक्त राष्ट्रसंघका विभिन्न मञ्चहरूमा गरेका प्रतिवद्धता र हस्ताक्षरहरूको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न दीर्घकालीन दृष्टिकोण अनुरूप विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना कार्यान्वयन हुँदै आएको छ।

यसै सन्दर्भमा, प्रचलित नीति तथा नियमहरूको पालना गर्दै, शिक्षा क्षेत्रको सुदृढ विकासका लागि आवधिक शैक्षिक योजना आवश्यक ठानी धनपालथान गाउँपालिकामोरडले आगामी दश वर्ष (२०८२-२०९२) का लागि यो स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण गरेको हो। यस योजनाअनुसार शैक्षिक नीतिहरू र कार्यक्रमहरू क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने लक्ष्य लिएको छ।

१.१ वर्तमान अवस्था

१.१.१ भौगोलिक अवस्थितिको विश्लेषण

धनपालथान गाउँपालिका मोरङ जिल्लाको दक्षिणी भागमात्रिकोण आकारमा अवस्थित छ। यो गाउँपालिका वि.सं. २०७३ सालमा साविकका पाँच वटा गाविसहरूको, कदमाहा, दादरबैरिया, अमाही बरियाती र सोराभागलाई गाभेर निर्माण गरिएको

हो।गाउँपालिका संरचनाको क्रममा साविकको नोचा गाविस वडा नं. १, अमाही बरियाती वडा नं. २, सोराभाग वडा नं. ३ र ४, दादरबैरियालाई समेटेर आधा भाग वडा नं. ५ र आधा वडा नं. ६ मा, भने कदमाहाका केही भाग वडा नं. ६ र बाँकी भाग वडा नं. ७ मा समावेश गरिएका छन्। यसरी यी पाँच गाविसलाई एकीकृत गरी धनपालथान गाउँपालिका गठन गरिएको हो।गाउँपालिकाको नाम भने साविक कदमाहा गाविसमा अवस्थित ऐतिहासिक राजा धनपालथानको मन्दिरबाट राखिएको हो। यसको सिमाना पूर्वतर्फ रंगेली नगरपालिका, दक्षिणतर्फ भारतको बिहार राज्य, पश्चिमतर्फ जहदा र कटहरी गाउँपालिकासँग जोडिएको छ। उत्तरतर्फ पनि कटहरी गाउँपालिका र रंगेली नगरपालिका पर्दछन्।धनपालथान गाउँपालिका समुद्र सतहबाट झन्डै ६७ मिटरको उचाइमा अवस्थित छ र यस क्षेत्रको भौगोलिक अवस्थिति करिब २६ डिग्री २२ मिनेट उत्तर अक्षांश र ८७ डिग्री २८ मिनेट पूर्व देशान्तरमा फैलिएको छ।

क्र.सं.	नयाँ वडा	समावेश गाविस /नगरपालिका	क्षेत्रफल(वर्गकि.मी.)
१	१	नोचा(१-९)	६.५
२	२	अमाहिवरियाती(१-९)	१२.३९
३	३	सोराभाग(६-९)	१३.४८
४	४	सोराभाग(१-५)	७.९४
५	५	दादरवैरीया(१, २, ४, ५, ७)	११.४
६	६	दादरवैरीया (३, ६, ८, ९) र कदमाहा(१-३)	९.४
७	७	कदमाहा(४-९)	९.४
	जम्मा		७०.५१

१.१.२ जनसाङ्ख्यिक संरचनाको विश्लेषण

जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या ४५,३४८ रहेको छ। जसमा ४८.९ प्रतिशत पुरुष रहेकाछन् भने ४९.१ प्रतिशत महिला रहेकाछन्। लैङ्गिक अनुपात ९५.८७ रहेको छ। जनघनत्व प्रति वर्गकिलोमिटर ६४५ रहेको छ भने कुल परिवार संख्या ९,९२५ रहेको छ। यस गाउँपालिकाको वडागत जनसङ्ख्या विवरण यस प्रकार रहेको छ।

वडा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	२३५७	२३२६	४६८३
२	३५८७	३६६७	७२५४
३	२९३५	३०९९	६०३४
४	३६५१	४००३	७६५४
५	२५३७	२८८५	५४२२
६	४०३०	४०८७	८११७
७	३०९९	३०८५	६१८४
	२२१९६	२३१५२	४५३४८

साथै उमेरगत जनसंख्या विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

स्रोत : <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/np>

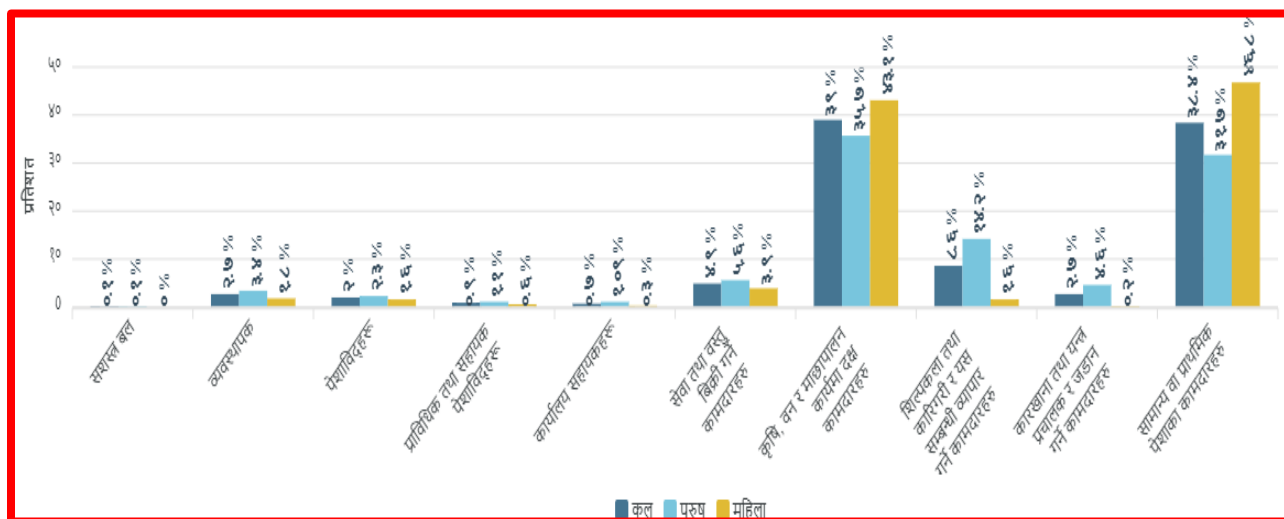
१.१.३ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थाको विश्लेषण

धनपालथान गाउँपालिकामा विभिन्न जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ। उपलब्ध तथ्याङ्क अनुसार यहाँ गनगाई २६.९%, मुसलमान ९.०३%, बाँतार/सतार ७.७%, राजवंशी ७.०१%, लगायतका जातजातीहरूको बासोबास रहेको छ ।

१.१.४ आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण

धनपालथान गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतः कृषि, उद्योगव्यवसाय, थोक तथा खुद्रा बजार र सेवा क्षेत्रमा आधारित रहेको छ। यस गाउँपालिकामा उपयुक्त हावापानी र उर्वर माटो उपलब्ध भएकाले कृषि क्षेत्रलाई विशेष रूपमा समृद्ध मानिन्छ। यहाँका अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। यहाँका ३१.७ प्रतिशत मानिसहरू

आर्थिक रुपमाले सक्रिय रहेका छन् भने ६८.३ प्रतिशत निस्क्रिय रहेका छन्। विस्तृत रुपमा यहाँ आर्थिक गतिविधिलाई तलको ग्राफबाट पनि प्रस्तुत गरिन्छ।

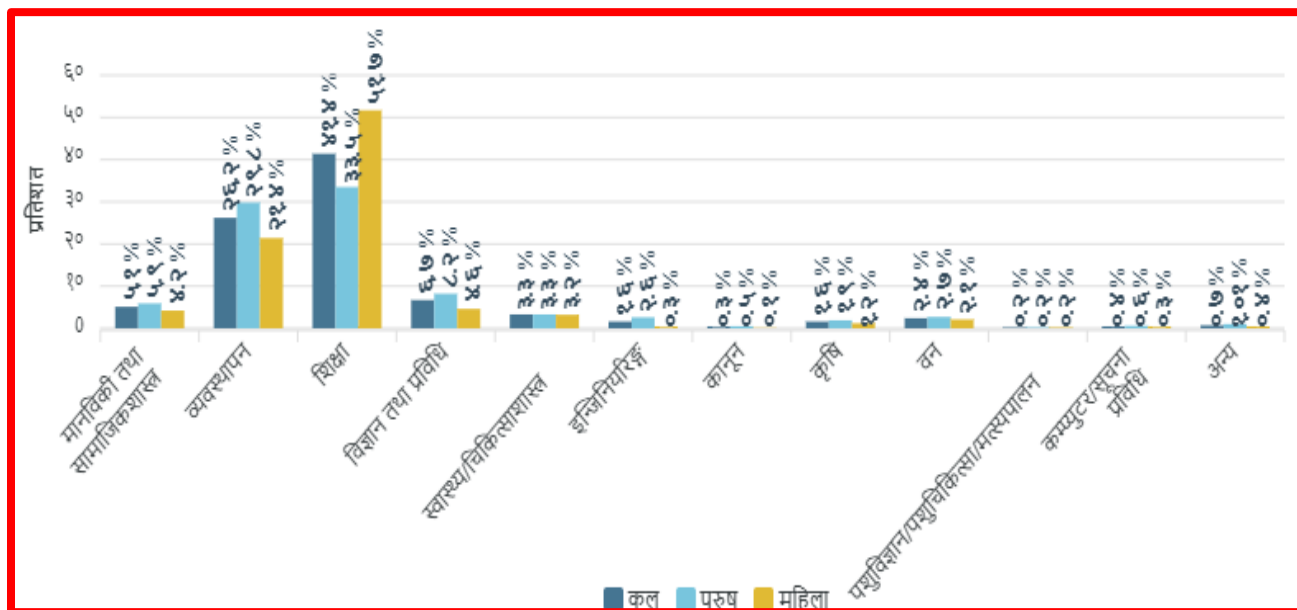
१.१.५ शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण

नेपालको शैक्षिक संरचनाको दृष्टिले हेर्दा विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ। एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ। माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने व्यवस्था गरिएको छ। आधारभूत तहलाई अनिवार्य तथा निशुल्क गरिएको छ भने माध्यमिक तहलाई निशुल्क रहने व्यवस्था गरिएको छ। विद्यालय शिक्षालाई दुई तरीकाहरु नीजि लगानी र सरकारी लगानीबाट व्यवस्थापन गरिएको छ।

धनपालथान गाउँपालिकामा ४६ वटा बालविकास केन्द्र, २५ वटा आधारभूत तह कक्षा १-८ सञ्चालन, ७ वटा विद्यालय माध्यमिक तह गरी ३२ विद्यालयहरु रहेका छन्। १३ वटा सस्थागत विद्यालय तथा १ वटा कक्षा ९ बाट १२ सम्म चलेको प्राविधिक धारको विद्यालयहरु रहेका छन्। धनपालथान गाउँपालिकाको तहगत विद्यार्थी विवरण हेर्दा बालविकास केन्द्रमा ७८२ छात्रा र ८४० जना छात्र गरी गरी कूल १७२२ जना रहेका छन्। त्यसैगरी आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा ३६०६ जना छात्रा र ३५६७ जना छात्र गरी कुल ७१७३ जना रहेका छन्। माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा ९०७ छात्रा र ८८६ जना छात्र गरी कुल १८९३ जना बालबालिकाहरु रहेका छन्।

धनपालथान गाउँपालिकाको शिक्षक अवस्था दृष्टिगत गर्दा बालविकासमा ४६ जना महिला शिक्षकहरु रहेको देखिन्छ। आधारभूत तह (कक्षा १-५) मास्थायी शिक्षकहरु ८९, राहत ५० समेत १३९ जना रहेका छन्। आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा स्थायी शिक्षकहरु २०, राहत ७ समेत २७ जना रहेका छन्। त्यसैगरी माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मास्थायी शिक्षकहरु १६, राहत १ समेत गरी १७ जना मात्र रहेका छन्। कक्षा ११ र १२ मा दरबन्दीको २ जना र अनुदानको ४ जना गरी ६ जना रहेका छन्। प्राविधिक धारमा जम्मा ८ जना प्रशिक्षकहरु रहेका छन्।

जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको साक्षरताको अवस्था ६७.९ प्रतिशत रहेको छ । त्यसमा पुरुषको ७५.५ प्रतिशत रहेको छ भने महिलाको प्रतिशत ६०.७ रहेको छ । १० जोड २ वा सोसरह वा उच्च तह उत्तीर्ण गरेकाको अध्ययनको क्षेत्र अनुसारको जनसंख्याको अवस्था हेर्दा सबै भन्दा बढी अध्ययन शिक्षा संकाय पढ्ने रहेका छन् । प्राविधिक शिक्षा तर्फ पहुँच अत्यन्त न्यून छ । कम्प्यूटर एवं सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा ०.४ प्रतिशत देखिन्छ । समग्र अवस्था हेर्दा शिक्षा र व्यवस्थापन विषयको अध्ययन गर्नेको संख्या बढी देखिन्छ । यसको विस्तृत विवरण तलको ग्राफमा देखाएको छ ।

त्यसैगरी धनपालथान गाउँपालिकाको विद्यार्थी भर्नाको अवस्था तलको तालिममा प्रस्तुत छ ।

इसिडिको कुल भर्नादर	छात्रा	९६.५
	छात्र	८८.०
	जम्मा	९१.९
इसिडिको खुद भर्नादर	छात्रा	६६.३
	छात्र	५७.८
	जम्मा	६१.६
कुल प्रवेशदर कक्षा १	छात्रा	१३३.८
	छात्र	१३४.८
	जम्मा	१३४.३
खुद प्रवेशदर कक्षा १	छात्रा	९५.४
	छात्र	९६.२

	जम्मा	९५.८
कुल भर्नादर कक्षा १ बाट ५	छात्रा	१३०.७
	छात्र	१३३.५
	जम्मा	१३२.२
खुद भर्नादर कक्षा १ बाट ५	छात्रा	९५.६
	छात्र	९५.४
	जम्मा	९५.५
कुल भर्नादर कक्षा ६ बाट ८	छात्रा	९८.२
	छात्र	९५.०
	जम्मा	९६.५
खुद भर्नादर कक्षा ६ बाट ८	छात्रा	९३.३
	छात्र	९२.६
	जम्मा	९३.०
कुल भर्नादर कक्षा १ बाट ८	छात्रा	११९.१
	छात्र	११९.४
	जम्मा	११९.२
खुद भर्नादर कक्षा १ बाट ८	छात्रा	९४.८
	छात्र	९४.४
	जम्मा	९४.६
कुल भर्नादर कक्षा ९ बाट १०	छात्रा	८८.५
	छात्र	८७.१
	जम्मा	८७.८
खुद भर्नादर कक्षा ९ बाट १०	छात्रा	७५.७
	छात्र	६९.५
	जम्मा	७२.७
कुल भर्नादर कक्षा ११ बाट १२	छात्रा	४०.०
	छात्र	५१.४
	जम्मा	४५.१

खुद भर्नादर कक्षा ११ बाट १२	छात्रा	१९.९
	छात्र	२४.४
	जम्मा	२१.९
कुल भर्नादर कक्षा ९ बाट १२	छात्रा	६२.६
	छात्र	६९.१
	जम्मा	६५.७
खुद भर्नादर कक्षा ९ बाट १२	छात्रा	४५.९
	छात्र	४६.८
	जम्मा	४६.४
कक्षा ८ सम्मको टिकाउदर	छात्रा	८७.०
	छात्र	८७.१
	जम्मा	८७.१

स्रोत:Flash Report २०८०: www.cehrd.gov.np

माथीको तालिकाको विश्लेषण गर्दा आधारभूत तहको कक्षा १-८ को कुल भर्ना दर ११९.२ र कक्षा ९-१२ हेर्दा ६६.७ देखिन्छ । यसरी हेर्दा सहि उमेरमा बालबालिकाहरु भर्ना नहुने देखिएको छ । समयमा नै विद्यालय भर्ना गराउनु पर्ने यस पालिकाको प्रमुख चुनौति देखिन्छ । त्यसैगरी आधारभूत तहमा खुद भर्ना दर ९४.६ र माध्यमिक तहमा खुद भर्ना दर ४६.४ रहेको छ । यसरी हेर्दा अझै पनि आधारभूत तहमा ५.४ र माध्यमिक तहमा ५३.६ प्रतिशत बालबालिकाहरु विद्यालय बाहिर रहेका छन् । त्यसमा पनि छात्राको पहुँच छात्र भन्दा कम रहेको छ ।

यस धनपालथान गाउँपालिकाको कक्षा उत्तिर्ण दर राम्रो भए पनि कक्षा छोड्ने तथा दोर्हाउने दर उच्च रहेको छ । त्यसमा पनि कक्षा १ बाट ५ सम्मको कक्षा छोड्ने दर उच्च रहेको छ। विद्यार्थीको कक्षा अनुसारको उमेर मिल्दो छैन। माथिल्लो उमेर समुहको विद्यार्थी तल्लो कक्षामा अध्ययन गरिरहेको अवस्थाका कारण सहजै देखिने भर्नादर वढी छ । कक्षा छोड्नेदरमा छात्रा भन्दा छात्रको दर उच्च रहेको छ । तर कक्षा दोर्हाउने दरमा छात्राको भन्दा छात्रको उच्च रहेको छ । त्यसैले अवको योजनामा बालबालिकाहरुलाई कक्षा छोड्ने र दोर्हाउने दरलाई पनि कम गर्नु पर्ने र प्रत्येक कक्षामा तोकिएको उमेर अनुसारको विद्यार्थी राख्ने क्रियाकलापहरुलाई प्राथमिकता दिनु पर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको आन्तरिक सक्षमतालाई हेर्दा कक्षा ८ को टिकाउ दर ८७.१ र कक्षा १० को टिकाउ दर ५८.५ रहेको छ । यसरी हेर्दा बालबालिकाहरुको टिकाउदर ज्यादै कमजोर रहेको छ । लैगिङ्गरूपमा हेर्दा पनि छात्राको भन्दा छात्रको टिकाउदर कम रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०८१ को कक्षा ८ को सिकाइ उपलब्धीको समग्र ग्रेडको अवस्था २.५१ रहेको छ । त्यसमा पनि सामुदायिक विद्यालय भन्दा संस्थागत विद्यालयको सिकाइ उपलब्धी उच्च रहेको छ ।

१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण

मुलतः शिक्षा क्षेत्रको अबस्थालाई नियाल्दा सकारात्मक पक्ष र नकारात्मक पक्ष वा सबल पक्ष र दुर्बल पक्ष रहेका छन् । यो त केवल एक सिक्काका दुई पाटा जस्तै हुन । शिक्षा क्षेत्रमा भएको विविध सरल र सकारात्मक पक्षहरु हुदाँहुदै पनि यसका समस्याहरु पनि हुन्छन र हामीले त्यस्ता समस्याहरु भोग्दै र अनुभव गर्दै आएका छौं ।

विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाहरुलाई पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्न नसक्नु, पाठ्यक्रमले तोकेबमोजिमका सिकाइ उपलब्धिहरु हासिल गर्न नसक्नु, बालमैत्री विद्यालय निर्माण गरी सिकाइ वातावरणमा सुधार हुन नसक्नु, स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु, विषयगत रूपमा र कक्षागत रूपमा शिक्षकहरुको दरबन्दी नहुनु, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच नहुनु र भएकामा पनि प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु, साक्षरता निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरु उपलब्ध गराउन नसक्नु, महामारी तथा विपदको अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु, उपयुक्त बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्न नसक्नु आदिलाई शिक्षाक्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् । साथै योजना लेखनपुर्व गरिएको कार्यशाला तथा सुझाबको आधारमा भन्ने हो भने यस क्षेत्रको प्रमुख समस्या भनेको विद्यार्थीको नियमितता, टिकाउ, न्युन सिकाइ उपलब्धी स्तर तथा न्युनतम सिकाइ वातावरण नहुनु, कक्षाकोठामा पर्याप्त मात्रामा शिक्षण सिकाइ सामाग्रीको ब्यबस्थापन, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र शिक्षक निर्देशिका सहितको कक्षा शिक्षण, अभिभावकको सक्रियता लगायतका समस्याहरु रहेको छ ।

विद्यालय शिक्षाको सर्वसुलभता, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास गुणस्तरको सुनिश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षा प्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन, मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु, शैक्षिक सुशासन, उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, गाउँ पालिका भित्र रहेका सम्पूर्ण विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक वातावरण विकास गर्नु, शिक्षणलाई बालमैत्री एवं प्रविधिमा आधारित बनाउनु, विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गराउनु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी पाठ्यक्रमले राखे अनुसार अपेक्षित सिकाइ सक्षमता सहितको उपलब्धी हासिल गर्नु, शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्दै शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम गोष्ठीको व्यवस्था गर्नु, सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरुमा नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु, स्थानीय विषयका पाठ्यपुस्तकको निर्माण तथा वितरण, सूचना सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरको सदुपयोग गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरु हुन् ।

१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीको SWOT विश्लेषण

यस गाउँपालिकाको शिक्षाको मुख्य चुनौतीहरुलाई को SWOT विश्लेषणलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

सबल पक्ष	अवसर
-बालबालिकाहरुको पहुँचमा सुधार हुदै जानु । -विद्यालयकोभौतिक सुविधा विस्तारको उपयुक्त व्यवस्था हुदै जानु । -विद्यालय शिक्षा प्रति अभिभावकहरुको चासो बढ्दै जानु। -बालबालिकाहरुको सिकाइ उपलब्धीमा वृद्धि हुदै जानु ।	- स्थानीय तहले विद्यालय शिक्षा सुधारको लागि प्राथमिकता दिनु र लगानी वढाउनु - स्थानीय तहबाट विद्यालयको अनुगमन निरीक्षण लगायत विद्यालय सुशासनको क्षेत्रमा विभिन्न कार्यहरु गर्नु ।

-सामुदायिक विद्यालय प्रति चासो र जनअपेक्षा बढ्दै जानु । -केन्द्र प्रदेश र स्थानीय तहबाट समेत क्षमता विकासका विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन रहनु । -शिक्षा क्षेत्रको सुधारको लागि सरोकारवालाहरुको साझा प्रतिवद्धता हुनु । -ECED मा ७० प्रतिशत बालबालिकाहरु तोकिएको उमेर समुहका रहनु।	-विद्यालय शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने स्थानीय संघ संस्थाहरु आकर्षित हुनु। -विद्यालयहरुले नजिकको सरकारबाट सेवा सुविधा लिन सक्नु – विद्यालयको समस्या पहिचान गरेर समाधान गर्न जनप्रतिनिधिको सक्रियता बढ्नु । -ECED कार्यक्रममा तीनै तहका सरकारको आर्थिक र प्राविधिक सहयोग उपलब्ध हुनु ।
कमजोर पक्ष	चुनौती
-शिक्षक विद्यार्थीको नियमितता सुनिश्चित गर्न नसक्नु । -विद्यालय व्यवस्थापन तथा सुशासन कायम गर्न नसक्नु । -विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन नसक्नु । -सबै विद्यालयको सुधार योजना (SIP) अध्यावधिक नहुन –विद्यालयको सेवा क्षेत्र र विद्यालय बाहिर रहेको संख्या यहिन हुन नसक्नु । -ECED को व्यवस्थापन, अनुगमन, सिकाई सामग्री, खाजा व्यवस्थापनमा SMC सहभागिता नहुनु। -वढी उमेर समुहको बालबालिका ECED कक्षामा रहनु । -	-अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा नीति कार्यान्वयन गर्नु -सबै बालबालिकाहरुलाई शिक्षाको अवसर प्रदान गर्नु । -सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु । -विषयगत र कक्षागत शिक्षक दरबन्दी उपलब्ध गराउनु । -विद्यालयमा सिकाई वातावरण सुनिश्चितता गर्नु । - विद्यालय बाहिरको उमेर समूहलाई अनौपचारिक शिक्षा पद्धतिमा ल्याउनु । -सबै ECED लाई बालमैत्री बनाउन शौचालय, सुरक्षित खानेपानी, सिकाई सामग्री र खेल एवं आराम कक्षको राम्रो प्रवन्ध हुन नसक्नु । -Over aged बालबालिकाको भर्ना प्रवृत्तिलाई कम गर्न नसक्नु ।

१.४ अवसरहरु

संविधानमै शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्दै आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई दिने व्यवस्थाले शिक्षामा सहभागिता र पहुँचमा वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना हुनु, साक्षरता दरमा भएको वृद्धि, विद्यालय तहको खुद भर्नादर र लैङ्गिक समता सूचकाङ्कमा प्रगति देखिनु, समावेशी सहभागिता बढ्दै जानु, सामुदायिक विद्यालयप्रतिको चासो र जनअपेक्षा बढ्दै जानु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रारम्भ हुनु जस्ता विषयहरु शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरु हुन । यसका साथै अन्य थप अवसरहरुलाई निम्नानुसार बुँदागत गर्न सकिन्छ ।

- आधारभूत तहमा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाको लागि संवैधानिक, कानुनी र नीतिगत प्रवन्ध भएको,
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी २३ ओटा अधिकार प्रदान गरेको,

- संघ र प्रदेशका शिक्षा नीति कार्यक्रमहरूसँग तालमेल हुने गरीधनपालथान गाउँपालिका शिक्षा ऐन २०७७, शिक्षाकादरबन्दी मिलान कार्यविधि, बालविकास शिक्षक मिलान कार्यविधि लगायत विभिन्न कानुनी र नीतिगत प्रबन्ध तयार भएको,
- विभिन्न गैर सरकारी संघ संस्थाहरूको क्रियाशीलता रहेको तथा स्थानीय शिक्षा क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्न तथा कार्य साझेदारी गर्ने वातावरण तयार भएको,
- गुणस्तरीय शिक्षाप्रति आम अभिभावक एवम् सरोकारवालाहरूको चासो चिन्ता एवम् मोहमा बढेको,
- स्थानीयतहबाट विद्यालय शिक्षा सुधार कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिने कार्य भएको ।
- विद्यालय तहमा खुद भर्नादरमासुधार भएको, विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकालाई अनिवार्य विद्यालयमा भित्र्याउने कार्य भैरहेको,
- लैङ्गिक समता सूचकाङ्क सकारात्मक रहेको
- शिक्षाको विकासमा विभिन्न साझेदार संस्थाको लगानी र सहभागिता बृद्धि भइ रहेको
- शिक्षामा लगानीको लागि स्थानीय तहको प्रतिबद्धता एवम् तीनै तहको सरकारबाट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी र सहकार्य भएको

१.५ योजना निर्माण प्रकृया

कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्न गरिने परिकल्पनाको स्वरूपलाई कार्यान्वयन तहसम्म पुर्याउनगरिन्कार्यहरूको समिश्रण नै योजना हो । योजना पालिकाको सपना हो । पालिको शिक्षा कस्तो बनाउने भन्ने विषयमा जनप्रतिनिधिले सपना देख्नु पर्छ । योजना आफैमा निर्मित हुने विषय होइन र यो एउटा जटिल र चुनौतिपूर्ण कार्य पनि हो । यस कार्यलाई ब्यवस्थित रुपमा अगाडि बढाउनको लागि तपसिलका चरण र प्रकृयाहरूलाई अनुसरण गरिएको छ ।

- गाउँ शिक्षा समितिको मिति २०८१।०१।२८ गते बैठकले गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गर्ने निर्णय भएको र उक्त बैठकले ७ सदस्य शिक्षा योजना निर्माण समिति तथा ५ सदस्य मस्यौदा लेखन कार्यदल उप समिति गठन गरेको ।
- उक्त समितिले शिक्षा योजना निर्माणको लागि आवश्यक दस्तावेज तथा तथ्यांकहरूको संकलन तथा विश्लेषण गर्ने काम गरेको ।
- मिति २०८२।०२।०१ गते लेखनपुर्व सरोकारवालाहरूसँगको छलफल तथा मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरूका बारेमा कार्यशाला सम्पन्न भएको ।
- योजना लेखन टोलिले शिक्षा योजनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरेको र प्राविधिक विज्ञ समुहले योजना लेखन टोलिलाई प्राविधिक सहयोग गरेको ।
- योजनालाई आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क एवं सल्लाह सुझावका लागि मिति २०८२।०१।०२ बाट २०८२।०२।२९ गते सम्म विभिन्न सरोकारवालाहरूसँग समूहगत छलफल तथा सुझाव संकलन गर्ने काम भएको ।

- पहिलो प्रारम्भिक मस्यौदा माथि मिति २०८२।०२।३० र ३१ गते पालिका स्तरीय योजना निर्माण समिति र कार्यदल समेतको बैठक बसी मस्यौदा सुष्म अध्ययन र छलफल गरिएको ।
- पहिलो प्रारम्भिक मस्यौदा माथि भएको छलफलमा प्राप्त सुझाव समावेश गरी मिति २०८२/०३/०४ गते सरोकारवालाहरुको कार्यशालामा योजनाको प्रतस्तुती भएको ।
- विज्ञबाट शिक्षा योजनाको प्राविधिक लेखाजेखा गरी सुझाव संकलन गरिएको ।
- तयार भएको अन्तिम मस्यौदालाई कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गरिएको ।
- मिति २०८२।०३।१५ गते शिक्षा योजनालाई प्रमाणित गरिएको ।

परिच्छेद २: दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार

राज्यको बदलिंदो शासकीय स्वरूपसँगै स्थानीय, राष्ट्रिय र विश्वव्यापी परिवेश, सामाजिक माग, आवश्यकता तथा सन्दर्भलाई सम्बोधन गर्न राष्ट्रले तय गरेका नीतिगत उद्देश्य, आधार, मापदण्ड र स्तर निर्धारणले योजना निर्माणमा मार्गदर्शन प्रदान गर्दछ। यस्तै, प्रदेशस्तरमा परिभाषित क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति र मापदण्डहरू भित्र रही स्थानीय स्तरमा तयार पारिने योजनाले आफ्नो विशेषता प्रस्तुत गर्दछ। तीनै तहका योजनाहरूबीचको अन्तरसम्बन्धले योजना अपेक्षित उपलब्धिमूलक, व्यवहारिक तथा कार्यान्वयन योग्य बन्ने सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ।

संविधानमा व्यवस्था गरिएका समन्वय, सहअस्तित्व, सहकार्य र सामञ्जस्यताका सिद्धान्तहरूले योजना निर्माण र कार्यान्वयन प्रक्रियामा मार्गदर्शन गर्ने गर्दछन्। यस्ता समन्वयात्मक प्रयासले स्रोत साधनको उपलब्धता तथा प्रभावकारी प्रयोगलाई सम्भव बनाउँछन्।

नेपालको संविधानद्वारा प्रत्याभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने मौलिक हकलाई व्यवहारमा उतार्न, सरल, सहज र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न समयानुकूल स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण गर्नु अपरिहार्य बनेको छ। यस योजनाको आधार नेपाल सरकारको सोही योजना, अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, प्रचलित शिक्षा नीति तथा ऐनहरू, र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन हुन्।

२.२ दूरदृष्टि

धनपालथान गाउँपालिकाको समृद्धिको इच्छा, सबैलाई प्रविधिमैत्री, स्वावलम्बी तथा गुणस्तरीय शिक्षा।

२.३ लक्ष्य:

विद्यालय जाने उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरूको शिक्षाको पहुँचमा बुद्धि गर्दै गुणस्तरीय सिकाइमा सुधार ल्याउने।

२.४ उद्देश्य

- प्रारम्भिक बालविकास देखि माध्यमिक शिक्षाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।
- विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाको सिकाइ उपलब्धीमा वृद्धि गर्नु।
- विद्यालयलाई आवश्यक पर्ने न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारको सुधार गरी सिकाइ वातावरणमा सुधार ल्याउनु।
- विद्यालय व्यवस्थापनमा सुशासन कायम गर्न नेतृत्व व्यवस्थापन, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वमा सुधार गर्नु।
- अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरूलाई विस्तार गर्नु।

२.५ रणनीतिहरू

उद्देश्य	रणनीति	कार्यनीति
प्रारम्भिक बालविकास देखि माध्यमिक शिक्षाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।	- विद्यालय तहको भर्ना अभियानलाई थप प्रभावकारी बनाइ पुहुँचमा सुधार गर्ने । - बालबालिकाहरूको पुहुँचमा सुधार ल्याउन अभिभावक शिक्षा, विद्यार्थी सौलियत कार्यक्रम	- समुदायको आवश्यकताको आधारमा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र तथा विद्यालयहरूको नक्साङ्कनगरीसमायोजन र पुनर्वितरण गरिनेछ । - कम्तिमाएक विद्यालय एक प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कक्षाको अवधारणा कार्यन्वयन गरिनेछ। - प्रारम्भिकबालविकासउमेरसमूहकासबैबालबालिकाहरूलाईप्रारम्भिकबालविकासतथातथाशिक्षाकोअनुभवलिएरमात्रकक्षाएकमाभर्नाहुनेव्यवस्थामिलाइनेछ। - आवश्यकसुविधासामग्रीसहितकोन्यूनतमसिकाईवातावरणसुनिश्चितगरीवडातथाटोलहरूमानमूनाबालविकासकेन्द्रस्थापनातथासंचलनकोलागिविभिन्नसंघसंस्थातथादाहरुसँगसहजिकरणसहकार्यगरिनेछ। - बालविकासशिक्षकमाकक्षा१२उत्तीरणरतालिमप्राप्तव्यक्तिलेमात्रप्रवेशनीतिकार्यन्वयमाल्याइनेछ। - बालविकासशिक्षकलाईतोकिएकोपाठ्यक्रमअनुसारकोखेल्लेसिक्दैतथाप्रविधिमाआधारितसिकाईसहजिकरणसम्बन्धीतालिमकोव्यवस्थागरिनेछ। - यथोचित पहिचानको आधारमा “बालबालिका शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम” लागू गरिनेछ, जसले सिमान्तकृत तथा पछाडि पारिएका वर्गका बालबालिकाको शिक्षामा समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्नेछ। - बार्षिक रुपमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा विद्यालय समायोजन कक्षा कटौती गर्न प्रबन्ध गरिनेछ । - हरेक शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनाभित्र विद्यालय व्यवस्थापन समिति (वि.व्य.स.) र शिक्षक अभिभावक संघ (शि.अ.स.) को नेतृत्वमा कार्यदल गठन गरी भर्ना अभियानलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । - विद्यालय जान नसक्ने वा भर्ना हुन नसकेका बालबालिकाको तथ्यांकको आधारमा पालिकास्तरमा सघन भर्ना सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। - सबै बालबालिकाहरूको पुहुँचमा वृद्धि गर्न विद्यालय मार्फत आमा समूह गठन र परिचालन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । - बालबालिकामैत्री विद्यालय बतावरण सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित वडा , स्थानीय संघ संस्था र समुदायसँगसमन्वय गरिनेछ । - अनिवार्य आधाभूत शिक्षाकार्यक्रमकार्यन्वयन गर्न सकारात्मकविभेदको नीति लागुगरिनेछ।

	लागु गर्ने ।	● बालबालिकाविद्यालयमाभर्नानगराउनेनियमितविद्यालयनपठाउनेअभिभावकहरुकोपहिचानगरीवडातथापालिकास्तरबाटप्रवाहहुनेसेवासुविधाबाटवंचितगर्नेगरीनीतिक्रमशःलागुगरिनेछ। ● वडा तथा पालिका तहमा शतप्रतिशत विद्यालय पहुँच सुनिश्चित गर्न लक्षित घोषणा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ● शैक्षिक सत्रको प्रारम्भमै भर्ना अभियानसँगै विद्यालय वा समुदायमा निश्चित तालिम प्याकेजअनुसार अभिभावक शिक्षाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ।
विद्यालय लाई आवश्यक पर्ने न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार को विकास र सिकाइ वातावरण मा सुधार ल्याउनु ।	● सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गरी विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयन गर्ने । ● न्यूनतम सिकाइ मापदण्ड लाई चरणबद्ध	● आवश्यकताको मूल्याङ्कन तथा विद्यालय सुधार योजनाको प्रस्तावनामा आधारित रही "गाउँपालिका शैक्षिक गुणस्तर सुधार कार्यक्रम" सञ्चालन गरिनेछ। ● विद्यालय कक्षा १-३का बालबालिकाहरुको लागि भाषा गणित सिकाइ सिपको दक्षता प्राप्ति सुनिश्चितता कालागि मापदण्ड निर्माण गरी लागु गरिनेछ। ● शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई सशक्त बनाउनका लागि बालमैत्री, सुरक्षित, समावेशी र सृजनात्मक सिकाइ कालागि उपयुक्त कक्षा कोठा निर्माणमा सरकारी एवं अन्य निकायको सहयोगको नीति लिइनेछ। ● हरेक विद्यालयले वर्षको सुरुमा आफ्नो भौतिक, शैक्षिक र व्यवस्थापन पक्षको आन्तरिक मूल्याङ्कन गरी सुधारका प्राथमिकता तय गरी विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (SESP) ले तोकेका न्यूनतम मापदण्डहरु क्रमशः ५ वर्ष भित्र पुरा गर्ने लक्ष्यसहित विद्यालय सुधार योजना तयार गरिनेछ। ● बालबालिकाको उमेर अनुसारको कक्षामा पठनपाठन गर्ने अनिवार्य व्यवस्थाको सुनिश्चितता गरिनेछ । ● हरेक शैक्षिक वर्षको प्रारम्भमा विद्यालयहरुको न्यूनतम मापदण्ड (शिक्षक संख्या, कक्षा कोठा, पिउने पानी, शौचालय, शैक्षिक सामग्री आदि) को अवस्थाको पहिचान गरी विद्यालयको अवस्था अनुसार प्राथमिकतामा आधारित वार्षिक सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ● सिकाइ वातावरणको गुणस्तर सुधारका लागि अभिभावक, समुदाय, स्थानीय सरकार, NGO/INGO लगायत सरोकारवालासँग समन्वय एवं साझेदारी गरिनेछ।

	कार्यान्वयन गर्ने । सिकाइ वातावरण सुधारको लागि बहुपक्षीय साझेदारीमा आधारित शैक्षिक सुधार कार्यक्रम लागु गर्ने ।	- विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ र समुदायबीचको सहकार्यमा स्थानीय स्रोतको परिचालन गरी सिकाइ सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। - सामुदायिक विद्यालय सुधारमा निजी क्षेत्रको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले साझेदारीका मोडेलहरू तयार गरिनेछ। - विद्यार्थीको विषयगत सिकाई सक्षमताको आधारमा सम्बन्धित विषयको शिक्षकलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति लिईनेछ । - मादरसा विद्यालयमा अध्ययन गरी सामुदायिक विद्यालयमा माथिल्लो कक्षा र तह अध्ययन गर्न थप प्रोत्साहन र छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाको सिकाइ उपलब्धी	शिक्षकको पेशागत विकास मार्फत विद्यार्थी सिकाई	- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको पाठ्यक्रम २०७७ को पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ। "कक्षा १-३मा पढ्नको लागि सिक् अवधारणामा आधारित क्रमिक सिकाइ सहजीकरण" रणनीति लागु गरिने छ । - क्रियाकलापमा आधारित सिकाइ (ABL) र प्रविधिमैत्री शिक्षण विधिहरूलाई प्राथमिकताका दिई कार्यान्वयन गरिनेछ । - शिक्षण सुधार योजना (TIP) पूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ। - बालबालिकाहरूलाई प्रविधिको माध्यमबाट थप ज्ञान तथा सीप खोज्न सक्ने सक्षमता विकासको लागि सहजीकरण गरिनेछ ।

मा वृद्धि गर्नु ।	सहजीकरणमा सुधार ल्याउने र शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी र सक्षमता प्रति जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाउने ।	● शिक्षकलाई Low cost–no cost शिक्षण सामग्रीको प्रयोगगरी अर्थपूर्ण, व्यवहारीक र प्रविधिमैत्रीशिक्षण गर्न प्रेरित गरिनेछ । ● प्रत्येक शिक्षकले आफ्ना विषयका पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम र निर्देशिका प्रयोग गरेर नवीनतम विधि र प्रविधिमा आधारित शिक्षण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। ● विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारको लागि अनिवार्य रूपमा विद्यालयले विद्यालयमा शिक्षण नभएको समयमा विद्यालयमा वा समुदाय स्तरमा नै मुख्य विषयहरूको वा सुधारको क्षेत्रहरू आधारमा उपचारात्मक वा सुधारात्मक कक्षा सञ्चालन गरिनेछ । उक्त कार्यको लागि सम्बन्धित विद्यालयले विद्यार्थीका अभिभावकहरू तथा पालिकाबाट आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन हुने व्यवस्था मिलाइने छ । ● पालिकास्तरबाट हरेक वर्ष शिक्षकलाई पाठ्यक्रमअनुसार छोटो तालिम उपलब्ध गराइनेछ । तालिम प्राप्त शिक्षकले विद्यालयमा पुनः तालिम (cascade training) दिने व्यवस्था अनिवार्य गरिनेछ। ● महिनामा कम्तिमा एक दिन विद्यालयमा नै विषयगत शिक्षकको आवश्यकता आधारित क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ● पालिकास्तरमा विषयगत शिक्षकहरूको पेशागत सहयोगको लागि बैठक, छलफल/अन्तरकृया कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । ● विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षक पेशागत सहायताको लागि विषयगत समिति तथा शिक्षक सहयोगकोलागिविज्ञसेवापरिचालन गरिनेछ । ● कक्षा १–३ मा थिमगत मूल्यांकन र कक्षा ४–१२ मा पाठ्यक्रमलेतोकेअनुसारकोपरियोजना तथा प्रयोगात्मक मूल्यांकनलाई पुर्ण रूपमा लागू गरिनेछ। ● कक्षा ८ को पालिका स्तरीय परीक्षा थप व्यवस्थित गरिनेछ। ● विद्यालय र पालिका स्तरमा सिकाइ उपलब्धि विश्लेषण र वार्षिक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ● आफूलेपठनपाठनगरेकोविषयकोसिकाइउपलब्धीकोजिम्मेवारीसम्बन्धितशिक्षकलाईबनाइनेछ।विद्यार्थीलेप्राप्तसिकाइउपलब्धीकोआधारमाशिक्षकलाईप्रोत्साहनपुरस्काररअन्यवृत्तिविकासकोअवसरउपलब्धगराइनेछ। ● हरेक शुक्रबार बुक फ्री दिवस वा परियोजना/प्रयोगात्मक कार्य गरिनेछ। ● विद्यालय स्तरमा कक्षागत/तहगत सहभागी संख्याको कम्तिमा बर्षको दुई पटकअभिभावक परामर्श/ अन्तरक्रिया/छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरिनेछ।
--------------------------	--	--

		● प्रत्येक विद्यालयमा महिनाको अन्तिम शुक्रबार सिकाइ केन्द्रित शिक्षक/स्टाफ बैठक गरी पठनपाठनको समिक्षा गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ● हरेक दुई महिनामा पालिका सभाहलमा वा कलस्टर स्तरीय घुम्ती रुपमा प्रअ शिक्षक बैठक संचालन गरी पठनपाठनको समिक्षा गरिनेछ । ● राम्रो अभ्यास भएका विद्यालयको अवलोकन/शैक्षिक भ्रमणका लागि विव्यस, प्रअ , शिक्षक र कर्मचारीलाई प्रोत्साहन गर्न कार्यक्रम ल्याइनेछ ।
स्थानीय पाठ्यक्रम को विकास गरी कार्यन्वयन गर्नु ।	स्थानीय आवश्यकता सहभागीता र सीपमा आधारित पाठ्यक्रमको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	● विद्यालय र समुदायको सन्दर्भ बुझ्न प्रारम्भिक अध्ययन (सर्वेक्षण, अन्तरक्रिया, FGD आदि) गरिनेछ। ● स्थानीय विषयवस्तु, भाषा, सीप, संस्कृति, प्रविधि, नैतिकताका विषय समेटिने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम विकास समिति गठन गरिनेछ। ● स्थानीय पाठ्यक्रमको रूपरेखा, शैक्षिक उद्देश्य, विषयवस्तु, मूल्यांकन पद्धति तय गरी पाठ्यक्रम मस्यौदा तयार गरिनेछ। ● मस्यौदा पाठ्यक्रममा सरोकारवालाहरू (शिक्षक, पालक, समुदाय, विषय विशेषज्ञ) सँग परामर्श/अन्तरक्रिया गरी अन्तिम रूप दिनेछ। ● विकास गरिएको पाठ्यक्रमका आधारमा पाठ्यपुस्तक वा सहायक शिक्षण सामग्री उत्पादन गरिनेछ। ● शिक्षकहरूलाई स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी विशेष तालिम प्रदान गरिनेछ। ● विद्यालय तहमा पाठ योजनाको विकास, कक्षा सञ्चालन र समुचित अभिलेख राख्ने कार्य प्रणाली अपनाइनेछ। ● स्थानीय पाठ्यक्रम लागू गरिएका कक्षाहरूको सुपरीवेक्षण र सहजिकरण पालिका शिक्षा शाखाको समन्वयमा गरिनेछ। ● हरेक शैक्षिक वर्षको अन्त्यमा स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ। ● प्राप्त नतिजा र सुझावका आधारमा पाठ्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन/सुधार गरिनेछ।
विद्यालय व्यवस्थापनमा सुशासन कायम गर्न नेतृत्व	● विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक	● वि.व्य.स. गठन प्रक्रिया सुधार गर्न गाउँपालिकाको शिक्षा ऐन २०७६ संशोधन गरिनेछ र विद्यालय सुधारप्रति जवाफदेही बनाइनेछ। ● ऐन बनाइ सामुदायिक विद्यालयका पालिका स्तरमा प्र.अ. को खुला प्रतिस्पर्धाबाट नियुक्ति प्रणाली कार्यान्वयन गरिनेछ। ● प्र.अ. नियुक्तिसँगै ५ वर्षे कार्यसम्पादन मूल्यांकन र करार सम्झौता व्यवस्था गरिनेछ। ● हरेक शैक्षिक वर्ष प्रारम्भमा प्र.अ.सँग कार्यसम्पादन करार गरिनेछ र मूल्यांकनको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता दिइनेछ। ● वडास्तरीय अनुगमन समितिले विद्यालयको बजेट, कार्यान्वयन र प्रगति स्थलगत रूपमा मूल्यांकन गरिनेछ ।

व्यवस्थापन, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वमा सुधार गर्नु ।	अभिभावक संघ र प्रधानाध्यापकको नेतृत्व र संरचनाको संस्थागत सुधार गर्ने । - विद्यालयहरूको अनुगमन , मूल्यांकन र जवाफदेहिता प्रणाली सुदृढ पार्ने । - विद्यालय नेतृत्व र	- विद्यालयले कार्यसम्पादन मूल्यांकन, सामाजिक परीक्षण, लेखा परीक्षण समयमै पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गरिनेछन् र यी मूल्यांकनहरूलाई विद्यालयमा जाने निकासासँग जोडिने गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। - तथ्यांक समयमा अद्यावधिक नगर्ने र अभिलेख नराख्ने विद्यालयहरूलाई विद्यालयमा जाने निकासा वा प्रोत्साहनका कार्यमा कटौती गरिनेछ । - विद्यालयको नेतृत्व क्षमताको अभिवृद्धि गर्न विशेष प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। - विद्यालयमा आचारसंहिता निर्माण र कार्यान्वयन अनिवार्य गरिनेछ। - वार्षिक रूपमा प्रअसँग शिक्षकसँग कार्यसम्पादन मूल्यांकन गरिनेछ र सुधारका योजना बनाइनेछ। - विद्यालयमा बार्षिक रूपमा सम्पादन गर्ने कामको विषयमा विभिन्न समिति उपसमिति निर्माण गरी कार्यविभाजन गरिनेछ । “एक विद्यालय एक अक्षयकोष” नीति अन्तर्गत विद्यालयको नामबाट प्रोत्सान तथा छावृत्ति अक्षय कोषको स्थापना र संचालनको लागि विद्यालयलाई प्रेरित गरिनेछ । - प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति अक्षय कोषमा रहेको मुलधन नास्न, मास्न वा अन्य प्रयोजनमा खर्च गर्न नपाउँने तर व्याजबाट प्राप्त रकम ७० प्रतिशत प्रोत्साहन/छात्रवृत्तिमा, १० प्रतिशत व्यवस्थापन खर्च र बाँकी २० प्रतिशत मुलधनमा थप गर्ने नीति कार्यान्वयन गरिनेछ । - पूर्व विद्यार्थी सञ्जाल निर्माणगरी शैक्षिक सुधारका लागि स्रोत परिचालन गरिनेछ। - गाउँ शिक्षा समितिबाट निर्माण भएको मापदण्ड अनुसार उत्कृष्ट विद्यालय, शिक्षक, प्र.अ., र विब्यस शि.अ.सं. वार्षिकरूपमा छनोट गरी पुरस्कार/प्रोत्साहन कार्यक्रमसञ्चालन गरिनेछ। - बार्षिक रूपमा पालिका भित्र दरबन्दी मिलान र शिक्षक व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्य गरिनेछ । - शिक्षक अभाव भएका विद्यालयमा स्वयंसेवक शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ। - बार्षिक रूपमा विद्यालयको स्थलगत भ्रमण गरी असोज महिनामा विद्यार्थी भेरिफिकेशन प्रणाली लागु गरिनेछ । - शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताएको समय कार्यविधि २०७४ लाई पुर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरी शिक्षक उपस्थिति बढाइनेछ । - विद्यालयको नियमिति अनुगमनलाई व्यवस्थित गर्न वडा स्तरीय शिक्षा समितिलाई परिचालन गरिनेछ ।
--	---	--

	शिक्षक क्षमताको विकास गर्ने । ● लेखा व्यवस्थापनलाई प्रविधि मा आधारित प्रभावकारी बनाउने ● स्रोत व्यवस्थापन र प्रोत्साहन प्रणाली सुधार गर्ने । ● विद्यालय मा सम्पादित	● विद्यालय तहमा गरिने शैक्षिक कार्यक्रमहरु उद्देश्य अनुसार प्रभावकारी रुपमा संचालन एवं व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा क्षेत्रको जनशक्तिको पहिचान, रोष्टर सूची निर्माण एवं शिक्षकको पेशागत सहयोगमा परिचालन गरिनेछ । ● शिक्षक स्टाफ बैठक, SMC बैठक, PTA बैठक, अभिभावक भेला, सामाजिक परिक्षण, लेखा परिक्षण, सूचना अधिकारीको व्यवस्था, आर्थिक पारदर्शिता, विद्यालयको प्रगति समिक्षा एवं सार्वजनिक जस्ता विषयलाई विद्यालय संचालन व्यवस्थापन र सुशासनको आधार बनाइनेछ । ● एक माध्यमिक विद्यालय एक खेलमैदानको अवधारणा लाई कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित वडालाई स्रोत व्यवस्थापन जिम्मेवार बनाइनेछ । ● गुणस्तर सुधारका लागि लिडर विद्यालयको अवधारणालाई कार्यान्वयन गरिने छ र उक्त अवधारणा मार्फत अन्य आधारभूत विद्यालयहरुको क्षमता विकास र प्राविधिक सहयोग गरिनेछ ।
--	--	---

	समग्र कार्यहरु को जिम्मेवारी वाँडफाड र कार्य विभाजन गर्ने ।	
अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरुलाई विस्तार गर्नु ।	- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई जीवनपर्यन्त सिकाइको थलोको रूपमा संस्थागत र सुदृढ बनाउने । - औपचारिक र	- अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमको माध्यमबाट २०८५ वैशाख भित्र विद्यालय उमेर समूह बाहिरको जनसंख्यालाई आधारभूत तह कक्षा-८ सम्मको शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउने नीति लिइनेछ । - अनौपचारिक शिक्षा प्रयोजनको लागि अभियानको रूपमा वडागत रूपमा तथ्याङ्क संकलन गरिनेछ । - अनौपचारिक शिक्षाको कार्यक्रम संचानमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र लगायतका स्थानीय संघ संस्थाहरुलाई परिचालन गरिनेछ । - सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई स्थायी संरचना, मानवसंसाधन र कार्यक्रमसहित स्थानीय सरकारमार्फत पुनः सशक्तिकरण गरिनेछ । - सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा साक्षरता, वित्तीय साक्षरता, प्राविधिक सीप, स्वास्थ्य, लैङ्गिक समानता, कृषि, वातावरण जस्ता विषयमा छोटो तालिमहरु सञ्चालन गरिनेछ । - विद्यमान स्रोत र समुदायको विशेषज्ञता प्रयोग गर्दै विविध उमेर र पृष्ठभूमिका व्यक्तिका लागि उपयुक्त सिकाइ कार्यक्रमहरु तयार गरिनेछ । - सिकाइ केन्द्रहरुमार्फत ICT (सूचना प्रविधि) आधारित सिकाइ कार्यक्रम सुरु गरिनेछ । - माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुलाई कुनै एक विषयको प्रयोगात्मक सिकाइका लागि सामुदायिक केन्द्रहरुमा सहभागिता अनिवार्य गरिनेछ । - विद्यालय र सामुदायिक केन्द्रहरुबीच शिक्षक, प्रशिक्षक र स्रोतको साझेदारी गर्न सहकार्य गरिनेछ । - सीप आधारित तालिमहरुलाई औपचारिक शिक्षासँग समन्वय गरेर मान्यता प्राप्त सर्टिफिकेट प्रणाली लागू गरिनेछ ।

	अनौपचारिक शिक्षाबीचको सहकार्य बढाउने। ● सीप र रोजगारी मुख्य शिक्षामा जोड दिने । ● जीवनपर्यन्त सिकाइको मूल्यांकन, अभिलेख र प्रवर्द्धन प्रणाली विकास गर्ने ।	● विशेष गरी युवा, महिला, सिमान्तकृत समुदायका लागि उद्यमशीलता, प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ● जीवन उपयोगी सीप (life skills), स्वरोजगार र व्यवसाय सञ्चालन विषयमा तालिम दिने व्यवस्था मिलाइनेछ। तालिमपछिको सहजीकरण र अनुगमन प्रणाली तयार गरिनेछ । ● सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सहभागीको सहभागिता र उपलब्धिको अभिलेख राख्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ● वार्षिक रूपमा सिकाइ मेला वा प्रदर्शनी आयोजना गरी अनौपचारिक सिकाइको उपलब्धि सार्वजनिक गरिनेछ।
--	--	---

२.६ मुख्य कार्यसम्पादन सुचकहरु

मुख्य कार्यसम्पादन सुचक					
क्रस	तह	सुचांक	२०७१	२०७२	२०७३
१.१	प्रारम्भिकबाल विकास	प्रारम्भिकबालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर(%)	९१.९	१००	१००
१.२		प्रारम्भिकबालविकास र शिक्षामा खुद भर्ना दर (%)	६१.६	१००	१००
१.३		न्युनतमयोग्यता पुरा भएका शिक्षकको प्रतिशत	८०	१००	१००
१.४		आधारभूततालिम प्राप्त शिक्षकको प्रतिशत	४५	१००	१००
१.५		प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्नाभएका बालबालिका (%)	८३.०	९४	१००
२.१	आधारभूततह	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	९५.५	९८	१००
२.२		कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	१३४.५	११६	१००
२.३		आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (%)	९५.५	१००	१००
२.४		आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर (%)	१३२.२	११९	१००
२.५		आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा खुद भर्ना दर (%)	९३.०	१००	१००
२.६		आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा कूल भर्ना दर (%)	९६.५	९८	१००
२.७		आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (%)	९४.६	१००	१००
२.८		आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	११९.८	१०९	१००
२.९		आधारभूततह(कक्षा १-८) खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	१.०१	१	१
२.१०		आधारभूततहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर (%)	८७.१	९४	९७
२.११		विद्यालयवाहिर रहेका बालबालिका (%) कक्षा १-८	६.४	०	०
३.१	माध्यमिकतह	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा खुद भर्ना दर (%)	७२.७	८२	८९
३.२		माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा कूल भर्ना दर (%)	८७.८	९२	९८
३.३		माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा खुद भर्ना दर (%)	२१.९	३०	४०
३.४		माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) मा कूल भर्ना दर (%)	३७.४	४७	५७
३.५		माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (%)	४६.४	६४	७४
३.६		माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर (%)	६५.७	७०	८०
३.७		कक्षा १-१२को खुद भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक	१.०१	१	१
४	साक्षरता	५ वर्षमाथिको साक्षरता दर	६७.९	७९	८५

५.१	महिलाशिक्षक	आधारभूत तह (कक्षा१-८)	३५	४५	५०
५.२	प्रतिशत	माध्यमिकतह (कक्षा९-१२)	५	१५	२५
६.१	PMEC पुरा गरेका	बालविकास	२०	६०	१००
६.२	विद्यालयको	आधारभूत	४५	६०	९०
६.३	प्रतिशत	माध्यमिक	५०	६५	९०
७.	बजेट प्रतिशत	कूल बजेटकोशिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट(%)	१५	२०	२५
८	सिकाइउपलब्धि दर	कक्षा ८ मा समग्र ग्रेड	२.५	३.२	३.६
Source: Census 2078, Flash Report 20८1, CEHRD and IEMIS 2081					

परिच्छेद-३: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

३.१. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा

३.१.१. परिचय

प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा (ईसीडीई) विद्यालय शिक्षाको आधारभूत तहको महत्वपूर्ण उपक्षेत्र हो, जुन चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकालाई लक्षित गरिएको छ। यसको उद्देश्य बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक तथा भाषिक सिपको समग्र विकास गर्दै कक्षा १ मा प्रवेशका लागि तयारी गराउनु हो। हाल नेपालमा विद्यालयमा आधारित र समुदायमा आधारित गरी दुई प्रकारका बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा छन्।

पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार चार वर्ष पुगेका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर दिइन्छ। संविधानको धारा ३९(३) र शिक्षा ऐन २०२८ को संशोधनले बालविकासलाई बालबालिकाको हक र विद्यालय शिक्षाको भागका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ। शिक्षा नीति २०७६, १५औं योजना र विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले गुणस्तरीय र पहुँचयुक्त प्रारम्भिक शिक्षाको विस्तारमा जोड दिएका छ। बालबालिकामा संलग्नता, पोषणयुक्त खाना, स्वास्थ्य बानी, व्यक्तिगत सुरक्षा, सरसफाई, सिर्जनात्मक सोच र भाषिक-सञ्चार सिपको विकासमा ध्यान केन्द्रित गरिन्छ। सरकारका तीनै तह, विद्यालय र अभिभावकबीचको सहकार्यमा बालमैत्री पूर्वाधारसहितको वातावरण सिर्जना गर्दै सबै बालबालिकालाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक शिक्षा सुनिश्चित गर्नु आजको आवश्यकता हो।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

धनपालथान गाउँपालिकामा हाल ४६ वटा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र (ईसीडी) सञ्चालनमा छन्। ती केन्द्रहरूमा १६२२ जना बालबालिका र ४६ ना सहजकर्ता संलग्न छन्। यद्यपि, धेरैजसो केन्द्रहरू सरकारले तोकेको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गर्न नसकेको र सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न नसकिएको अस्था छ।

धनपालथान गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकासको क्षेत्रमा सुधारका केही सकारात्मक संकेतहरू देखिएका छन्। प्रत्येक वर्ष प्रति विद्यार्थी रु ५०० का दरले विद्यालयले अनुदान प्राप्त गर्नु, खाजा कार्यक्रमको सञ्चालन, अभिभावकहरूमा बालबालिकालाई चार वर्ष पुगेपछि बालविकास केन्द्रमा भर्ना गरिनुपर्छ भन्ने चेतना बढ्नु, स्थानीय सरकारद्वारा स्थानीय शिक्षा ऐन २०७५ जारी गरी व्यवस्थापन प्रक्रिया सुरु गर्नु, र संघसंस्था तथा स्थानीय तहको सहकार्यमा केन्द्रहरूको व्यवस्थापनमा सहयोग हुँदै जानुजस्ता गतिविधिले बालविकास क्षेत्रमा सुधारको अवसर विस्तार भएको देखिन्छ।

यद्यपि, यस क्षेत्रमा केही प्रमुख चुनौतीहरू पनि विद्यमान छन्। जस्तै: विद्यालयमा शिक्षकको अभावका कारण सहजकर्ताले अन्य कक्षाहरू पनि सहजीकरण गर्नुपर्ने बाध्यता, न्यून पारिश्रमिक, केन्द्रहरूको वर्गीकरणको अभाव, र अधिकांश केन्द्रहरूले सरकारद्वारा तोकिएका न्यूनतम मापदण्डहरू पूरा नगर्नु जस्ता समस्या उल्लेखनीय छन्। यी समस्याहरूको समाधान नगरेसम्म बालविकास कार्यक्रमको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन कठिन हुने देखिन्छ।

केन्द्रहरू बालबालिकाको घरदेखि १०-१५ मिनेटको दूरीमा हुनुपर्ने प्रावधान भए पनि केही स्थानहरूमा केन्द्रहरू आधा घण्टा वा त्योभन्दा टाढा छन्, र कतिपय ठाउँमा अझै पनि कुनै केन्द्र छैन। भूगोल, जनघनत्व र बसोबासको अवस्थालाई आधार बनाई

बालविकास केन्द्रहरूको स्थान, समायोजन तथा नयाँ स्थापना आवश्यक छान्यस्तै, हालका केन्द्रहरूको संस्थागत विकास, व्यवस्थापन सुधार नयाँ केन्द्र स्थापनाको क्रममा क्षमता अभिवृद्धि तथा न्यूनतम मापदण्ड पालना अनिवार्य बनाउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

३.१.३ उद्देश्यहरू

यस गाउँपालिकाको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको क्षेत्रमा देहाय बमोजिमको उद्देश्य :-

- ४-५ वर्षका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको पहुँचमा सुनिश्चित गर्नु ।
- बालविकास केन्द्रहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड आधारमा गुणस्तरीय बनाउनु ।
- सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बाल शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु ।

३.१.४ रणनीति

यस गाउँपालिकाले सबै बालविकास केन्द्र तथा शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउँदै सबैको पहुँचलाई विस्तार गर्ने रणनीति लिनेछ । जसको लागि तलका कार्यनीतिहरू कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

- भर्ना अभियान सशक्त बनाउने
- बालबालिकाहरूको सहयोग कार्यक्रम गर्ने
- अभिभावक शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्ने
- सीमान्तकृत बालबालिकाका लागि लक्षित कार्यक्रम
- वडा र पालिकास्तरमा १००% बालविकास तथा शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने घोषणा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- पाठ्यक्रम अनुरूप सिकाइ सहजीकरण हुने व्यवस्था गर्ने
- बालमैत्री र पूर्ण सिकाइ वातावरण निर्माण गर्ने
- न्यूनतम मापदण्ड सुनिश्चितता गर्ने तथा सिकाइ वातावरण सुदृढीकरण गर्ने
- शिक्षक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
- सहजकर्ताको पारिश्रमिक वृद्धि गर्ने
- नमुना बालविकास कक्षाहरूको विकास गर्ने

३.१.५ उपलब्धि, नतिजाहरू, प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

उपलब्धि

सबै बालबालिकाहरूको लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसरमा सुधार भएको हुने ।

प्रमुख नतिजाहरू

मुख्यतः यस क्षेत्रका मुख्य उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरु यस प्रकार रहेका छन्

- बालविकास केन्द्रको स्थापना वा पुर्नवितरण हुने ।
- ५ वर्ष मूनिका सबै बालबालिकाहरु बालबिकास केन्द्रमा भर्ना भई सहि उमेरमा भर्ना दरमा वृद्धि हुने ।
- प्रारम्भिक बालविकास उमेरका सबै बालबालिकाहरुलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ भा प्रवेश गर्ने अवसरमा वृद्धि हुने ।
- सरकारले तोकेको न्युनतम मापदण्ड सबै प्रारम्भिक बाल कक्षा केन्द्रहरुमा पुरा भएको हुने ।
- बालविकासका सहजकर्ताहरुले तालिम प्राप्त भएको हुने ।
- कम्तिमा एक वडा एक नमुना बालविकास केन्द्रको स्थापना हुने ।
- उत्कृष्ट बालविकास केन्द्रको बाल शिक्षक पुरस्कृतभएको हुने ।
- बालबालिकाहरुको अपाङ्गता तथा कार्यरत सिमितता पहिचानको लागि तालिम प्रदान गरी प्रारम्भिक पहिचान गर्नेछ ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र.स.	कार्यक्रम/क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	समुदाय भ्रमण र विद्यार्थी विवरण संकलनमा आधारित सघन भर्ना अभियान सञ्चालन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
२	एक विद्यालय एक बालविकास कक्षाका लागि बाल विकास कक्षाको विस्तार र समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	विद्यालयमार्फत अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
४	अतिविपन्न तथा पछाडिएका वर्गका बालबालिकाहरुको लागि शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन	समय	१	१	१	१	१	५	१०	
५	प्रस्तावनाको आधारमा न्यूनतम मापदण्ड सहितको बालविकासको सुनिश्चितको लागि सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	६	६	६	७	७	३३	६६	
६	बालविकास सहजकर्ताको पारिश्रमीकमा थप प्रोत्साहन भत्ताको ब्यवस्था	जना	४६	४६	४६	४६	४६	२३०	४६०	
७	योग्यतानपुगेका सहजकर्ताहरुको ९० घण्टा बराबरको सहजकर्ता तालिम सञ्चालन	जना	४६	४६	०	०	०	९२	१८४	
८	बालविकास सहजकर्ताको क्षमता विकासको लागि बार्षिक रुपमा क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम सञ्चालन	जना	४६	४६	४६	४६	४६	२३०	४६०	
९	बर्षको कम्तिमा १ पटक सहजकर्ताहरूसँग पालिका स्तरीय समीक्षा बैठक सञ्चालन	जना	४६	४६	०	०	०	९२	१८४	
१०	सिकाइ कुनाको स्थापना र सहयोग	विद्यालय	६	६	६	७	७	३२	६४	
११	बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रमको पुर्ण कार्यान्वयन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	

१२	वडागत नमुना बालविकास केन्द्रको स्थापना कार्यक्रम	वडा	१	१	१	१	१	५	७	
१३	ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकको तलब भत्ता	जना	४६	४६	४६	४६	४६	२३०	४६०	
१४	ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकका लागि पोशाक भत्ता	जना	४६	४६	४६	४६	४६	२३०	४६०	
१५	प्रतिविद्यार्थी अनुदान सहयोग	जना	१६२२	१६२२	१६२२	१६२२	१६२२	११५०	२३००	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले कक्षा १ देखि ८ सम्मलाई आधारभूत शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरी पुनः संरचना गरेको छ । जसमा साविकाको प्राथमिक तर निमा तह पर्दछ । आधारभूत शिक्षा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिने भएकाले नेपालको संविधानको धारा ३१(१) मा यसलाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ। विभिन्न अध्ययनहरूले देखाएको छ कि गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी घटाउन, जीवनस्तर उकास्न र समग्र समाज तथा राष्ट्रको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ।

यही महत्वलाई मध्यनजर गर्दै धनपालथान गाउँपालिकाले आधारभूत शिक्षा सुदृढीकरणका कार्यक्रमहरू यस योजनामा समावेश गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ अनुसार संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार सबैले आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राख्छन् भने प्रत्येक नागरिकले बालबालिकालाई विद्यालय पठाउने कर्तव्य पुरा गर्नु पर्ने हुन्छ। त्यस्तै, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११(ज) अनुसार आधारभूत तथा माध्यमिक तहका २३ वटा अधिकार स्थानीय सरकारको क्षेत्राधिकारमा पर्ने भएकाले आधारभूत शिक्षाको पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु स्थानीय सरकारको प्रमुख जिम्मेवारी हो।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

धनपालथान गाउँपालिकामा विगतका प्रयासहरूका कारण आधारभूत शिक्षामा बालबालिकाको भर्ना दरमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको छ। तरआर्थिक, सामाजिक र भौगोलिक असमानताका कारण दलित, जनजाति, सीमान्तकृत र कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाको पहुँच अझै पनि कमजोर छ। जनसांख्यिक तथा बसोबासको स्वरूपमा आएको परिवर्तनअनुसार विद्यालयको पुनः वितरण र समायोजन आवश्यक देखिएको छ। कतिपय क्षेत्रमा वैकल्पिक प्रबन्ध गरिनु जरुरी छ।

आधारभूत शिक्षामा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षाको पूर्ण कार्यान्वयन, स्थानीय शिक्षा ऐनसहित आवश्यक कानुनी संरचना निर्माण, विद्यालयको बालमैत्री र समावेशी वातावरण सृजना, पोषण, स्वास्थ्य, सरसफाइ र दिवा खाजाजस्ता सेवाको विस्तार अपरिहार्य छन्। यस्तै, योग्य शिक्षकको अभाव, कमजोर शैक्षिक नेतृत्व, शिक्षकहरूको तयारी र तालिमको प्रभावहीनता, तथा विद्यालय छोड्ने र कक्षा दोहोर्‍याउने दर उच्च हुँदा शिक्षाको आन्तरिक सक्षमता प्रभावित भएको छ।

कोभिड-१९ महामारीले सिकाइलाई थप अवरुद्ध बनाएको छ, र आपतकालीन अवस्थामा निरन्तर सिकाइको व्यवस्था अझै विकास हुन सकेको छैन। पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता, शिक्षक विकास, अनुगमन र जवाफदेही प्रणालीको सुधार आवश्यक छ। विद्यालयहरूको व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकको नेतृत्व क्षमता अभाव र कानुनी स्पष्टताका कमीहरू पनि चुनौती बनेका छन्।

धनपालथान गाउँपालिकामा हाल ३२ विद्यालय रहेका छन् । ७१७३ बालबालिका अध्ययनरत छन्। शिक्षालाई मौलिक हकका रूपमा स्थापित गर्दै स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाउने संवैधानिक व्यवस्था तथा नीतिगत अभियानले पहुँच र गुणस्तर सुधारको अवसर सिर्जना गरेको छ। मुख्य समस्याहरू र चुनौतीहरू:

- विषयगत योग्य शिक्षकको कमी।
- विद्यार्थी र शिक्षकको नियमितता सुनिश्चित गर्न कठिनाई।

- उमेरअनुसार भर्ना र समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न चुनौती।
- सिकाइका लागि आवश्यक न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारको अभाव।
- पाठ्यक्रम र मूल्यांकन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा कमजोरी।
- पठन तथा गणितीय सीपको विकास अपर्याप्त।
- प्रविधिमैत्री सामग्रीको कमी।
- अभिभावकको संलग्नता न्यून।
- विद्यालय घटाउने आवश्यकता र प्रोत्साहन प्रणालीको अभाव।

३.२.३ उद्देश्यहरू

- ९-१२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागीतामा वृद्धि गर्नु ।
- आधारभूत तहका बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धिसुनिश्चित गर्नु ।
- न्यूनतम भौतिक संरचना सहित सरकारले तोकेको न्यूनतम सिकाइ वातावरणको सुनिश्चितता गर्नु ।
- विद्यार्थी सिकाइप्रति उत्तरदायी विद्यालयको व्यवस्थापन तथा प्रबन्धमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउनु ।

३.२.४ रणनीतिहरू

- पहुँच विस्तार र समावेशीकरणमा जोड दिने । मुलत विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण, बहुकक्षा शिक्षण र विद्यालय बाहिरका बालबालिकाका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रममा जोड दिने ।
- सिकाइ सुधार र शिक्षण विधिमा रूपान्तरण गर्दै एकीकृत पाठ्यक्रम, बालमैत्री शिक्षण, न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि, नियमित मूल्याङ्कन, भाषिक र सांस्कृतिक विविधतालाई समेट्ने शिक्षण विधिमा जोड दिने ।
- शिक्षक व्यवस्थापन र क्षमता विकास गर्न तालिम, तयारी, प्रोत्साहन, आवश्यक शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन र सिकाइ सुधारका लागि सहजीकरण क्षमता अभिवृद्धिमा जोड दिने ।
- विद्यालय वातावरण र स्वास्थ्य पोषणमा जोड दिन खानेपानी, शौचालय, सरसफाइ, पोषण, स्वास्थ्य, बालमैत्री पूर्वाधार, बालउद्यान र हरियाली कार्यक्रममा कार्यान्वयन गर्ने ।
- विपद् प्रतिकार्य र शिक्षा निरन्तरताका लागि सूचना प्रविधिको प्रयोग, जलवायु संकट तथा महामारीप्रति संवेदनशील योजना, जीवन उपयोगी सिपको एकीकरण, समग्र शिक्षालाई व्यवहारिक बनाउने।
- शैक्षिक शासन तथा उत्तरदायित्वमा सुधार ल्याउने ।

३.२.५ उपलब्धि, नतिजाहरू, प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

उपलब्धि

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरमा सुधार हुने ।

प्रमुख नतिजाहरु

- आधारभूत उमेर समूहका बालबालिकाहरुको शिक्षामा तथा सहि उमेरमा हुने भर्नामा वृद्धि हुने ।
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालय दरबन्दीलाई पुनर्वितरण तथा समायोजन भएको हुने ।
- सिकाइका लागि सिकाइको लागि न्युनतम भौतिक संरचनामा सुधार भएको हुने ।
- बालबालिकाहरुमा न्युनतम सिकाइ उपलब्धीमा सुधार भएको हुने ।
- तोकिएको पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन प्रणाली पुर्ण रुपमा कार्यान्वयन भएको हुने ।
- स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास तथा कार्यान्वयन भएको हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	समुदाय भ्रमण रविद्यार्थी विवरण संकलनमा आधारित सघन भर्ना अभियान सञ्चालन	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
२	विद्यालय मार्फत अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
३	अति विपन्न तथा पछाडिएका वर्गका बालबालिकाहरुको लागि शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन	समय	१	१	१	१	१	५	१०	
४	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण र समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	शिक्षक दरबन्दीमिलान	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	स्यमसेवक शिक्षकको व्यवस्था	जना	१२	१२	१२	१२	१२	६०	१२०	
७	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि मर्मत तथा पुनर्स्थापना (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबारा, खाजा घर)	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०	
८	सिकाइका लागि न्यूनतम वातावरणमा आधारित विद्यालय सुधार योजनामा रही प्रस्तावना केन्द्रित विद्यालय सहयोग कार्यक्रम	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०	
९	शैक्षिक सामग्रीको विकास वितरण तथा व्यवस्थापन	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०	
१०	छापामय कक्षाकोठा व्यवस्थापन	विद्यालय	५	५	५	५	५	२५	५०	
११	शिक्षण सिकाइ सुधारकालागि शिक्षकको पेशागत विकास सम्बन्धि शिक्षक क्षमता कार्यक्रम	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	

१२	नयाँ पाठ्यक्रम तथामूल्यांकन सम्बन्धी प्रवोधीकरण कार्यक्रम र कार्यान्वयन	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
१३	अभिभावकको साझेदारीमासिकाइका लागि उपचारात्मक तथा सुधारात्मक कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
१४	विद्यालय स्तरीय तथापालिका स्तरीय पढाइ प्रतियोगिता पढाइ उत्सव सहित शैक्षिक प्रदर्शनी मेला सञ्चालन	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
१५	एक वडा एक नमुनाआधारभूत विद्यालय निर्माण कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	७	
१६	शैक्षिक सुशासन तथासिकाइ उपलब्धी वृद्धिका लागि छलफल तथा अन्तरक्रिया	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१७	सामुदायिक आधारभूत विद्यालयमा (कक्षा १-५) स्वीकृत र राहतदरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	जना	१३९	१३९	१३९	१३९	१३९	६९५	१३९०	
१८	सामुदायिक आधारभूत विद्यालयमा (कक्षा ६-८) स्वीकृत र राहतदरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	जना	२७	२७	२७	२७	२७	१३५	२७०	
१९	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-८) विद्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारी साहयक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	
२०	सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-८) विद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च (शिक्षण सिकाई समग्री, कम्तिमा १ सेट पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र Book corner समेतका लागि)	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
२१	आधारभूत तह (कक्षा १-८) का लागि प्र.अ.भत्ता	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
२२	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८) का लागि सन्चालन र व्यवस्थापन बापत एकमुष्ट अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामाजिक परीक्षण, EMIS व्यवस्थापन, School report card विकास र प्रयोग, School bulletin प्रकाशन, आदिका लागि)	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
२३	Early Grade Learning (EGL) program को न्युनतम package कार्यक्रमव्यवस्थापन र संचालनका लागि विद्यालयहरूलाई बजेट अनुदान	विद्यालय	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	
२४	आधारभूत तह (कक्षा १-८) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरणअनुदान	विद्यार्थी	७१७३	७१७३	७१७३	७१७३	७१७३	३५८६५	७१७३०	

२५	पालिकाका आधारभूत तह (कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सन्चालन अनुदान	विद्यार्थी	४९ ००	४९ ००	४९ ००	४९ ००	४९ ००	२४५ ००	४९० ००	
२६	आधारभूत तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीमध्ये करिब २०% विद्यार्थीलाई मागमा आधारित साधारण छात्रवृत्ति बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	१७ ००	१७ ००	१७ ००	१७ ००	१७ ००	८५० ०	१७० ००	
२७	आवासीय सुबिधा प्राप्त गर्ने बाहेकका विभिन्न अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई थप सुबिधा बापतको बजेट अनुदान	स्रोत कक्षा	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	३००	
२८	कक्षा ६-८ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad बितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	१५ ००	१५ ००	१५ ००	१५ ००	१५ ००	७५० ०	१५० ००	
२९	आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा (कक्षा ८) व्यवस्थापन र सन्चालन	विद्यार्थी	७१ ७३	७१ ७३	७१ ७३	७१ ७३	७१ ७३	३५८ ६५	७१७ ३०	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा प्राप्त गर्ने हक सुनिश्चित गरेको छ। यसलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ले समेत राज्यलाई सबै नागरिकलाई माध्यमिक तहको शिक्षा उपलब्ध गराउने दायित्व दिएको छ। संविधानले विद्यालय तहको शिक्षा **स्थानीय सरकारको अधिकारक्षेत्र भित्र राख्नाका साथै संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनवटै तहको साझा जिम्मेवारी पनि निर्धारण गरेको छ।

यी संवैधानिक र कानुनी प्रावधानहरूले शिक्षा सेवामा नागरिकका लागि गुणस्तरीय, पहुँचयुक्त र उत्तरदायी व्यवस्था विकास गर्न तीन तहका सरकारहरूलाई स्पष्ट रूपमा उत्तरदायी बनाएका छन्। हाल विद्यमान शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षा माध्यमिक तह अन्तर्गत पर्छ। आधारभूत तह (कक्षा १-८) सकिएपछि सबै बालबालिकालाई रुचि र क्षमता अनुसार माध्यमिक तहमा साधारण, प्राविधिक वा व्यावसायिक धारको शिक्षा छनोट गर्ने अवसर दिनुपर्ने आवश्यकता छ। यस तहको शिक्षा जीवनोपयोगी, सीपमूलक, प्रविधियुक्त, उत्पादनमूलक तथा व्यावहारिकहुनुपर्छ।

कक्षा ११ र १२ मा हाल वैकल्पिक धारको एकलपथीय पाठ्यक्रमलागू गरिएको छ, जसले विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षामा जान वा श्रम बजारमा प्रवेश गर्ने बाटो खोल्दछ। यसैगरी, श्रम बजारको मागअनुसार आधारभूत तथा मध्यमस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने व्यवस्थापन माध्यमिक तहमा समावेश गरिएको छ। शिक्षा नीति, २०७६ले माध्यमिक तहमा प्राविधिक धारको विस्तार र प्रवर्द्धनलाई प्राथमिकता दिँदै आएको छ, जसले रोजगारमुखी शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्ने स्पष्ट मार्गनिर्देशन दिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधान २०७२ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले माध्यमिक तहको शिक्षा सबैका लागि निःशुल्क हुने प्रावधान गरेको भए तापनि, व्यवहारमा यसलाई पूर्ण रूपमा निःशुल्क बनाउने कार्य अझै अधुरो रहेको छ। अझै पनि विपन्न, सीमान्तकृत र विशेष आवश्यकताका बालबालिकाहरू माध्यमिक शिक्षाबाट बञ्चित हुने अवस्था विद्यमान छ। धनपालथान गाउँपालिकामा हाल कक्षा १-१२ सञ्चालन भएका कुल ७ वटा माध्यमिक विद्यालयहरू छन्, जसमा कक्षा ९-१२ सम्मका १७९३ जना विद्यार्थी अध्ययनरत छन् (शैक्षिक सत्र २०८१)। यद्यपि, माध्यमिक तहसम्म सही उमेरमा भर्ना, नियमित उपस्थिति, सिकाइ टिकाउपन र विद्यालय नछाड्ने दरचुनौतीका रूपमा देखिएको छ।

एसईई तथा कक्षा ११-१२ को परीक्षामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसक्ने विद्यार्थीको संख्या उल्लेखनीय रहेको पाइएको छ, जसका कारण उनीहरू उच्च शिक्षाबाट पनि बञ्चित हुने सम्भावना उच्च छ। यसले माध्यमिक तहको शिक्षाको गुणस्तरप्रति गम्भीर चिन्ता उत्पन्न गराएको छ। शिक्षा उपयोगी र जीवनोपयोगी हुनुपर्नेमा जोड दिइए तापनि, सीपमूलक, व्यावहारिक तथा प्रविधियुक्त शिक्षणमा सुधारको खाँचो छ। यद्यपि गा.पा.ले शिक्षक अभाव हटाउन संघीय सरकारबाट अनुदान शिक्षक (अंग्रेजी, गणित, विज्ञान) व्यवस्थापन गर्ने, ICT ल्याब, विज्ञान प्रयोगशाला र पुस्तकालय स्थापना गर्ने कार्यमा पहल गरे पनि ती स्रोतहरूको प्रभावकारी प्रयोग र व्यवस्थापन कमजोर देखिएको छ।

साथै, शिक्षकहरूलाई समयसापेक्ष तालिम तथा पेसागत सहयोगको अभाव, विद्यार्थीहरूको नियमित उपस्थिति सुनिश्चित नगर्नु, शिक्षण-सहजीकरणमा पाठ्यक्रमको सही कार्यान्वयन नहुनु, र न्यूनतम भौतिक तथा सिकाइ पूर्वाधारको असमान उपलब्धता

जस्ता समस्या विद्यमान छन्। यसैगरी, विद्यालयमा अभिभावक सहभागिता कमजोर रहेको, प्रोत्साहन प्रणाली संस्थागत नभएको, र शिक्षा क्षेत्रका सेवा प्रदायकहरूबीच समन्वय कमजोर रहेको पाइएको छ।

३.३.३ उद्देश्यहरू

- माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क बनाई समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु
- माध्यमिक तहको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, सिकाइमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु

३.३.४ रणनीतिहरू

- माध्यमिक तहमा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यकताअनुसार विद्यालय पुनर्वितरण, समायोजन तथा स्थापना गर्ने।
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाका लागि वैकल्पिक माध्यमका शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
- विद्यार्थीलाई विद्यालयमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने।
- शिक्षकहरूको पेसागत विकास र सहयोगका लागि तालिम, प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्ने।
- शिक्षकहरूको अभिप्रेरणाका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- शिक्षणबाहेकको समयमा मुख्य विषयमा उपचारात्मक कक्षा सञ्चालन गर्ने।
- प्राविधिक धारका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति तथा रोजगारीमा प्राथमिकता दिने।
- प्रयोगात्मक सिकाइ, परियोजना कार्यलाई अनिवार्य बनाइ व्यवहारिक बनाउने।
- वालक्लवको नेतृत्व विकास गरी अभिभावक सचेतना प्रवर्द्धन गर्ने।
- सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने।
- शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार ल्याउने, बालमैत्री र प्रविधिमैत्री शिक्षण विधिबाट शिक्षण हुने व्यवस्था मिलाउने।
- हरेक विद्यालयमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विस्तार र प्रयोगको सुनिश्चित गर्ने।
- हरेक विद्यालयमा खेल शिक्षक व्यवस्था गर्ने
- नृत्य र वाध्यवाधक पशिक्षकहरूको व्यवस्था मिलाउने र अन्य सबै विद्यालयमा परिचालन गर्ने
- विद्यालयहरूको साझा प्रयोगका लागि सुरक्षित खेल मैदानको व्यवस्थापन

३.३.५ उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरू

उपलब्धि

- माध्यमिक शिक्षाको पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरमा सुधार हुने।

नतिजा

- माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँचमा वृद्धि भई खुद भर्ना, टिकाउ दर तथा सिकाइ उपलब्धीदरमा बृद्धि हुने तथा कक्षा छेड्ने र दोहोर्याउनेदरमा कमी आउने ।
- सबै माध्यमिक विद्यालयले न्यूनतम आधारभूत मापदण्ड पूरा भएको हुने ।
- प्राविधिक धारतर्फको शिक्षामा पहुँचमा वृद्धि भएको हुने ।
- सबै माध्यमिक विद्यालयहरूलाई नमुना विद्यालयका रूपमा विकास गरि अन्य फिडर विद्यालयहरूलाई सहयोग गर्ने अभ्यासको लागु हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफि यत
			१	२	३	४	५	ज म्मा		
१	समुदाय भ्रमण र विद्यार्थी विवरणसंकलनमा आधारित सघन भर्ना अभियान सञ्चालन	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	७०	
२	विद्यालय मार्फतअभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	७०	
३	अति विपन्न तथापछाडिएका वर्गका बालबालिकाहरुको लागि शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन	समय	१	१	१	१	१	५	१०	
४	विद्यालय नक्शाङ्कन, पुनर्वितरण र समायोजन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	शिक्षक दरबन्दीमिलान	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	स्यमसेवक शिक्षककोव्यवस्था	जना	५	५	५	५	५	२५	५०	
७	विद्यालयमा न्यूनतमभौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथाकक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबारा, खाजा घर)	विद्यालय	२	२	१	१	१	७	१४	
८	सिकाइका लागिन्युनतम वातावरणको लागि विद्यालय सुधार योजनामा आधारित विद्यालय सहयोगकार्यक्रम	विद्यालय	१	२	१	२	१	७	१४	
९	शैक्षिक सामग्रीकोविकास वितरण तथा ब्यवस्थापन	विद्यालय	१	२	१	२	१	७	१४	
१०	पुस्तकालय विज्ञानप्रयोगशाला तथा आइसीटी ल्याबको थप व्यवस्थापन तथा सहयोग	विद्यालय	१	२	१	२	१	७	१४	

११	शिक्षण सिकाइ सुधारकालागि शिक्षकको पेशागत विकास सम्बन्धि शिक्षक क्षमता कार्यक्रम	विद्यालय	७	६	६	६	७	३२	६४	
१२	नयाँ पाठ्यक्रम तथामूल्यांकन सम्बन्धी प्रवोधीकरण कार्यक्रम र कार्यान्वयन	विद्यालय	७	६	६	६	७	३२	६४	
१३	अभिभावकको साझेदारीमासिकाइका लागि उपचारात्मक तथा सुधारात्मक कक्षा सञ्चालन	विद्यालय	७	६	६	६	७	३२	६४	
१४	पालिका स्तरीयप्रविधिमा आधारित शिक्षा मेला तथा प्रतियोगिता सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१५	नमुना आधारभुतविद्यालय निर्माण कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	७	
१६	शैक्षिक सुशासन तथासिकाइ उपलब्धी वृद्धिका लागि छलफल तथा अन्तरक्रिया	विद्यालय	७	६	६	६	७	३२	६४	
१७	घुम्टि शिक्षक बैठक	पटक	७	६	६	६	७	३२	६४	
१८	पढ्दैकमाउदै कार्यक्रम	विद्यालय	७	७	६	६	६	३२	६४	
१९	सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयमा (कक्षा ९-१०) स्वीकृत र राहतदरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब	जना	१७	१७	१७	१७	१७	८५	१७०	
२०	सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयमा (कक्षा ११-१२) स्वीकृत र राहतदरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता	जना	६	६	६	६	६	३०	६०	
२१	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) बिद्यालयहरुमा कार्यरत कर्मचारी साहयक कर्मचारीहरुका लागि तलब भत्ता (पोशाक सहित)	जना	१४	१४	१४	१४	१४	७०	१४०	
२२	सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) बिद्यालयहरुका लागिव्यवस्थापन/सन्चालन खर्च (शिक्षण सिकाई समाग्री, कम्तिमा १ सेट पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र Book corner समेतका लागि)	जना	१७९ ३	१७ ९३	१७ ९३	१७ ९३	१७ ९३	११ ७४	२३४८	

२३	आधारभूत तह तथा माध्यमिक (कक्षा १-१२) का लागि प्र.अ.भत्ता	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	७०	
२४	आधारभूत र माध्यमिक विद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि सन्चालन र व्यवस्थापन बापत एकमुष्ट अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामाजिक परीक्षण, EMIS व्यवस्थापन, School report card विकास र प्रयोग, School bulletin प्रकाशन, आदिका लागि)	विद्यालय	७	७	७	७	७	३५	७०	
२५	माध्यमिक तह (कक्षा १-१२) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान	विद्यार्थी	१७९ ३	१७ ९३	१७ ९३	१७ ९३	१७ ९३	८९ ६५	१७९३०	
२६	माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीमध्ये करिब २०% विद्यार्थीलाई मागमा आधारित साधारण छात्रवृत्ति (सबै कर्णाली क्षेत्रका विद्यार्थीलाई समेत) बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	५००	५० ०	५० ०	५० ०	५० ०	२५ ००	५०००	
२७	कक्षा १-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad बितरण बापतको बजेट अनुदान	विद्यार्थी	६००	६० ०	६० ०	६० ०	६० ०	३० ००	६०००	
२८	माध्यमिक तह खेलकुल शिक्षक पारिश्रमिक	शिक्षक/जना	७	७	०	०	०	७	७	
२९	नृत्य तथा वाद्यवाधक प्रशिक्षक पारिश्रमिक	प्रशिक्षक/जना	१	०	०	०	०	१	१	
३०	साझा खेल मैदान व्यवस्थापन	खेलमैदान	१	०	०	०	०	१	१	

३.४ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा

३.४.१ परिचय

नेपालको सन्दर्भमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा अपरिहार्य विषयको रूपमा रहेको छ । यसलाई वर्तमान मागको रूपमा नलिई आवश्यकताको रूपमा लिईएको छ । आमजनमानसमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा जोड दिनुपर्छ भन्ने अवधारणाको विकास भइसकेको छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा सरकारले नै सञ्चालन गर्नुपर्ने र उत्पादित जनशक्तिलाई सरकारले नै रोजगारी दिनुपर्ने मान्यता पनि अघि सारिएको छ । विद्यालय शिक्षा कक्षा १ देखि १० सम्म प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक शिक्षामा जोड दिनु बढि उपयुक्त र सान्दर्भिक देखिन्छ । नेपाल सरकारको निर्णय र स्विकृति ऐन , नियम तथा निर्देशिका बमोजिम प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा सामुदायिक विद्यालयाहरूमा पनि सञ्चालन गर्ने अवधारणा अगाडि सारियो । शिक्षा मन्त्रालय तथा शिक्षा विभाग मार्फत सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ९ बाट प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गर्ने निर्णय वि.सं.२०६८ सालमा गरेको थियो सोहि निर्णयानुसार २०७० सालदेखि कक्षा ९ मा प्राविधिक शिक्षाको ९९ वटा विद्यालयहरूमा पठनपाठन प्रारम्भ भयो तत्पश्चात २०७२ सालदेखि ९३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमा कक्षा ११ मा प्राविधिक शिक्षाको पठनपाठन शुरु भयो । यस अन्तर्गत ईन्जिनियरिङ्ग तर्फ सिभिल, इलेक्ट्रिकल कम्प्युटर र कृषि तथा पशु विज्ञान तर्फ वालिविज्ञान र पशुविज्ञान कार्यक्रम सञ्चालनमा छन् । विद्यालय शिक्षामा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाको व्यवस्थावाट कार्यमूलक ,व्यवहारिक, प्राविधिक तथा व्यवसायिक सिपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरि विश्व श्रम बजारमा सहज प्रवेशको सम्भावना बढाउन तथा रोजगारीको सुनिश्चितता प्रदान गर्न शैक्षिक उत्पादनको गुणात्मकता वृद्धिका लागि सामुदायिक विद्यालयहरूमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा सञ्चालन गर्नु नितान्त जरुरी रहेको छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता हरेक मुलुकको विकासको आधारशिला हो । राष्ट्रको भौतिक, शैक्षिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक तथा औद्योगिक विकासका लागि दक्ष र योग्य जनशक्ति अपरिहार्य मानिन्छ । यही आवश्यकता बोध गर्दै, यस नगरपालिकाभित्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका प्रयासहरू सुरु गरिएका छन् । सीटीभिटीबाट सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा १ वटा रहेको जसमा कृषि / वाली विज्ञान विषयको पठनपाठन हुने गरेको छ ।

यद्यपि, हालसम्म यस गाउँपालिकाभित्र अन्य विद्यालयहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार सञ्चालन गर्न सकिएको छैन । यसको प्रमुख कारणहरूमा नीति अनुसार ‘एक पालिका, एक प्राविधिक विद्यालय’ भन्ने व्यवस्था नभएको, दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव, तथा पर्याप्त भौतिक संरचना तथा सुविधा व्यवस्थापनको चुनौती रहेको देखिन्छ ।

विद्यालयहरूमा विद्यार्थीहरूमा व्यवसाय, पेसा तथा प्रविधिप्रतिको रुचि विकास गर्ने र व्यवहारिक सिप प्रदान गर्नेतर्फ अपेक्षित ध्यान नपुगेको देखिन्छ । फलस्वरूप, कक्षा १२ सम्म प्राविधिक शिक्षा हासिल गरेका विद्यार्थीहरू मध्ये केही आर्थिक वा बौद्धिक कारणले उच्च शिक्षा हासिल गर्न नसक्दा अलमलमा पर्ने अवस्था देखिएको छ । यस्तो अवस्थामा, स्थानीय तहले रोजगारमुखी सिप विकास गर्ने तालिम र अवसरहरू प्रदान गर्नु अत्यन्त आवश्यक भएको छ ।

अन्ततः, विश्व बजारको प्रतिस्पर्धात्मक प्रकृति हेर्दा प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउनु अपरिहार्य भइसकेको छ । यसले मात्र स्थानीय स्तरमा रोजगारी सिर्जना गर्न, दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न र समग्र विकासको गति तिब्र बनाउन सकिनेछ ।

३.४.३ उद्देश्यः

- सबै नागरिकका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमका अवसर सुनिश्चित गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिमको क्षेत्रमा उत्पादन हुने जनशक्तिका लागि स्थानीय स्तरमा रोजगारी तथा स्वरोजगारीका उपलब्ध अवसर गराउने

३.४.४ रणनीतिहरू

- यस पालिकामा भित्र स्नातक तहसम्मको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको अध्ययनको व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित निकायहरूसँग आवश्यक समन्वय र पहल गर्ने ।
- प्राविधिक धार सञ्चालन गर्न इच्छुक अन्य माध्यमिक विद्यालयहरूलाई सम्बन्धन प्राप्त गराउनका लागि सम्बन्धित निकायमा आवश्यक प्रक्रिया अघि बढाइने।
- स्थानीय तहको समन्वयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालनका लागि सुझाव संकलन गरी आवश्यक आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापनका लागि पहल गर्ने ।
- प्राविधिक धारतर्फ विद्यार्थीहरूलाई अभिप्रेरित गर्न “पढ्दै कमाउँदै” कार्यक्रमलाई थप सुदृढ बनाउँदै प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने।
- स्थानीय जनशक्ति विकास गर्ने उद्देश्यले पालिकाले आवश्यकता आधारित, रोजगारमुखी छोटो अवधिका सीपमूलक तालिमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयहरूमा प्रयोगात्मक कार्यका लागि आवश्यक प्रयोगशाला र फिल्डको दीर्घकालीन एवं दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।

३.४.५ प्रमुख उपलब्धि, नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

- प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीको संख्यामा वृद्धि भएको हुने ।
- प्राविधिक धारको सिकाइ वातावरणमा सुधार भएको हुने ।

क्रस	प्रमुखक्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका लागि आवश्यक नीति तर्जुमा	पटक	१	०	०	०	०	१	१	
२	प्राविधिक धारका थप माध्यमिक विद्यालयहरू स्थापना र सञ्चालन	वडागत	०	०	१	०	०	१	१	
३	विविध कारणले पछाडि परेका समूह र वर्गलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिकशिक्षा र सिपमा सहज पहुँका लागि छात्रवृत्ति लगायतका प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमसञ्चालन (गणित र विज्ञान विषयसमेत)	जना	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	
४	सीप र आयआर्जनमा आधारितएकविद्यालय एक उद्यम कार्यक्रम कार्यान्वयन	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	१८	
५	पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम कार्यान्वयन	विद्यालय	१	२	२	२	२	९	१८	
६	कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा कार्यरतशिक्षक, प्रशिक्षक र सहायक प्रशिक्षकका लागि तलब र भत्ता बापतको बजेट अनुदान	जना	०	०	५	५	५	१५	३०	
७	कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका विद्यालयमा प्रयोगशालास्थापना, औजार/सामग्री खरिद र व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	जना	०	०	१	१	१	३	६	

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

३.५.१ परिचय

मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र व्यवहारको विकास केवल औपचारिक शिक्षा प्रणालीमार्फत सीमित हुँदैन। औपचारिक शिक्षा प्रणाली बाहिर प्राप्त हुने अनुभव, ज्ञान र सीपलाई समेट्ने शिक्षा प्रणाली नै आजीवन तथा निरन्तर सिकाइ हो, जसलाई अनौपचारिक शिक्षाको रूपमा चिनिन्छ।

अनौपचारिक र आजीवन शिक्षाले समाजमा रहेका विभिन्न वर्ग, उमेर, सीपस्तर तथा आवश्यकता भएका व्यक्तिहरूलाई लक्षित गरी शिक्षा, सिप र जीवनोपयोगी ज्ञान उपलब्ध गराउने कार्य गर्छ। यस प्रणालीले निरक्षरलाई साक्षर बनाउने, साक्षरलाई साक्षरोत्तर शिक्षामा लैजाने, शिक्षालाई सिप र आमदानीसँग जोड्ने, र समग्र रूपमा शिक्षित, आत्मनिर्भर र समावेशी समाजको निर्माणमा योगदान पुऱ्याउने उद्देश्य राख्दछ। स्थानीय सरकारहरूसँग सहकार्यमा साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरू समन्वयात्मक रूपमा योजना, विकास र सञ्चालन गर्ने नीति लिइएको छ। यसका साथै, अनौपचारिक र औपचारिक शिक्षाबीचको दोहोरो प्रवेशको अवसर सुनिश्चित गरी व्यक्तिले प्राप्त गरेको ज्ञान, सीप र अनुभवको समकक्षता निर्धारण तथा प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था पनि विकास हुँदैछ।

सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रवर्द्धन गर्दै, साक्षरता स्वयंसेवकहरूको परिचालनमार्फत निरक्षर तथा नवसाक्षर वर्गलाई शिक्षामा समावेश गराउने प्रयास भइरहेको छ। यद्यपि, यस्ता केन्द्रहरूको व्यवस्थापन अझै प्रभावकारी हुन नसकेको, तथा साक्षर भइसकेका व्यक्तिहरू निरन्तर सिकाइको अवसरबाट वञ्चित हुँदा पुनः निरक्षर बन्ने जोखिम देखिएको छ।

राज्यले शिक्षा मात्र होइन, शिक्षासँग जोडिएको रोजगारी र सीप विकासमा पनि ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ। तर राज्यले उपयुक्त रोजगारीको अवसर दिन नसक्दा, र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूले पनि दक्षता विकासका कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न नसक्दा केही सिकाइ केन्द्रहरू बन्द हुने अवस्थामा पुगेका छन्। नेपालले दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा सम्पन्न विश्व शिक्षा मञ्चमा जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रवर्द्धन गर्ने प्रतिबद्धता जनाइसकेको सन्दर्भमा, साक्षर, नवसाक्षर तथा कक्षा ५ सम्म नपढेका नागरिकहरूका लागि निरन्तर सिकाइ र जीवनोपयोगी सिप विकासका अवसरहरू सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हो। यसबाट मात्र समावेशी, सक्षम र आत्मनिर्भर नागरिक निर्माण सम्भव हुनेछ, जसले समाजको समग्र रूपान्तरणमा टेवा पुऱ्याउनेछ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइले शैक्षिक क्षेत्रमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। औपचारिक शिक्षा प्रणालीले नछोएका समुदाय, उमेर समूह र व्यक्तिहरूलाई लक्षित गर्दै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले निरन्तर सिकाइको अवसर प्रदान गर्दै आएको छ। नेपालमा विशेषतः विद्यालयक्षेत्र विकास कार्यक्रम (SSDP) को कार्यान्वयन सन्दर्भमा साक्षरता तथा आजीवन सिकाइका कार्यक्रमहरूमार्फत पहुँचको वृद्धि भएको र गुणस्तरीय सुधारको अपेक्षा गरिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक बनाउने र जीवनपर्यन्त सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ। उक्त नीतिले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई पनि गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच पुऱ्याई जीवनयापनका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक बनाउने उद्देश्य राखेको छ। धनपालथान गाउँपालिकाको सन्दर्भमा हेर्दा, राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल साक्षरतादर

६२.२ प्रतिशत रहेको छ । त्यसमा महिलाको प्रतिशत ५८.२ मात्र रहेको छ जसले लिङ्गीय असमानताको अवस्थालाई पनि उजागर गर्दछ । साक्षरजनसंख्यामा धेरैजसोले प्राथमिक तह सम्म मात्र अध्ययन गरेका छन्, जसले साक्षरता कायम राख्न र जीवनोपयोगी ज्ञानको विकास गर्न निरन्तर सिकाइको आवश्यकता देखाउँछ ।

गाउँपालिकामा १ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहे पनि हाल कुनै साक्षरताका कक्षाहरू, वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम वा खुला विद्यालय सञ्चालनमा छैनन् । यसले शिक्षा नपाएका विद्यालय छाडेका बालबालिका, किशोर-किशोरी र वयस्कहरूका लागि पुनः सिकाइमा फर्किने अवसर न्यून भएको देखिन्छ । साक्षरता तथा निरन्तर सिकाइमालागेका विभिन्न परियोजनाहरूको सहयोग, संघीय सरकारको साक्षर पालिका घोषणा अभियान, र स्थानीय स्तरमा रहेका सिकाइ केन्द्रहरू यस क्षेत्रका अवसर हुन् । यद्यपि, अझै पनि विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरू विद्यमान छन् । सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको संख्या सीमित हुनु, रहेका केन्द्रहरूको संस्थागत क्षमता विकास नहुनु, साक्षरता अभावमा पुनः निरक्षर हुने जोखिम, सबै निरक्षरहरूको तथ्याङ्क अभाव, वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालनमा नहुनु, र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसरको प्रबन्ध गर्न नसकिनु प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । यस सन्दर्भमा निम्न कार्यहरू प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाउनु आवश्यक देखिन्छ:

- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र परिचालन सुनिश्चित गर्ने ।
- ती केन्द्रहरूलाई साक्षरता तथा निरन्तर सिकाइमा सशक्त रूपमा प्रयोग गर्ने ।
- गाउँपालिकामा रहेका सबै निरक्षरहरूको पहिचान गरी लक्षित कार्यक्रममार्फत साक्षर बनाई “पुर्ण साक्षर पालिका” घोषणा गर्ने ।

यसरी अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइ प्रणालीलाई मजबुत बनाई शिक्षामा समावेशिता, पहुँच र गुणस्तर वृद्धि गर्न सकिनेछ, जसले दीर्घकालीन सामाजिक रूपान्तरणमा योगदान दिनेछ ।

३.५.३ उद्देश्य

यस योजनाले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ:

- गाउँपालिकालाई पुर्ण साक्षर गाउँपालिका घोषणा गर्नु ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई थप व्यवस्थित गरी निरन्तर सिकाइ तथा आयआर्जनमा परिचालन गर्नु ।
- निरन्तर सिकाइका अवसरहरूको विस्तार गर्नु ।

३.५.४ रणनीतिहरू

यस योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ:

- साक्षर पालिका घोषणाका लागि समन्वित अभियान सञ्चालन गर्ने । जस्तै पालिका स्तरमा साक्षरता कार्यदल गठन गरिनेछ जसले साक्षरता वृद्धिका लागि दीर्घकालीन कार्ययोजना तयार गर्ने । विद्यालय, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम,

राजनीतिक दल, टोल विकास संस्था, अभिभावक, तथा विकास साझेदारहरूलाई अभियानमा समावेश गर्ने। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू स्थापना गरी प्रत्येक वडामा पूर्ण साक्षरता कार्यक्रम गर्ने।

- शैक्षिक संस्था र युवा शक्तिको परिचालन गर्ने। जस्तै माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई साक्षरता तथा निरन्तर सिकाइसँग सम्बन्धित प्रयोगात्मक कार्यमा संलग्न गर्ने।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सुदृढीकरण र विस्तार गर्ने। प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई सरकारी मापदण्ड अनुसार व्यवस्थित गर्न अनुगमन तथा प्राविधिक निर्देशन प्रदान गर्ने। केन्द्रहरूलाई निरन्तर साक्षरता, सिप विकास तथा आयआर्जन कार्यक्रम गर्न व्यवस्था मिलाउने।
- सूचना प्रविधिको प्रयोग र अध्ययन केन्द्रको विकास गर्ने। सूचना प्रविधिसहितको अध्ययन केन्द्र स्थापना गर्ने। जसले डिजिटल माध्यमबाट निरन्तर सिकाइमा पहुँच पुऱ्याउनेछ। केन्द्रहरूलाई साक्षरता, वैकल्पिक शिक्षा, तथा जीवनोपयोगी सीप प्रशिक्षण दिने स्थलका रूपमा विकास गर्ने।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई सरकारी तथा गैरसरकारी निकायसँग समन्वय गरेर थप क्रियाशील बनाउने।
- विकास साझेदारसँग सहकार्य गरी आर्थिक, प्राविधिक, र मानव स्रोत जुटाउने।
- कार्यक्रम विकास र पहुँच विस्तार गर्ने। जस्तै साक्षरता कक्षा, वैकल्पिक शिक्षाका कार्यक्रम, तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरू विस्तार गर्ने। निरक्षरको विवरण संकलन गरी लक्षित कक्षा सञ्चालन गर्ने।
- संस्थागत सुदृढीकरण र दीर्घकालीन योजना गर्ने। सामुदायिक पुस्तकालय र सूचना केन्द्रको व्यवस्थापन सिकाइ केन्द्रमार्फत गरिनेछ।
- सीप प्रमाणीकरण र रोजगारमुखी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। अनौपचारिक रूपमा सिकिएका सीपहरूको प्रमाणीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्ने। (जस्तै: वैदेशिक रोजगार र पारिवारिक व्यवसायबाट सिकिएका सीप)। आयआर्जन समूह गठन गरी सीपमूलक तालिम र स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

३.५.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

- सिकाइ केन्द्रहरू थप व्यवस्थित भएको हुनुका साथै पूर्ण साक्षर पालिका घोषणा भएको हुने
- सिकाइ केन्द्रहरू थप व्यवस्थित भइ साक्षरता, निरन्तर सिकाइ तथा आयआर्जनका गतिविधिहरूमा क्रियाशील भएको हुने।

प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्रस	प्रमुखक्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	पुर्ण साक्षरता घोषणाको लागि कार्यदल गठन तथा परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत पुर्ण साक्षरता कार्यक्रमहरूसञ्चालन	वडागत	१	२	२	१	१	७	१४	
३	पुर्ण साक्षरता घोषणा कार्यक्रम तथा अनिवार्य तथा निशुल्ककार्यक्रम	पटक	०	०	०	०	१	१	२	
४	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको बार्षिक परीक्षण र समीक्षा कार्यक्रम	केन्द्र	१	१	१	१	१	५	१०	
५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सहयोग	जना	१	१	१	१	१	५	१०	
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र परिचालकको क्षमता विकास तालिम	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	
७	मा.वि. तहका विद्यार्थी तथा युवालाई निरन्तर सिकाइका लागि परिचालन गर्ने	विद्यार्थी	९	९	९	९	९	४५	९०	
८	प्रस्तावनाको आधारमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई साक्षरता रआयआर्जन कार्यक्रम	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
९	एक निरन्तर सिकाइका लागि सूचना प्रविधि सहितको अध्ययन केन्द्रकोस्थापना	वडागत	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	हाल सन्चालनमा रहेका सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा कम्तिमा १२कक्षा उत्तीर्ण पूर्णकालिक परिचालकको व्यवस्था गर्न सोको तलबभत्ता बापतको बजेटअनुदान	जना	१	१	१	१	१	५	१०	

परिच्छेद-४: विद्यालय शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

पाठ्यक्रम शिक्षाको मेरुदण्ड हो, जसले मानव जीवनमा आइपर्ने विविध समस्याको समाधान गर्न आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप, तथा दृष्टिकोण आर्जन गर्न मार्गदर्शन प्रदान गर्छ। पाठ्यक्रम केवल कुनै कक्षा वा तहमा सिकाइने विषयवस्तुको सूची मात्र नभई, शिक्षार्थीले के सिक्नुपर्छ, किन सिक्नुपर्छ, कसरी सिकाउने र कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने समग्र शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको स्पष्ट खाका हो। पाठ्यक्रम शिक्षाको योजना मात्र नभई समाज र राष्ट्रको आवश्यकताको दर्पण पनि हो। यसको विकास निरन्तर प्रक्रिया हो, जुन समयमा समय, स्थान, समाज र व्यक्तिका आवश्यकताअनुसार परिमार्जन हुँदै जान्छ। स्थानीय तहमा पाठ्यक्रम विकास गर्दा मातृभाषा, स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिमा आधारित विषयवस्तु छनोट गर्नु आवश्यक हुन्छ। यसले स्थानीय सन्दर्भलाई सम्बोधन गर्ने मात्र नभई सिकाइलाई अझ सान्दर्भिक, उपयोगी र प्रभावकारी बनाउँछ।

पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रमको आधिकारिक अभिव्यक्ति हो। यसले शिक्षक र विद्यार्थीलाई सिकाइ प्रक्रियामा मार्गनिर्देशन गर्छ। यद्यपि, पाठ्यपुस्तक मात्र पर्याप्त हुँदैन; यसको साथमा सहायक सिकाइ सामग्रीहरू (जस्तै चार्ट, मोडेल, डिजिटल सामग्री, अभ्यासपुस्तिका आदि) को प्रयोगले सिकाइ अझ प्रभावकारी बनाउँछ। स्थानीय सन्दर्भमा आधारित सन्दर्भ सामग्री र स्थानीय स्रोत प्रयोग गर्दा शिक्षार्थीमा आत्मीयता र सीप विकास सहज हुन्छ। त्यसैले सिकाइ सामग्री विकास गर्दा स्थानीय स्रोत साधनको उपयोग, बालबालिकाको सामाजिक-सांस्कृतिक परिवेश, भाषा, र व्यवहारजन्य आवश्यकता समावेश गर्नु आवश्यक हुन्छ।

सकारात्मक सिकाइ सुनिश्चित गर्न मूल्याङ्कन महत्वपूर्ण अवयव हो। मूल्याङ्कनले केवल विद्यार्थीले सिकेको नाप्ने मात्र होइन, शिक्षक र प्रणालीले कस्तो काम गरिरहेको छ भन्ने पनि बताउँछ। मूल्याङ्कनले सिकाइका उद्देश्य प्राप्त भए/नभएको जानकारी दिने हुँदा यसलाई निर्माणात्मक निर्णयात्मक रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ। पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कन परस्पर पूरक अंगहरू हुन्, जसले शिक्षण-सिकाइ प्रक्रिया पूर्णता दिन्छन्। विशेषतः स्थानीय आवश्यकतामा आधारित शिक्षा विकास गर्न यी सबै पक्षमा स्थानीय तहको नेतृत्व, शिक्षकको सशक्तिकरण, अभिभावक तथा समुदायको सहभागिता, र समसामयिक सन्दर्भलाई समेट्ने दृष्टिकोण आवश्यक छ। यिनको समुचित व्यवस्थापनले मात्र समावेशी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक शिक्षा प्रवाह सम्भव हुन्छ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकाले नेपाल सरकारद्वारा स्वीकृत पाठ्यक्रम अनुसार शिक्षा सञ्चालन गर्दै आएको छ। पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार पारेको विद्यालय तहको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार २०७७ देखि क्रमशः सबै कक्षामा नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भई २०८० सम्ममा कक्षा १ देखि १२ सम्म लागू भइसकेको छ। हाल कक्षा १-३ मा एकीकृत पाठ्यक्रम, कक्षा ४-१० मा सक्षमतामा आधारित पाठ्यक्रम, र कक्षा ११-१२ मा एकलपथीय पाठ्यक्रम लागू छन्। सिकाइ सुनिश्चित गर्न कक्षा १-३ माथिमगत मूल्याङ्कन, कक्षा ४-५ मा ५०% आन्तरिक र ५०% बाह्य मूल्याङ्कन, र कक्षा ९-१२ मा २५% आन्तरिक र ७५% बाह्य मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाइएको छ।

गाउँपालिकाले कक्षा १-८ का लागि स्थानीय विज्ञहरूको सहकार्यमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणगरी विद्यालयमार्फत कार्यान्वयन गरिरहेको छ। सामुदायिक विद्यालयहरूले पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा निर्मित पाठ्यपुस्तक प्रयोग गर्छन् भने संस्थागत विद्यालयहरूले केन्द्रबाट स्वीकृत पाठ्यपुस्तक प्रयोग गर्छन्। शैक्षिक सत्रको सुरुवातमै विद्यार्थी भर्ना र पाठ्यपुस्तक

वितरणगरिन्छ। शिक्षक निर्देशिका पनि शिक्षणको तयारीमा सहयोगी हुने महत्त्वपूर्ण साधन हो, जसको प्रयोग यहाँका विद्यालयहरूले गर्दै आएका छन्। तर, अपेक्षित रूपमा पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन अझै चुनौतीपूर्ण रहेको देखिन्छ।

४.१.३ उद्देश्य

यस योजनाले पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ :

- विद्यालय तहमा तोकिएको पाठ्यक्रमलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्नु।
- स्थानीय परिवेश बमोजिम तोकिएका तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु।
- सिकाइका लागि मूल्याङ्कन प्रणालिका रूपमा रहेको तोकिएको विद्यालय तहको मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गर्नु।
- सिकाइ उपलब्धीको विश्लेषण तथा छलफल गरी शिक्षण सुधार योजना बनाउने अभ्यास लागु गर्नु।
- विद्यालय तहको परीक्षा प्रक्रिया तथा अभिलेखिकरणलाई थप प्रभावकारी बनाउनु।
- पाठ्यक्रम तथा शैक्षिक सामग्रीहरूको शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।

४.१.४ रणनीतिहरू

- एक शिक्षक, आफ्नो विषयको पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम तथा शिक्षक निर्देशिकाको उपलब्धता सहित प्रयोगको अनिवार्यता गर्ने।
- सिकाइको लागि मूल्यांकनको अवधारणा अवलम्बन गर्दै कक्षा १ बाट ३ सम्म थिमगत मूल्यांकन र ४ बाट १२ सम्म परियोजना तथा प्रयोगात्मक सहितको आन्तरिक मूल्यांकनलाई पूर्ण रूपमा लागु गर्ने।
- कक्षा ५ र ८ को पालिका स्तरीय परीक्षा थप व्यवस्थित गर्दै सञ्चालन गर्ने।
- स्थानीय तथा विज्ञको परिचालन गरी स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- बार्षिक रूपमा विद्यालय स्तरमा विद्यालयले र पालिका स्तरमा शिक्षा शाखाले विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीको विभिन्न सूचकका आधारमा विश्लेषण गरी सिकाइ उपलब्धी सम्बन्धी एक प्रतिवेदन तयारी गरी सबै सरोकारवालाहरू समक्ष बर्षेको कम्तिमा १ दिन बार्षिक रूपमा छलफल अन्तरक्रिया गर्ने अभ्यासको शुरुवात गर्ने।
- सिकाइ उपलब्धी विश्लेषणको आधारमा शिक्षण सुधार योजनालाई अनिवार्य गर्ने।
- परीक्षा सहित त्यसको अभिलेखिकरणको अनुगमन गर्ने।
- नयाँ पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन प्रणालीको प्रबोधिकरण कार्यक्रम सहित पाठ्यक्रम सम्बन्धि नियमित घुम्टि शिक्षक बैठक तथा शिक्षक क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- पाठ्यक्रम तथा शिक्षण तथा सन्दर्भ सामग्रीमा विद्यार्थी तथा शिक्षकको पहुँचमा वृद्धि गर्न विभिन्न संघसस्थासँग समन्वय गरी soft and hard copies विद्यालय सम्म पुर्याउने।

४.१.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

- स्थानीय पाठ्यक्रम आधारमा पाठ्य सामग्रीको विकास भइ विद्यालय तहको पाठ्यक्रम प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन हुने ।
- एक शिक्षक, आफ्नो विषयको पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम तथा शिक्षक निर्देशिकाको प्रयोग हुने ।
- सिकाइको लागि मूल्यांकनको अवधारणा अवलम्बन गर्दै कक्षा १ बाट ३ सम्म थिमगत मूल्यांकन र ४ बाट १२ सम्म परियोजना तथा प्रयोगात्मक सहितको आन्तरिक मूल्यांकनलाई पुर्ण रुपमा लागु हुने ।
- कक्षा ५ र ८ को पालिका स्तरीय परीक्षा हुने ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको विकास गरी कार्यान्वयनमा हुने ।
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीको विभिन्न सुचकका आधारमा विश्लेषण गरी सिकाइ उपलब्धीको विश्लेषण गर्ने अभ्यासको शुरुवात हुने ।
- सिकाइ उपलब्धी विश्लेषणको आधारमा शिक्षण सुधार योजनालाई तयार भइ कार्यान्वयन हुने ।
- पाठ्यक्रम तथा शिक्षण तथा सन्दर्भ सामग्रीमा विद्यार्थी तथा शिक्षकको पहुँचमा वृद्धि हुने ।

प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	स्थानीयपाठ्यक्रमको पुनरालोकन विकास र कार्यान्वयन	पटक	०	०	०	०	१	१	२	
२	स्थानीयपाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यपुस्तक विकास र वितरण	कक्षा	२	२	२	१	१	८	१६	
३	पाठ्यक्रमसम्बन्धी प्रवोधिकरणमा आधारित क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	विद्यालयतहको मूल्याङ्कन सम्बन्धी क्षमता विकास तथा सहजीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	पाठ्यक्रमतथा शिक्षक निर्देशिकाको वितरण	विद्यालय	३२	०	०	०	०	३२	७२	
६	बार्षिकरूपमा सिकाइ उपलब्धी विश्लेषणको प्रतिवेदन तयार र छलफल अन्तरक्रिया कार्यक्रम (विद्यालय तथा पालिका स्तरीय)	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	शिक्षणसुधार योजना तयार र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
८	पाठ्यक्रमकार्यान्वयन सम्बन्धि समीक्षाको लागि घुम्ति शिक्षक बैठक सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	पालिकास्तरीय कक्षा ५ र ८ को परीक्षा सञ्चालन	जना	९५०	९५०	९५०	९५०	९५०	४७५०	९५००	
१०	कक्षाकोठामाआधारित कक्षा पढाइ तथा गणितीय सीप परीक्षण सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
११	विद्यालयतह कक्षा १ बाट १२ सम्मको मूल्यांकन सहयोगी पुस्तिका तयार र वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
११	विद्यालयतहको मूल्याङ्कन प्रक्रियाको अनुगमन तथा सहजीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

सिकाइको गुणस्तर सिकार (विद्यार्थी) र शिक्षकबीचको अन्तरक्रियाको प्रकृतिमा निर्भर रहन्छ। त्यसैले शिक्षकले अध्यापन गराउने विषयवस्तुप्रति गहिरो ज्ञान राख्नुपर्छ। शिक्षक पेशाप्रति प्रतिबद्ध भई समावेशी कक्षा व्यवस्थापन गर्न सक्नुपर्छ जसमा विद्यार्थी, अभिभावक र सहकर्मी शिक्षकहरूसँग प्रभावकारी सञ्चार र सहकार्य आवश्यक हुन्छ। शिक्षकमा आवश्यक सक्षमताहरू सुनिश्चित हुनु अनिवार्य छ। यिनमा शैक्षिक योजना निर्माण, शिक्षणका लागि सामग्री संकलन तथा निर्माण, र प्रभावकारी मूल्याङ्कनको सहज कार्यान्वयन समावेश हुन्छ। योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, उत्प्रेरित, समर्पित र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षक नै गुणस्तरीय शिक्षाको मेरुदण्ड हुन्।

शिक्षकको विषयवस्तुमा प्रभुत्व, शिक्षण प्रक्रियाको दक्षता, र सकारात्मक व्यक्तित्वले विद्यार्थीको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। त्यसैले सबै तहमा यस्तो गुणयुक्त शिक्षकको व्यवस्थापन जरूरी छ, जसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र पेशागत विकास प्रणाली सुदृढ हुनु आवश्यक छ। नेपालमा विद्यालय शिक्षामा पहुँच, समता, गुणस्तर र सुशासन प्रवर्द्धनका लागि सञ्चालन गरिएका विभिन्न योजना र परियोजनाहरूले शिक्षक व्यवस्थापन र उनीहरूको पेशागत विकासलाई उच्च प्राथमिकता दिएका छन्। यी योजनाहरूले शिक्षकको व्यवस्थापन, पेशागत सहयोग र निरन्तर सिप विकासमा जोड दिएका छन्।

शिक्षक बालबालिकाको जीवन निर्माण र मुलुकको मानवीय पूँजी विकासमा केन्द्रीय भूमिका निर्वाह गर्छन्। उनीहरू सभ्य, शिक्षित र सुसंस्कृत समाजको निर्माणका संवाहक हुन्। त्यसैले क्षमतावान शिक्षक र गुणस्तरीय शिक्षा एक-अर्काका पर्याय मानिन्छन्। नेपालमा मुख्यतः विश्वविद्यालयहरूले शिक्षक तयारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्छन्। शिक्षक सेवा आयोगले अध्यापन अनुमति पत्र परीक्षा, पदपूर्ति परीक्षा, र बढुवा प्रक्रिया सञ्चालन गर्छ, भने स्थानिय तहले पदस्थापनको कार्य गर्छ। प्रदेशस्तरमा शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले शिक्षकका लागि विभिन्न पेशागत विकास (TPD) तालिमहरू सञ्चालन गर्छन्।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ अनुसार शिक्षक हुनको लागि अध्यापनअनुमति पत्र अनिवार्य हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षकहरूका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनु पर्ने, बढुवाको निश्चित मापदण्ड पूरा गर्नु पर्ने व्यवस्था छ। पेशाको सुरक्षाको कारणले शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेशाका रूपमा लिन थालिएको छ। नियमित रूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनीले शिक्षण पेशामा थप आकर्षण बढेको छ। वर्तमान अवस्थामा देशमा स्थायी, अस्थायी, राहत अनुदान, स्वयम्सेवक तथा निजी शिक्षकहरू छन्। अस्थायी, राहत, स्वयम्सेवक तथा निजी शिक्षकहरूको व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिका बनाई प्रयोगमा ल्याउनु आवश्यक देखिन्छ।

धनपालथान गाउँपालिका को शिक्षक अवस्था दृष्टिगत गर्दा बालविकासमा ४६ जना महिला शिक्षकहरू रहेको देखिन्छ। आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा स्थायी शिक्षकहरू ८९, राहत ५० समेत १३९ जना रहेका छन्। आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा स्थायी शिक्षकहरू २०, राहत ७ समेत २७ जना रहेका छन्। त्यसैगरी माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा स्थायी शिक्षकहरू १६, राहत १ समेत गरी १७ जना मात्र रहेका छन्। कक्षा ११ र १२ मा दरबन्दीको २ जना र अनुदानको ४ जना गरी ६ जना रहेका छन्। प्राविधिक धारमा जम्मा ८ जना प्रशिक्षकहरू रहेका छन्।

यस गाउँपालिकामा शिक्षक अभाव एक गम्भीर समस्या रूपमा देखा परेको छ। अपुग शिक्षकहरूको पूर्तिका लागि शिक्षण अनुदामा शिक्षकहरूको व्यवस्था गरिएको छ र दरबन्दी मिलानको कार्यसमेत अगाडि बढाइएको छ। साथै, शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि समीक्षा बैठक तथा तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन्। तर, शिक्षककोपेशागत विकासमा सहजीकरण गर्ने कुनै संस्थागत प्रणाली हालसम्म लागू गर्न सकिएको छैन।

शिक्षकहरूलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउनु अझै चुनौतीपूर्ण रहेको छ। उनीहरूका बढुवा प्रयोजनका लागि कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा गाउँपालिका संलग्न रहने अभ्यास रहे पनि, बढुवाको औपचारिक प्रक्रिया भने शिक्षक सेवा आयोगले नै गर्दै आएको छ।हाल पनि शिक्षण पेशा धेरै शिक्षकहरूको प्रथम रोजाइ बन्न सकेको छैन। अधिकांश शिक्षकको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अपेक्षित रूपमा प्रभावकारी छैनन्। शिक्षण कार्यबाट शिक्षकहरू आफैं सन्तुष्ट नरहेको अवस्था देखिन्छ, जसका कारण धेरै शिक्षकले आफ्ना छोराछोरीलाई स्वयम् अध्यापन गर्ने विद्यालयमा भर्ना गराउन नचाहने प्रवृत्ति देखिन्छ।सुपरीवेक्षण र अनुगमन प्रणालीलाई पनि पर्याप्त प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन, जसले शिक्षक उत्तरदायित्व र शिक्षण गुणस्तरमा प्रभाव पारिरहेको छ।

३.२.३ उद्देश्य

यस पालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन रविकासका देहायबमोजिमका उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन्

- सिकाइ सुधारको लागि आवश्यक शिक्षकको क्रमश ब्यवस्थापन गर्दै लैजानु।
- शिक्षकले गर्ने शिक्षण पुर्वको तयारी दरलाई वृद्धि गर्नु।
- शिक्षकको पेशागत विकासका गतिविधिको हुने सहभागितामा वृद्धि गर्नु।
- विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहयोग प्रणालीको कार्यान्वयन गर्नु।

४.२.४ रणनीतिहरू

- बार्षिक रुपमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा र आवश्यकताको आधारमा दरबन्दी मिलान तथा शिक्षक सरुवाको नियमित गर्ने।
- शिक्षक संख्या कम भएका विद्यालयहरूमा स्यमसेवक शिक्षक शिक्षकको व्यवस्था गरी विद्यालयहरूमा आवश्यक शिक्षकको व्यवस्था क्रमशः गर्दै लाने।
- पालिकाले बार्षिक रुपमा सबै तहका शिक्षकलाई छोटो अवधिका सरकारले तय गरेको पाठ्यक्रम र दक्ष प्रशिक्षकबाट तालिम प्रदान गर्ने। उक्त तालिममा सहभागी भएका शिक्षकले आफ्नो विद्यालयमा गई सोही तालिमको बारे विद्यालयका अन्य शिक्षकहरूलाई अनिवार्य रुपमा तालिम प्रदान गर्नु पर्नेछ व्यवस्थालाई पुर्ण रुपमा कार्यान्वयनमा लाने।
- हरेक विद्यालयमा महिनाको कम्तिमा १ दिन सम्बन्धित विद्यालयले शिक्षण कार्यलाई बाधा नपर्ने गरी आफ्नो विद्यालयको जनशक्ति वा नजिकको विद्यालय वा स्थानिय जनशक्तिको सहयोगमा शिक्षकको आवश्यकताको विषयवस्तुमा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहयोगको लागि पालिकास्तरमाविद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहायता कार्यविधि २०८० अनुसारको शिक्षकको पेशागत सहयोग प्रणालीलाई तत्काल कार्यान्वयनमा गर्ने।

- कक्षाकोठामा शिक्षक र विद्यार्थीको कक्षाकोठाको शैक्षिक अन्तरक्रिया बढाउनको लागि अनिवार्य रूपमा शिक्षकले कक्षाकोठामा विताउने समय कार्यविधि २०७४ वा लकबुकलाई तत्काल कार्यान्वयन गर्ने ।
- महिनाको १ पटक अन्तिम शुक्रबार तोकिएको ढाँचामा सिकाइ केन्द्रित शिक्षक/स्टाफ बैठक सञ्चालन गर्ने ।
- सिकाइ सुधारका लागि हरेक २ महिनामा कलस्टर स्तरीय घुम्ति शिक्षक बैठक सञ्चालन गर्ने ।
- शिक्षण सुधार योजनालाई अनिवार्य गर्ने ।
- शिक्षकबाट पाठयोजना वा शिक्षक डायरी, शैक्षिक सामग्री संकलन निर्माण तथा विकास कार्यलाई अनिवार्य गर्ने ।
- निश्चित सुचकको आधारमा विद्यालय तथा पालिका स्तरीय शिक्षकलाई पुरस्कृत गर्ने ।
- वार्षिक रूपमा एक शिक्षक एक कार्यमूलक अनुसन्धान गर्ने र त्यसको नतिजाहरू प्रस्तुत गर्ने अभ्यासको थालनी गरिने गर्ने ।
- शिक्षा सिकाइ र अनुभवका लागि शैक्षिक अध्ययन तथा भ्रमणको अभ्यासलाई कार्यान्वयन गर्ने ।

४.२.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

- पेशागत विकास सक्रिय रहेका तालिमप्राप्त शिक्षकको ब्यवस्था भइ विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार भएको हुने।
- शिक्षकबाट दैनिक पाठयोजना तयार, शैक्षिक सामग्रीको निर्माण, कार्यमूलक अनुसन्धान भएको हुने ।
- स्थानीय तहबाट शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली मार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत सहयोग प्राप्त हुने ।
- विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/परिमार्जन तथा स्यमसेवक शिक्षकको व्यवस्था हुने ।
- शिक्षकले कक्षाकोठामा विताउने समयको लेखाजोखाका लागि लकबुक लागु हुने ।
- मासिक सिकाइ केन्द्रित स्टाफ बैठक हुने ।
- घुम्ति बैठक नियमित बस्ने ।
- शिक्षक पुरस्कृत हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	बार्षिक रुपमा आवश्यकताको आधारमा दरबन्दी मिलान तथा शिक्षक सरुवा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	स्यमसेवंक शिक्षको नियुक्ति	जना	१२	१२	१२	१२	१२	६०	१२०	
३	पालिका स्तरीय शिक्षक पेशागत विकास तालिम	जना	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	३००	
	पालिका स्तरीय शिक्षकको मागमा आधारित छोटो अवधिका तालिम	इभेन्ट	२	२	२	२	२	१०	२०	
५	मासिक सिकाइ केन्द्रित स्टाफ बैठक	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	३६०	७२०	
६	चौमासिक घुम्टि शिक्षक बैठक	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
७	शिक्षकले कक्षाकोठामा विताउने समयको लागि लकबुक सञ्चालन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
८	शिक्षकको पेशागत सहयोग प्रणालीको कार्यान्वयनको लागि शिक्षक सहयोगअधिकृत नियुक्ति र परिचालन	जना	१	१	१	१	१	५	१०	
९	शिक्षण सुधार योजनाको निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
१०	शैक्षिक सामग्रीको निर्माण (एक शिक्षकले एक मासिनामा १५ वटा)	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
११	दैनिक पाठयोजना वा पाठनोट को निर्माण	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
१३	पालिका स्तरीय कार्यमूलक अनुसन्धानको नतिजा प्रस्तुत गर्न शिक्षकसम्मेलन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१४	निश्चत सूचकको आधारमा शिक्षक सम्मान कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१६	राम्रा अभ्यासहरुको लागि शिक्षक अध्ययन भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

सबैबालबालिकाका लागि विभेद रहित वातावरणमा क्षेत्रिय, धार्मिक, भाषिक, जातिय, लैङ्गिक, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रुपमा विपन्न लगायतका भिन्नतालाई सम्मान गर्दै आफ्नो समुदायमाशिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्ने शैक्षिक प्रक्रियालाई समावेशी शिक्षाभनिन्छ । बालबालिकाका सिकाइ आवश्यकता र क्षमता फरकफरक हुनु प्राकृतिक यथार्थ हो । फरकपनलाईस्वभाविक रुपमा स्वीकार गर्नु सबैका लागि अनुकूल हुने सिकाइ पद्धति विकास गर्नु र सबैबालबालिकालाई सम्मान पूर्वक सिकाइको व्यवस्थापन गर्नु समावेशी शिक्षाको अनिवार्य आवश्यकताहो । समावेशी शिक्षामा बालबालिकालाई उनीहरुको आवश्यकता र चाहना अनुसारको गुणस्तरीयशिक्षा प्रदान गरी सहजतापूर्वक जीवनयापन गर्ने अवस्थाको सिर्जना गर्ने ध्येय राखिएकोहुन्छ । शिक्षाको माध्यमबाट उनीहरुलाई राज्यको मुल प्रवाहमा समाहित गर्ने प्रयत्न गरिन्छ । बालबालिकालाई उनीहरुको क्षमता र चाहनाअनुसारको शिक्षा प्रदान गर्ने प्रयास हुन्छ । सिकाइलाई सार्थक बनाउन समय सापेक्ष शिक्षणविधि र शैक्षणिक सामग्री प्रयोगगरिन्छ । उनीहरुलाई आत्मनिर्भर, स्वावलम्बी, विवेकशील बनाउनु र देश तथा समाज प्रतिअपन्त्व महसुस गराउनु समावेशी शिक्षाको उद्देश्य हो । यसले सबै बालबालिकाहरु सिक्नसक्छन् भन्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गर्दछ ।

नेपाल सामाजिक, सांस्कृतिक रुपमा विविधता भएकोमुलुक हो । यहाँ विभिन्न भाषिक र सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरुको वसोवास छ ।नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान तथा समस्याका रुपमा लिने गरिन्छ भने अर्को तिर ऐतिहासिक रुपमायही भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र बञ्चितिकरणमा परेका समुदायहरु पनि छन् । उदहारणका लागि दलित तथा सीमान्तकृत समुदाय, नेपाली बाहेक अन्य मातृभाषीसमुदाय, अल्पसंख्यक सांस्कृतिक समुदायहरु ऐतिहासिक रुपमा सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिकवञ्चितीकरणमा पर्न गई अहिले सम्म पनि यस्तो वञ्चितीकरणको असर कुनै न कुनै रुपमा देखिनेगरेको छ । भौगोलिक क्षेत्रगत आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिकपहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरेको देखिन्छ । त्यसै गरी विभिन्न किसिमका अपाङ्गताभएका बालबालिकाहरु कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरुमा शिक्षाको पहुँच पुर्याई सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ।

विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धिगरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच पुर्याईअर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्ने र सिकाई सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरुपहिचान गरी ती बाधाहरु हटाउनु पर्दछ । यस्ता बाधाहरुमा समुदाय तथा परिवेश अनुसार भिन्नताहुन सक्ने कुरालाई पनि ध्यान दिनु पर्दछ । कुनै बाधाहरु भौतिका तथा स्रोत-सामग्रीसँग सम्बन्धित हुन सक्दछन भन्ने कुनै सांस्कृतिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक हुन सक्दछन् । कतिपयबाधाहरु संरचनागत पनि हुन सक्दछन् ।

नेपालको संविधान र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेको प्रतिवद्धताले शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । साथै गाउँपालिकाको वर्तमान जनप्रतिनिधीहरु र अन्य राजनैतिक दलहरुले पनि शिक्षालाई प्राथमिकतामा राखेको अवस्था छ । त्यसैले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा सबै बालबालिकाका लागि निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क रुपमा प्राप्त गर्ने अवस्था ल्याउनका लागि कुनै पनि कारणले एउटा बालबालिका पनि शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट छुट्नु हुँदैन। विद्यालय तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएकोले सङ्घीय र प्रादेशिक सरकारको समन्वय तथा सहयोगमा यो कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

नेपालले अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षालाई प्रवर्द्धन गर्न विभिन्न कानुनी, नीतिगत र कार्यक्रमगत व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। शिक्षा ऐन २०२८, शिक्षा नियमावली २०५९, विशेष शिक्षा नीति २०५३ र विशेष शिक्षा सञ्चालन निर्देशिका २०६०

मार्फत विशेष शिक्षाका संरचनात्मक आधारहरू तय गरिएको छ। अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई निःशुल्क शिक्षा, छात्रवृत्ति, शिक्षण सामग्री, आवास सुविधा, र स्रोत शिक्षकको व्यवस्था गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा, संयुक्त राष्ट्रसंघका विभिन्न घोषणापत्र (१९४८, १९८९, १९९३, २००६) तथा इन्चोन घोषणा २०१५ ले पनि समावेशी र समान शिक्षाको सुनिश्चिततामा जोड दिएका छन्।

गाउँपालिकाको सन्दर्भमा, २०७८ को जनगणना अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको संख्या कुल जनसंख्याको १.८% छ, जसमा महिलाको प्रतिशत पुरुषको भन्दा बढी छ। विद्यालयमा १९ जना अपाङ्गता भएका विद्यार्थी छन्, तर केही अझै विद्यालय बाहिर छन्। साथै, दलित र जनजातिका मुस्लिम तथा मधेसी समूहका बालबालिका पनि अध्ययनरत छन्। यसका अवसरका रूपमा संघीय र स्थानीय सरकारका नीतिगत प्राथमिकता, शिक्षा नीति २०७६, गैरसरकारी संस्थाहरूको सहयोगरहेका छन् भने चुनौतिहरू अपाङ्गता सम्बन्धी विश्वसनीय तथ्यांकको अभाव, कार्यरत सिमितता भएका बालबालिकाको पहिचान र सहजीकरणको कठिनाई, सबैको पहुँचमा हुने भौतिक संरचना र बालमैत्री वातावरणको कमी, छात्राको शिक्षामा निरन्तरता र बालविवाह नियन्त्रणमा चुनौतीसमावेशी शिक्षण सम्बन्धी तालिम प्रदान र त्यसको कक्षाकोठामा कार्यान्वयन रहेका छन्। समग्रमा यस गाउँपालिकामा समावेशी शिक्षाको प्रवर्द्धनका लागि कानुनी व्यवस्था भए पनि तथ्याङ्क व्यवस्थापन, पहुँच, सिकाइ वातावरण र सामाजिक चुनौतीहरू समाधान गर्नु आवश्यक रहेको छ।

४.३.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले समावेशी र समता सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छः

- विद्यालयमा बालमैत्री वातावरणको अवस्थामा सुधार ल्याउनु।
- पहुँचयुक्तता भएका भौतिक संरचनाको निर्माणमा वृद्धि गर्नु।
- बालबालिकाहरूको प्रारम्भिक पहिचान प्रणालीको शुरुवात गर्नु।
- समावेशी शिक्षण सम्बन्धी शिक्षकको पेशागत विकास गर्नु।
- लक्षित समुदाय एवम् अपाङ्गता तथा कार्यरत सिमितता भएका बालबालिकाहरूको पनि शिक्षाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।

४.३.४ रणनीतिहरू

यस योजनाले समावेशी र समता सम्बन्धि निम्नलिखित रणनीतिहरू राखेको छः

- विद्यालयमा बालमैत्री वातावरणमा सुधार ल्याउन बालमैत्री प्रारूपलाई पुर्ण कार्यान्वयन गर्ने।
- भौतिक संरचनाहरूलाई क्रमशः पहुँचयुक्तता भएको बनाइदै बनाउने। त्यसको लागि डिजाइन तथा अनुगमनमा जोड दिने।
- वार्षिक रूपमा सबै बालबालिकाहरूको प्रारम्भिक पहिचान वा Early Screening Program लाई कार्यान्वयन गरी सहयोगी सामग्री उपलब्ध गराउने।
- समावेशी शिक्षण सम्बन्धी शिक्षकको पेशागत विकास गर्ने।
- भौगोलिक रूपमा टाढा तथा लक्षित समुहका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धिमा घरमै विद्यालय वा school at home तथा छात्रावास सहितको विद्यालय शिक्षाको अवधारणालाई विभिन्न निकायहरूसँग समन्वय गरी कार्यान्वयन गर्ने।

- अपाङ्गता भएका तथा अन्य लक्षित समूहका बालबालिकाका लागि समतामूलक कार्यक्रमका माध्यमबाट उनीहरूको पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने।
- दिवा खाजा, छात्रवृत्ति कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्ने र किशोरी लक्षित सेवा तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने कार्यविधि तयार गरी थप छात्रवृत्ति तथा विद्यार्थी लक्षित सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- भाषाका कारणले सिकाइ समस्या भएका वर्ग र कक्षाका लागि बहुभाषिक शिक्षण पद्धतिको अबलम्बन गरी सिकाइमा सुधार गर्ने।
- चरम आर्थिक कारणले विद्यालयको पहुँच नपुगेका तथा निरन्तरता दिन नसकेका बालबालिकाहरूलाई आवश्यकता अनुसार झोला, पोशाक तथा सिकाइ सामग्री उपलब्ध गराउने।
- विद्यालयमा कुनैपनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइरहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने। विद्यालयका हरेक क्रियाकलापहरूमा समावेशी सहभागिताको प्रबन्ध गर्ने।
- आवश्यकताअनुसार केही विद्यालयहरूमा स्रोतकक्षाको व्यवस्था गर्ने।
- विद्यालयहरूमा बालमैत्री पन बढाउन बालक्लब गठन गरी क्रियाशील बनाउने।
- गाउँपालिकाले बालबालिकाका लागि विनियोजित रकम सरोकारवालहरूसँगको छलफलका आधारमा बालबालिकाको हितमा उपयोग गर्ने।

४.३.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू उपलब्धि

- समतामूलक सिकाइ वातावरणमा सुधार हुदै सबै प्रकारका बालबालिकाहरूको शिक्षामा हुने सहभागितामा वृद्धि हुने।
- बालमैत्री प्रारूपको कार्यान्वयन भएको हुने।
- सबै बालबालिकाहरूको प्रारम्भिक पहिचान गर्ने अभ्यासको शुरुवात भएको हुने।
- भौतिक संरचनाहरूमा पहुँचतता भएको अवस्थामा सुधार भएको हुने।
- लक्षित समुदायका बालबालिकाहरूको शिक्षामा हुने सहभागितामा वृद्धि भएको हुने।

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यहरु

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	बालमैत्रीप्रारूप सम्बन्धी विद्यालयको प्रतिनिधिलाई तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	साझेदारीमा आधारित प्रस्तावनाको आधारमा बालमैत्री प्रारूप कार्यान्वयन सहयोग कार्यक्रम	पटक	६	६	७	७	६	३२	६४	
३	लैङ्गिकसम्पर्क व्यक्तिको छनोट र क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	छात्रासमावेशी सञ्चालनको निर्माण र परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	मनोपरामर्श, करियर तथा उत्प्रेरणा सम्बन्धि तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	पहुँचयुक्ततालेखाजोखा	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
७	पहुँचयुक्ततालेखाजोखाको आधारमाभौतिक संरचनालाईपहुँचयुक्त बनाउन सहयोग कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
८	प्रारम्भिकपहिचान र आवश्यक सहयोग कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
९	समावेशिशिक्षक शिक्षा तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	विद्यालयजान नसक्ने बालबालिकाहरुको लागि घरमै विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
११	पिछडिएकावर्गका बालबालिकाहरुका लागि सिकाइ प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्ति कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१२	श्रवण/बहिरार बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि साथै अन्य प्रकारका अपाङ्गता भएकाबालबालिकाका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, ब्रेल किताब, श्रवण सामग्री र थपसामग्रीहरु बितरणका लागि बजेट अनुदानवासमावेशी सिकाइ सामग्री	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
१३	अपाङ्गताभएका बालबालिकाहरुको लागि प्रारम्भिक सिकाइ केन्द्र (स्रोत कक्षा सञ्चालन तथाव्यवस्थापन)	विद्यालय	०	१	१	१	१	४	८	

४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

नेपालमा सन् १९७४देखि छानिएका विद्यालयहरूमा विश्व खाद्य कार्यक्रमको सहयोगमा दिवा खाजा कार्यक्रम सुरु भएको हो। हाल आर्थिक वर्ष २०७७/७८ देखि पूर्व-प्राथमिकदेखि कक्षा ५ सम्मका सबै सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ। यस कार्यक्रमले विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य, पोषण, संज्ञानात्मक क्षमता, विद्यालयमा टिकाइ, शैक्षिक उपलब्धि तथा मानव पुँजी विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ। बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकास सुनिश्चित गर्न पोषणयुक्त खाजा अत्यावश्यक मानिएको छ। स्वास्थ्य तथा पोषणको क्षेत्रमा विद्यालयमा: वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण, जुकाको औषधि वितरण, किशोरीलाई फोलिक एसिड र आइरन चक्की वितरण, सरसफाइ, स्वच्छता तथा विपद् व्यवस्थापन कार्यक्रमहरू सञ्चालित छन्।

दिवा खाजा कार्यक्रमको सञ्चालनका लागि: शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गतको शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट स्थानीय तहलाई ससर्त अनुदान दिइन्छ, स्थानीय तहमार्फत विद्यालयहरूले बजेट माग गरी खाजा व्यवस्थापन गर्छन्। यस कार्यक्रमले कुपोषण हटाउने, वृद्धि बढाउने, भर्ना र उपस्थिति सुधार्ने तथा गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य लिएको छ। संविधान र दिगो विकास लक्ष्यसँग समन्वय गर्दै, नगरपालिकाहरूले सामुदायिक विद्यालयमा बजेट हस्तान्तरण गरी यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै आएका छन्।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा सन् १९७४ देखि विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम छानिएका जिल्लाका विद्यालयहरूमा सञ्चालित हुँदै आएको छ। हालसम्म यो कार्यक्रम कर्णाली र सुदूरपश्चिम प्रदेशका थप आठ जिल्लामा पनि विस्तार गरिएको छ। सन् २००८ देखि सरकारले नगद अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई विस्तार गरी सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूमा पूर्व-प्राथमिकदेखि कक्षा ६ सम्मका बालबालिकालाई लक्षित गरिएको छ। यस गाउँपालिकामा ३२ विद्यालयका करिब ५००० विद्यार्थी यो कार्यक्रमबाट लाभान्वित छन्। संघीय सरकारले प्रति विद्यार्थी प्रति दिन रु. १५ (कक्षा ५ सम्म) ससर्त अनुदानको रूपमा निकास दिने गर्दछ।

खानेपानी र सरसफाइको अवस्था: विद्यालयहरूमा खानेपानी तथा स्वच्छता सुविधाको विकास क्रमशः भैरहेको छ। विद्यालयमा बालमैत्री, लैङ्गिक, अपाङ्गता-मैत्री शौचालय, स्वच्छ पिउने पानी, हरियाली वातावरण, र महिनावारी व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन हुँदैछन्। कतिपय विद्यालयमा अझै पनि खानेपानी र शौचालयको पर्याप्त व्यवस्था छैन। मुख्य अवसरहरू: संघीय सरकारबाट बजेट प्राप्त हुनु। कार्यविधिको निर्माण भइसकेको हुनु। पालिकाबाट खानेपानी र सरसफाइ कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनु। स्थानीय उत्पादनलाई खानामा प्रयोग गर्ने सम्भावना हुनु। मुख्य समस्या र चुनौतीहरू: वर्तमान मूल्यमा रु. १५-२० को बजेटले पोषणयुक्त खाजा व्यवस्था गर्न कठिनाई हुनु। विद्यालयमा खाजा व्यवस्थापनका लागि विशेष कर्मचारीको अभाव। स्वास्थ्य हाजिरी रजिष्टरको प्रयोग प्रभावकारी नभएको। स्वास्थ्य र सरसफाइको शिक्षा केही विद्यालयमा प्राथमिकतामा नरहेको। नियमित स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था अभाव। सबै विद्यालयमा साबुनसहितको शौचालय र पिउने पानीको सुविधा नभएको। यस गाउँपालिकामा दिवा खाजा कार्यक्रमबाट थुप्रै बालबालिका लाभान्वित भए पनि बजेट सीमितता, पूर्वाधार अभाव, र व्यवस्थापन कमजोरीका कारण अपेक्षित प्रभावकारिता हासिल गर्न चुनौती देखिएको छ। कार्यक्रमलाई अझ प्रभावकारी बनाउन पोषणसम्बन्धी शिक्षा, पूर्वाधार सुधार, व्यवस्थापन दक्षता, र विभिन्न तहका निकायबीच समन्वय आवश्यक देखिन्छ।

४.४.३ उद्देश्य

यस योजनाले दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छः

- विद्यालयका बालबालिकाहरूलाई स्वास्थ्य तथा पोषणयुक्त आहारको सुनिश्चित गर्नु ।
- विद्यालयमा कार्यान्वयन रहेको खाजा कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा सुधार ल्याउनु ।
- विद्यालयका बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य पोषण तथा सरसफाई सम्बन्धि सकारात्मक व्यवहारको विकासमा सुधार ल्याउनु ।

४.४.४ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

- खाजा कार्यक्रममा पैसा वितरण कार्यलाई पूर्ण अन्त्य गर्ने ।
- विद्यालयले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णय मार्फत दिवा खाजाको लागि मासिक खाजा तालिका तयार गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादित खाद्य सामग्रीलाई विद्यालयमा नै खुवाउने अभ्यासलाई पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने । उक्त कार्यको व्यवस्थापन तथा खाजाको गुणस्तरको अनुगमन सम्बन्धित वडा अध्यक्षको नेतृत्व वा नीजले तोके बमोजिम व्यक्ति, समूह वा समितिबाट साप्ताहिक अनुगमनको अभ्यासलाई कार्यान्वयनमा लाने ।
- बालकल्ब तथा विद्यालयको टिम सहितको नियमित सरसफाइका साथै साप्ताहिक सरसफाइ कार्यक्रमलाई अनिवार्य कार्यान्वयन गर्ने ।
- स्वास्थ्य तथा सरसफाइ सम्बन्धी सचेतनात्मक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने ।
- चौमासिक रुपमा नजिकको स्वास्थ्यचौकी तथा स्वास्थ्य संस्थासँग समन्वय गरी बालबालिकाहरूको नियमित स्वास्थ्य परीक्षण तथा परामर्श कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सरसफाइसहितको हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी र विद्यालय परिसर सरसफाइ प्रबन्ध मिलाउने ।
- विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट वितरण तथा प्रतिस्थापन, बालबालिकाको आवधिक स्वास्थ्य जाँचलाई नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।
- किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता र पोषणसम्बन्धी शिक्षा दिन स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको समन्वय र सहयोगमा कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।

४.४.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषण सहितको खाजाको प्रबन्ध हुने र बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य र सरसफाइमा सरकारात्मक व्यवहारको विकासमा सुधार हुदै सिकाइ उपलब्धीमा सहयोग पुग्ने ।
- विद्यालय दिवा खाजाको ब्यवस्थापन तोकिएको मापदण्ड अनुसार हुने
- स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवा खाजा सुनिश्चितता हुने ।
- सबै विद्यालयमा हुने सरसफाइको गतिविधिमा वृद्धि हुने
- सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्वाधार विकासमा सुधार भएको हुने
- विद्यालयमा हुने स्वास्थ्य परीक्षणको दरमा वृद्धि हुने

प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	दिवाखाजा कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी अभिमुखिकरण कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	दिवा खाजा कार्यक्रम संचालन तथा व्यवस्थापन	जना	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००	५००००	
३	साप्ताहिक खाजा कार्यक्रमको अनुगमन तथा निरीक्षण	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
४	एक विद्यालय एक फुलबारी वा हरित विद्यालय कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
५	साप्ताहिक सरसफाइ कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
६	स्वास्थ्य पोषण तथा सरसफाइ सम्बन्धित सचेतनामुलक कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
७	चौमासिक रुपमा स्वास्थ्य परीक्षण तथा परामर्श कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
८	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य किट वा प्राथमिक उपचार बक्स व्यवस्थापन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
९	छात्राको लागि सेनिटरी प्याड ब्यवस्थापन, वितरण तथा अनुगमन	जना	२१००	२१००	२१००	२१००	२१००	१०५००	२१०००	

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

४.५.१ परिचय

विविध प्रकृतिका आपतकालीन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा पनि बालबालिकाले निरन्तर सिक्ने अधिकार प्राप्त गर्नुपर्छ भन्ने अवधारणालाई आत्मसात् गर्दै, शिक्षा क्षेत्रले आपतकालीन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षाको (Education in Emergency and Crisis Situation) व्यवस्था गर्ने अभ्यासलाई प्राथमिकता दिँदै आएको छ। युद्ध, द्वन्द्व, महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपका जस्ता परिस्थितिहरूमा बालबालिका मात्र नभई अभिभावक, शिक्षक, समुदाय र सम्पूर्ण शिक्षा प्रणाली प्रभावित हुने गर्दछ। त्यसैले, संकटका अवस्थामा शिक्षालाई नबिराई, सुरक्षित र समावेशी तरिकाले निरन्तरता दिने उपायको आवश्यकता अत्यन्तै महत्वपूर्ण छ।

यस अवधारणाको मूल उद्देश्य भनेको संकटको अवस्थामा पनि बालबालिकाको जीवन रक्षा गर्नु, उनीहरूलाई हिंसा, शोषण तथा दुरुपयोगबाट जोगाउनु, सामाजिक सञ्जाललाई मजबुत बनाउनु र शिक्षालाई जीवन निर्वाहको आधार बनाउँदै शैक्षिक सेवाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु हो। आपतकालीन शिक्षाको तीन मुख्य खम्बा रहेका छन् – पूर्वतयारी (preparedness), प्रतिकार्य (response), र पुनःस्थापना (recovery)। यी सबै चरणहरू विद्यालय र स्थानीय तहका शैक्षिक निकायहरूबाट योजनाबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गरिनुपर्छ।

नेपालमा लामो समयसम्म चलेको सशस्त्र द्वन्द्व, २०७२ को विनाशकारी भूकम्प, बारम्बारका बाढी पहिरो, र हालैको कोभिड–१९ महामारीले शिक्षा क्षेत्रमा गम्भीर असर पुऱ्याएको छ। यस्ता घटनाबाट प्राप्त अनुभवले देखाउँछ कि संकटको बेला वैकल्पिक सिकाइ माध्यमहरू, जस्तै रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन शिक्षण, मोबाइल एप्स तथा स्थानीयस्तरमा लचिलो पाठ्यक्रम विकासजस्ता उपाय अत्यन्तै उपयोगी हुन सक्छन्।

वृहत विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजना, २०१७ र त्यसको कार्यान्वयन कार्यविधि, २०१८ ले विद्यालयमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता अभिवृद्धिका लागि संस्थागत मार्गनिर्देशन प्रदान गरेको छ। यस योजनाले विद्यालयहरूलाई न्यूनतम सुरक्षा उपायहरूको अवलम्बन गराउन, आपतकालीन तयारीका लागि आवश्यक सामग्री तथा तालिम उपलब्ध गराउन, र विपद् आएपछि पनि विद्यालय सञ्चालन निरन्तर गर्न सक्ने अवस्था सिर्जना गर्न आग्रह गर्दछ।

कोभिड–१९ को महामारीले विद्यालय शिक्षामा ठूलो अवरोध सिर्जना गरे पनि यसले वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ विधिको आवश्यकता र प्रभावकारिता उजागर गर्‍यो। डिजिटल प्रविधिको प्रयोग, गृहपाठ वितरण प्रणाली, समुदाय आधारित शिक्षण केन्द्र, शिक्षक-अभिभावक समन्वय जस्ता अभ्यासहरू प्रभावकारी सावित भए। यस अनुभवलाई उपयोग गर्दै भविष्यमा पनि यस्ता संकटहरूको सामना गर्न सक्ने शिक्षाको उत्थानशील प्रणाली निर्माण गर्न आवश्यक छ।

अन्ततः, विद्यालय सुरक्षा, विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता बालबालिकाको आधारभूत अधिकारको रक्षा गर्ने माध्यम हो। यसका लागि नीति निर्मातादेखि विद्यालय तहसम्म सबैको समन्वय र सक्रियता अपरिहार्य छ। शिक्षा क्षेत्रमा लगानीलाई संकट न्यूनीकरणको दृष्टिकोणबाट हेर्नु आजको आवश्यकता हो।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

हाल कार्यान्वयनमा रहेका विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका योजनाहरूले विद्यालय सुरक्षा, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता (resilience) लाई अन्तरसम्बन्धित विषयको रूपमा विशेष प्राथमिकता दिएका छन्। यस्ता योजनाहरूले सुरक्षित भौतिक संरचना निर्माण, मानव संसाधनको सबलीकरण, र सरोकारवालालाई सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक रूपमा सक्षम बनाउनेतर्फ ध्यान

केन्द्रित गरेका छन्। विद्यालय सुधार योजनामा पनि विपद् व्यवस्थापनको पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनःस्थापना तथा उत्थानशीलताको पक्ष समेट्ने अभ्यास भइरहेको छ। साथै, शिक्षा मन्त्रालयबाट जारी विभिन्न नीतिगत दस्तावेजहरूमार्फत विपद्को समयमा समेत शिक्षालाई निरन्तरता दिने संरचनात्मक र प्रणालीगत व्यवस्था गरिएका छन्। उदाहरणस्वरूप, भयरहित शिक्षण सिकाइ निर्देशिका, २०६७ ले बालबालिकालाई सजाय, उत्पीडन, र यौन दुराचारबाट मुक्त वातावरणमा सिक्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ। विद्यालय शान्ति क्षेत्र कार्यान्वयन निर्देशिका, २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि, हिंसा, भेदभाव र राजनीतिक हस्तक्षेपबाट टाढा राखी शिक्षणलाई सुरक्षित बनाउने व्यवस्था गरेको छ। बालमैत्री विद्यालय प्रारूप, २०६७ ले समावेशी, लैङ्गिक समानता, स्वास्थ्य, सुरक्षा, र आपतकालीन शिक्षाको मापदण्डहरूलाई विद्यालयको अनिवार्य पक्षका रूपमा स्थापना गरेको छ। वृहत विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजना, २०१७ तथा कार्यविधि, २०१८ ले शिक्षाका माध्यमबाट विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता विकासमा बल दिएको छ। दिगो विकास लक्ष्य (SDG-4), १५औँ योजना, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, र राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ जस्ता रणनीतिहरूले सुरक्षित विद्यालय निर्माण, आपतकालीन अवस्थाको तयारी, र शिक्षाको निरन्तरता सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य लिएका छन्।

यद्यपि नीतिगत रूपमा स्पष्ट व्यवस्था भए पनि स्थानीय तहमा विशेष गरी यस गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका केही चुनौती र अवसरहरू विद्यमान छन्। चुनौतीहरू: आपतकालीन अवस्थामा पनि सिकाइको निरन्तरता सुनिश्चित गर्न सक्ने पूर्वतयारीको अभाव। आपतकालीन अवस्थामा आवश्यक पर्ने स्रोत-साधनको अभाव, वैकल्पिक सिकाइका प्रणालीहरूको कमजोर प्रयोग। कोभिड-१९ महामारी तथा २०७२ को भूकम्पको समयमा वैकल्पिक सिकाइ सञ्चालनमा कठिनाई, कतिपय अवस्थामा कुनै माध्यम प्रयोग गर्ने नसकिएको अवस्था। प्राकृतिक प्रकोपहरू जस्तै पहिरो, हुरी, चट्याङ, आगलागी, तथा संक्रामक रोगहरूले आवधिक रूपमा विद्यालय र सिकाइमा असर पुऱ्याउने रहेका छन्। अवसरहरू: भूकम्पपछिको समयमा आपतकालीन सिकाइ केन्द्रहरूको सफल सञ्चालन र बालमैत्री मनोसामाजिक कार्यक्रमहरूको अभ्यास। महामारीका समयमा वैकल्पिक सिकाइका प्रारम्भिक अभ्यासहरू (जस्तै, सिकाइ सामग्री वितरण, समुदाय स्तरमा साक्षरता सहयोग)। राष्ट्रिय नीतिगत दस्तावेजहरूसँगको सहकार्य गर्दै विपद् व्यवस्थापन शिक्षालाई विद्यालय सुधार योजनामा समावेश गर्ने अभ्यास।

यी अवस्थाहरूको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको शिक्षा योजनामा संकट र विपद्का लागि विशेष रणनीति अपनाउनु जरूरी देखिन्छ। संरचनागत, मानव स्रोत, स्रोत-साधन र व्यवस्थापन पक्षमा व्यापक सुधार र पूर्वतयारी आवश्यक छ। शिक्षा क्षेत्रलाई लचिलो, सशक्त र विपद् प्रतिरोधी बनाउन शिक्षा योजनाले निम्न रणनीतिहरूमा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ: विद्यालयस्तरमै आपतकालीन शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन। शिक्षक र अभिभावकहरूलाई विपद् व्यवस्थापन तालिम प्रदान गर्ने व्यवस्था। वैकल्पिक शिक्षण सिकाइका विधि र उपकरणहरूको विकास र प्रयोग। स्थानीय सरकारको नेतृत्वमा संकटमा प्रभावकारी प्रतिकार्यका लागि संयन्त्र निर्माण।

४.५.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले यस क्षेत्रसँग सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ:

- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्नु
- सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासका लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु।

- आपतकालीन अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइका विधि प्रयोग गरी बालबालिकाको सिकन पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्नु
- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको योजना विकास गर्नु ।

४.४.५ रणनीतिहरू

आपत्कालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा सम्बन्धमा मुख्य रणनीतिहरू निम्नानुसार हुनेछन् ।

- शिक्षा क्षेत्रमा प्रत्यक्ष रूपमा आईपर्ने विपद् व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन एवम विश्लेषण गर्दै विद्यालय तथा पालिका स्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने ।
- संकटको बेलामा पनि शिक्षणसिकाइ सञ्चालन गर्न पालिका स्तरमा एक छुट्टै योजना तयार गरी नियमित विद्यालय सञ्चालन गर्ने वातावरण मिलाउने ।
- विपदमा सिकाइ निरन्तरता कायम गर्न वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरणका लागि तत्कालीन आवश्यकता र परिस्थिति अनुसार वडा वा पालिका मार्फत उपयुक्त किसिमको बैकल्पिक माध्यम छनौट गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- पालिका तथा विद्यालयको विपद् व्यवस्थापनका लागि तयारी, रोकथाम, प्रतिकार्य र पुनस्थापना लक्षित क्षमता बिकास गर्ने ।
- विपद् व्यवस्थापन तथा तयारिका लागि एक कार्यविधि मार्फत पालिका स्तरिय विद्यालय शिक्षा सहयोग विपद् कोष खडा गर्ने ।
- विपद् अवस्थाको शिक्षाका लागि नीति, कार्यविधि र मार्गदर्शन तयार गर्ने।
- सम्भावित प्रकोप तथा जोखिमबारे पूर्वसावधानी र सुरक्षा उपायहरूको जानकारी दिने।
- महामारी (जस्तै कोभिड-१९) सन्दर्भमा रोकथाम र उपचारको तयारी गर्ने।
- महामारीका बेला शिक्षण सिकाइ निरन्तरता दिन वैकल्पिक उपाय तयार गर्ने।
- सम्भावित संकटको पूर्वानुमान, मूल्याङ्कन र विश्लेषण गर्ने।
- विद्यालयस्तरीय आपतकालीन प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने।
- स्थानीय शिक्षा समूह (Education Cluster) गठन र परिचालन गर्ने।
- शैक्षिक सेवा निरन्तरताका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्था गर्ने।
- विद्यालय र स्थानीय तहको विपद् व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
- विद्यालय पूर्वाधार निर्माणमा नवीन मापदण्डअनुसार समिति गठन गरी समावेशी, सुरक्षित र विपद्मैत्री संरचना विकास गर्ने।
- सरकारी तथा अर्धसरकारी निकायबीच समन्वय संयन्त्र निर्माण गर्ने।
- हरित विद्यालय, जलवायु परिवर्तन तथा दिगो विकास शिक्षाका कार्यक्रम लागू गर्ने।

४.५.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

उपलब्धि

- आपत्कालित तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि वालवालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा सुधार आउने छ ।
- विपत् प्रतिकार्य योजना तयार हुने
- विद्यालय तथा पालिकाको विपत् व्यवस्थापन सम्बन्धि क्षमता विकास हुने
- विपत्को समयमा पनि शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप निरन्तर सञ्चालन हुने

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

क्र.स.	प्रमुखक्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विपद सम्बन्धी विद्यालय तथा पालिका स्तरीय विपद प्रतिकार्य योजनानिर्माण	पटक	०	०	१	०	०	१	१	
२	पालिका स्तरिय विद्यालय शिक्षा सहयोग विपद कोष कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	वडास्तरीय प्रतिकार्य कार्यदलको गठन र परिचालन	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	५	
४	संकटका बेलामा शिक्षा सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	विपद् सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१ परिचय

विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकाहरूको लागि सुरक्षित विद्यालयमापढ्नका लागि कक्षा कोठा, खेलनका लागि खेल मैदान, शौचका लागि शौचालय, सरसफाइ र पिउनकोलागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत नभई नहुने संरचना हुन्। एकविद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तह प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूततह तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर बराबरको क्षेत्रफलको मापदण्डशिक्षा नियमावली, २०५९ मा तोकिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले विद्यालयहरूमाभवन, कक्षा कोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पिउने पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिकपूर्वाधार तयार गर्ने विद्यालय भवन लगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्तबनाउँदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्नेलगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरेको छ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकाभित्रका ३२ वटा विद्यालयहरूमा जम्मा ५७४ वटा कोठा रहेका छन्, जसमध्ये ४२२ कोठा कक्षाकोठाको रूपमा प्रयोगमा छन्। बाँकी कोठाहरूमा प्रशासनिक (५७), पुस्तकालय (४), प्रयोगशाला (६), भण्डार (३६) र अन्य कार्य (१९) का लागि उपयोग भइरहेको छ। तथापि, कक्षाकोठा ६७ वटा कम रहेको देखिन्छ। शौचालय सुविधाको अवस्था हेर्दा, ४४ वटा विद्यालयमा छात्र-छात्रा अलग शौचालय, ६ वटा विद्यालयमा अपाङ्गमैत्री शौचालय, र १८ विद्यालयमा किशोरीमैत्री स्यानिटरी प्याड डिस्पोज सुविधासहितको शौचालय छन्। यद्यपि, १५ विद्यालयमा अझै शौचालय नपुग देखिन्छ।

स्वच्छता र पानीको सुविधाको अवस्था हेर्दा, ३२ विद्यालयले साबुन-पानीसहित हात धुने व्यवस्था, ३२ विद्यालयमा सफा पिउने पानी र १० विद्यालयमा बालमैत्री धारा रहेको पाइन्छ। भने १६ विद्यालयमा फर्निचर अभाव छ। सूचना प्रविधि र प्रयोगशालाको अवस्था विश्लेषण गर्दा, ६ विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला भए पनि ४ विद्यालयमा मात्र पर्याप्त सामग्री छन्। ५ विद्यालयमा ICT प्रयोगशाला भए पनि १ विद्यालयमा मात्र पर्याप्त कम्प्युटर छन्। गणित, भाषा र सामाजिक विषयको प्रयोगशाला भने कुनै विद्यालयमा छैन।

समग्र भौतिक अवस्थाको सन्दर्भमा, पालिकाका ३२ सामुदायिक र १३ संस्थागत विद्यालयहरू मध्ये माध्यमिक विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार सन्तोषजनक भए पनि अधिकांशको आधारभूत विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार कमजोर छन्। विद्यालयहरू पहुँचयुक्त छैनन्, धेरै विद्यालयमा पानी आपूर्ति र स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था कमजोर छ। खेलकुद, स्वास्थ्य कक्ष, सभा हल, मञ्च, बगैँचा लगायतका पूर्वाधारहरूको अभाव छ। यस विषय क्षेत्रमा पनि समस्याहरू रहेका छन्। अझ पनि केही विद्यालयमा कक्षाकोठाहरू विद्यालयहरूमा छात्राहरूका लागि अलग्गै शौचालयको व्यवस्था नहुनु, धेरै वटा विद्यालयमा अपाङ्गता भएका धेरै विद्यालयमा विद्यार्थीका लागि अलग्गै शौचालय नहुनु, केही विद्यालयमा पानीको व्यवस्था नहुनु, साबुन स्यानिटरी प्याड डिस्पोज गर्ने व्यवस्था सहितको शौचालयको व्यवस्था नहुनु, केही विद्यालयहरूमा स्वच्छ र सफा पिउने पानीको व्यवस्था नहुनु, अधिकांश विद्यालयमा आराम कक्षको व्यवस्था नहुनु, केही विद्यालयमा बालमैत्री धारा नहुनु, धेरै विद्यालयमा खेलमैदान र घेराबारको व्यवस्था नहुनु, केही विद्यालयमा फर्निचर नपुग हुनु आदि यस गाउँपालिका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरू हुन्।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार, तहगत विद्यार्थी संख्याका आधारमा निर्माण गर्नुपर्ने शिक्षण सिकाइ कक्ष, प्रयोगशाला, पुस्तकालय, अतिरिक्त क्रियाकलाप कक्ष, कम्प्युटर कक्ष, शिक्षक र प्रशासनिक कक्षहरू निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्नु यस पालिकाको प्रमुख प्राथमिकता रहेको छ। अवसरहरू: संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबाट भौतिक पूर्वाधार सुधारमा निरन्तर

सहयोगाविभिन्न परियोजना तथा संघ-संस्थाहरूको सहयोग सक्रिय रूपमा भइरहेको अवस्था। चुनौतीहरू: भौतिक निर्माणमा गुणस्तर, पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नु। मापदण्ड अनुसारको पूर्वाधार निर्माण। विद्यालयहरूमा आवश्यक पर्ने सबै सुविधायुक्त पूर्वाधारको विकास। भौतिक संरचनाको लागि पर्याप्त स्रोत-साधनको अभाव। उपलब्ध संरचनालाई समावेशी र पहुँचयुक्त बनाउने आवश्यकता।

४.६.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले भौतिक निर्माण सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छः

- विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक संरचनाको सुनिश्चित गर्नु।
- मापदण्ड अनुसारको भौतिक निर्माण गर्नु।
- भौतिक निर्माण कार्यलाई गुणस्तरीय तथा पारदर्शी बनाउनु।
- सबैलाई पहुँच हुने भौतिक संरचनाहरू तयारमा सुधार ल्याउनु।

४.६.४ रणनीतिहरू

यस योजनाले भौतिक निर्माण सम्बन्धि निम्नलिखित रणनीतिहरू राखेको छः

- शुरुमा सबै विद्यालयहरूको भौतिक संरचनाको अवस्था विश्लेषण गरि विद्यालयलाई आवश्यक भौतिक संरचनाको सूची र प्राथमिकता निर्धारण गरी सोहि अनुरूप योजना बनाउने।
- विद्यालयमा निर्माण हुने भौतिक संरचना व्यवस्थित बनाउन पालिका स्तरीय एक कार्यविधि बनाइ लागु गर्ने।
- पुराना भौतिक संरचनाहरूलाई सहयोग गरी र नयाँ बन्ने संरचनामा सबैको पहुँचतता सुनिश्चित हुने गरी संरचनाहरू बनाउने।
- भौतिक निर्माणको कार्यलाई लागत बोड् राख्ने सार्वजनिक सुनाइ गर्ने स्थलगत प्राविधिक र जनप्रतिनिधि मार्फत अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यलाई जोड दिइ गुणस्तरीय तथा पारदर्शी बनाउने।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न संघ संस्था तथा दातृ निकायहरूसँग लागत साझेदारी तथा स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।
- विद्यालय तथा अभिभावकको सहभागितामा हामि बनाउछौं, हाम्रो विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- नछोडौं विद्यालय परिसर खाली, बनाऔं बगैचा हरियाली कार्यक्रम लागु गर्ने।

४.६.५ उपलब्धि, नतिजाहरू र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

उपलब्धि

- सबै विद्यालयमा मापदण्ड पुरा भएको सिकाइका लागि न्यूनतम आवश्यक भौतिक संरचना सुनिश्चित भएको हुनुका साथै भौतिक अवस्थामा सुधारमा भएको हुने

- भौतिक संरचना निर्माणको लागि विद्यालयको अवस्थाको नक्सांकन तथा विश्लेषण भएको हुने ।
- सबै विद्यालयमा मापदण्ड पुरा भएको सिकाइका लागि न्युनतम आवश्यक भौतिक संरचना सुनिश्चित भएको हुने ।
- भौतिक संरचना निर्माण प्रक्रिया थप गुणस्तर तथा पारदर्शी भएको हुने ।
- भौतिक निर्माण कार्यमा संघसंस्थाको सहभागितामा वृद्धि भएको हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयको भौतिक अवस्थाको विश्लेषण तथा प्रतिवेदन तयार	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	१०	
२	नयाँ भौतिक संरचना निर्माण (भवन, शैचालय, घेराबारा, खानेपानी छात्रबास)	पटक	४	४	४	४	४	२०	१६	
३	नछोडौं विद्यालय परिसर खाली, बनाऔं बगैचा हरियाली कार्यक्रम	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३६	

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

सूचना र प्रविधिलाई अङ्ग्रेजीमा Information Technology -IT भनिन्छ । सूचना भनेको सन्देश तथा घटना, तथ्याङ्क, सङ्केत आदि हो भने प्रविधि भनेको कार्यसम्पादनमा सहजता ल्याउन तयार पारिएको वैज्ञानिक सामग्री वा साधन हो । यस्ता साधनहरूमा कम्प्युटर, ल्यापटप, ट्याबलेट, प्रोजेक्टर, मोबाइल जस्ता पर्ने र तिनका माध्यमबाट सूचना आदानप्रदान गर्ने कार्य सूचना तथा प्रविधि हो । शिक्षामा सूचना र प्रविधि भनेको मुलतः शैक्षिक प्रकृया वा शिक्षण सिकाइमा आवश्यक प्रविधि प्रयोग गरि सूचना आदानप्रदान कार्य हो । वर्तमान समयमा शिक्षामा सूचना प्रविधिका प्रचलित साधनहरूका रूपमा रेडियो, टि. बी., मोबाइल, टेलिफोन, कम्प्युटर, ल्यापटप, ट्याबलेट, आइप्याड, प्रोजेक्टर, सि.डी, पेनड्राइभ, डाटा कार्ड आदि प्रयोग हुने गरेका छन् । त्यस्तै इन्टरनेट तथा विविध वेब पेजहरु, युटुब, फेसबुक, एप्स तथा विभिन्न प्रोग्रामहरु, विविध श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, माइक्रोसफ्ट अफिस प्याकेज आदि सफ्टवेयरका प्याकेजहरुले पनि शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई सहज बनाएको छ ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको कुशल र प्रभावकारी प्रयोगले सिकाइ सुधार गर्न, सिकाइलाई सान्दर्भिक बनाउन, सिकाइप्रति विद्यार्थीहरूलाई अभिप्रेरित गर्न र शैक्षिक व्यवस्थापन सुधार गरि सुशासन कायम गर्न सहयोग गर्दछ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीहरूका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभुत पहुँचपुऱ्याईडिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरि सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभुतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुऱ्याउँछ ।

कोभिड १९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ । विभिन्न प्रकारका विपद तथा महामारिमा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले महत्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ । यस सन्दर्भमा भइरहेको क्षमताका आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका बर्चुअल माध्यम प्रयोग गरि सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि पर्याप्त क्षमता तथा संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकेको छैन । यस्तो अवस्थामा सबैका लागि सहज पहुँच पुग्नेगरि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु चुनौतिपूर्ण कार्य रहेको छ ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्द्धन नीतिमा शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। नीति अनुसार विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिसम्बन्धी संरचना निर्माण, इन्टरनेट कनेक्टिभिटीको व्यवस्था, जनशक्ति र सामग्रीको उपलब्धता तथा क्षमता अभिवृद्धि आवश्यक मानिएको छ।नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले ग्रामिण दूरसञ्चार विकास कोषमार्फत विद्यालयहरूमा कनेक्टिभिटी तथा पूर्वाधारको सहयोग गर्दै आएको छ। नेपाल सरकारको पहलमा अधिकांश माध्यमिक विद्यालयहरूमा निःशुल्क इन्टरनेट जडान गरिएको छ। अवसरका रूपमा संघीय सरकारबाट वार्षिक रूपमा ICT ल्याब स्थापनाको लागि बजेट प्राप्त हुनु, शिक्षक तालिम कार्यक्रमहरू मार्फत प्रविधि प्रयोग सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि हुनु, विभिन्न निकाय तथा संस्थाहरूबाट सहयोग प्राप्त हुनु, स्थानीय सरकार स्वयंले पनि सूचना प्रविधिमा जोड दिनु रहेका छन् भने चुनौतीहरूका रूपमा अधिकांश विद्यालयहरूमा विजुलीको स्थायी व्यवस्था गर्न कठिनाई हुनु, सूचना प्रविधिका सामग्री र इन्टरनेट कनेक्टिभिटी सुनिश्चित गर्न कठिनाई, उपलब्ध सामग्रीहरूको प्रभावकारी प्रयोगमा

कठिनाई, निर्धारित मापदण्ड अनुसार उपकरण व्यवस्थापनमा चुनौती, आवश्यक स्रोत र बजेट सुनिश्चित गर्न समस्या, दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको छन्। यी अवस्थाहरूको समाधान खोज्दै शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगलाई अघि बढाउन आवश्यक छ।

४.७.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छः

- विद्यालयमा सूचना प्रविधिको व्यवस्थापन र प्रयोगमा सुधार ल्याउनु।
- सूचना तथा प्रविधिको पहुँचलाई विस्तार गर्नु।

४.७.४ रणनीतिहरू

- एक विद्यालय सूचना प्रविधिको न्यूनतम प्याकेज (एक कम्प्युटर, एक प्रिन्टर, एक प्रोजेक्टर र इन्टरनेट) को प्रबन्ध क्रमश गर्ने।
- सबै माध्यमिक विद्यालयमा आइसीटी ल्याबको सुनिश्चित गर्ने।
- सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गर्ने सक्ने क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।
सूचना तथा प्रविधिको प्राविधिक सहयोगमा लिडर विद्यालय तथा क्लस्टर स्तरीय फोकल पर्सनको विकास गरी त्यस मार्फत सहयोग हुने प्रबन्ध गर्ने।
- विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको प्रयोग गर्ने
- शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने
- शैक्षिक स्रोत सामग्रीमा इन्टरनेटको सुविधामार्फत विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गर्ने
- कम्प्युटर लाइब्रेरी तथा डिजिटल पुस्तकालयको माध्यमबाट दृष्टिविहीन तथा सुनाइ क्षमता कमजोर भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी दृश्य तथा श्रव्य सामग्रीको उचित प्रबन्ध र प्रयोग गर्ने

४.६.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्यहरू

उपलब्धि

- प्रत्येक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई गरि सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक हुनुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार तथा सुशासनमा सुधार आउने।
- विद्यालय शिक्षणसिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुने।
- विद्यालयको व्यवस्थापन तथा प्रशासनिक कार्यमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा सुधार आउने।
- विद्यालय स्तरमा सूचनाप्रविधिको सीप भएको जनशक्तिमा वृद्धि हुने।

- समयमा नै प्रभावकारी रुपमा IEMIS अद्यावधिक हुने ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यहरु

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	एक विद्यालयसुचना प्रविधिको न्युनतम प्याकेज (एक ल्यापटप, एक प्रिन्टर, एक प्रोजेक्टर रइन्टरनेट) कार्यक्रम	संख्या	६	७	६	७	६	३२	६४	
३	ICT Lab कोस्थापना	संख्या	१	१	१	२	२	७	१४	
४	शिक्षणसिकाइमा आइसीटी सम्बन्धी शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	विद्यालयसञ्चालनमा आइसीटीको प्रयोग सम्बन्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	सूचनाप्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकासको कलस्टर स्तरीय जनशक्तिकोपहिचान, क्षमता विकास तथा परिचालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	साझेदारीमा एक शिक्षकएक ल्यापटप सहयोग कार्यक्रम	विद्यालय	६	७	६	७	६	३२	६४	
८	आइसीटीसम्बन्धी शिक्षक तथा विद्यार्थीको नवप्रवर्तनात्मक क्षमता सम्मान कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

परिच्छेद ५ सुशासन तथा व्यवस्थापन

५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

शिक्षा क्षेत्रलाई सबल, सेवामुखी र परिणाममुखी बनाउने क्रममा सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ। सुशासन भन्नाले उत्तरदायित्व, पारदर्शिता, जवाफदेहिता, विधिको शासन, समावेशिता र सहभागी निर्णय प्रक्रियालाई बुझिन्छ, जसले शिक्षामा नीतिगत निर्णयदेखि कार्यान्वयनसम्म प्रभावकारी योगदान दिन्छ। शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्न तीनै तहका सरकार (संघ, प्रदेश, स्थानीय), विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय र विकास साझेदारहरूको सक्रिय भूमिका अनिवार्य हुन्छ। नेपालको संविधानले शिक्षालाई साझा अधिकारको रूपमा परिभाषित गर्दै तीन तहका सरकारबीचको शक्तिको बाँडफाँटलाई संस्थागत गरेको छ।

शिक्षा व्यवस्थापनको सन्दर्भमा निर्णय तथा कार्यान्वयन सहभागिता र सहमतिमा आधारित हुनुपर्छ। कार्यप्रणाली उद्देश्यप्रति केन्द्रित, उत्तरदायित्वपूर्ण र पारदर्शी हुनुपर्छ। प्रभावकारिता, कार्यकुशलता, तथा विधिको सर्वोच्चता सुनिश्चित गरिनुपर्छ। शिक्षण-सिकाइप्रति जवाफदेहिता कायम गरिनुपर्छ। विद्यालय तहमा, सुशासनले विद्यालयको समग्र सुधारमा केन्द्रिय भूमिका खेल्दछ। विद्यालय व्यवस्थापन, पारदर्शिता र नेतृत्वका पक्षमा स्पष्ट रणनीति बनाइनु आवश्यक छ। विद्यालय शिक्षा योजना कार्यान्वयन गर्न संस्थागत संरचना निर्माण, मानव संसाधनको क्षमता विकास, सक्रिय अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणाली आवश्यक हुन्छन्। शिक्षामा सुशासनको प्रत्याभूतिले शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि, विद्यार्थी सिकाइमा सुधार, र सबैका लागि समान अवसर सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। अतः सबै सरोकारवालाको समन्वय, योगदान र उत्तरदायित्व सहितको सहभागिताले मात्र सुशासन सम्भव हुन्छ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संघीय संरचना अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तीनै तहमा शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन प्रणाली क्रियाशील छ। संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, शिक्षक सेवा आयोग जस्ता निकाय छन्। प्रदेशमा सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र, सामाजिक विकास कार्यालय छन्। स्थानीय तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा र शिक्षा समिति रहेका छन्। विशेष गरी यी गाउँपालिकामा: ३२ सामुदायिक र ८ संस्थागत गरी ४० विद्यालय, ४६ बाल विकास केन्द्र, १ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू रहेका छन्। प्रत्येक संस्थामा विद्यालय व्यवस्थापन समिति (एसएमसी) र शिक्षक अभिभावक संघ (पिटिए) गठन गरिएको छ।

गाउँपालिकाले शिक्षा ऐन २०७५ जारी गरेको छ, जुन विद्यालय तहमा सुशासनको आधार बन्न सक्छ। साथै, पालिकाबाट विविध कार्यविधि र क्षमता विकास कार्यक्रमहरू संचालन भइरहेका छन्। यद्यपि, विद्यालय सुधार योजना, सामाजिक परीक्षण र लेखापरीक्षण अझै प्रभावकारी बन्न सकेका छैनन्। शिक्षा शाखा र विद्यालयहरूमा प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिको अभाव देखिन्छ। इमिस (EMIS) अद्यावधिकमा समस्या, शिक्षकहरूको क्षमता अभाव, विद्यालय नेतृत्वमा अपेक्षित दक्षता र दूरदृष्टिको कमी प्रमुख समस्याका रूपमा छन्।

हालका विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरू मुलत शिक्षक अभिभावक संघहरूक्रियाशील छैनन्। विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनमा कमजोरी, पाठ्यक्रम र सरकारी कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा समस्या, नेतृत्व क्षमताको अभाव विद्यालय व्यवस्थापनमा मुख्य चुनौती बनेको छ। विद्यालयहरूमा उपलब्ध स्रोत साधनको उपयुक्त परिचालन हुन नसकेको पाइन्छ। लेखापरीक्षण र सामाजिक परीक्षण प्रणाली प्रभावकारी छैन, ICT सामग्री, शिक्षक तालिम, व्यवस्थापन पक्षमा स्रोतको उपयोगमा समन्वय र दक्षता अभावछ। गाउँपालिकाले केही तालिम र क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरे पनि ती कार्यक्रमहरू निरन्तर, लक्ष्यमुखी र आवश्यकतामा आधारित छैनन्। विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षकहरूलाई नेतृत्व विकास गर्ने कार्यक्रमहरू अझै सशक्त र व्यावहारिक रूपमा संस्थागत हुन बाँकीछ।

संघीय शिक्षा संरचना स्पष्ट भए पनि कार्यान्वयन तहमा (विशेष गरी गाउँपालिका स्तरमा) नेतृत्व, स्रोत व्यवस्थापन, क्षमता विकास र सुशासनमा गम्भीर सुधारको खाँचो छ। स्थानीय तहले नीति कार्यान्वयन र संस्थागत समन्वयमा बल दिएर विद्यालय तहमा नेतृत्व सुधार, स्रोत परिचालन र समुदाय सहभागिता बढाउन आवश्यक छ। त्यसरी मात्र सामुदायिक विद्यालय सुधारको अपेक्षा साकार हुन सक्छ।

५.१.३ उद्देश्यहरू

यस योजनाले सुशासनसँग सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छः

- स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु
- जनशक्तिका लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु
- आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गर्नु

५.१.४ रणनीतिहरू

यस योजनाले सुशासनसँग सम्बन्धि निम्नलिखित रणनीतिहरू राखेको छः

- स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने
- संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने
- कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने
- प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्षलाई थप जिम्मेवार बनाई क्षमता विकास गर्ने
- कार्यक्रमको प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यसम्पादन गर्न आवश्यक स्रोत साधनहरूको व्यवस्थापन गर्ने
- सबै सामुदायिक विद्यालयका प्रअको नियुक्त एक कार्यविधि तयार गरी खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट गर्ने। हरेक पाँच वर्षमा प्रअको कार्यसम्पादनको मूल्यांकन गरी करार सम्झौता हुने व्यवस्था गर्ने।
- पालिकाले बार्षिक रूपमा विद्यालयको प्रअसँगको कार्यसम्पादन करार सम्झौता गरी कार्यान्वयनमा लाने। उक्त सम्झौता अनुसारको कार्य सम्पादन मूल्यांकनको आधारमा बार्षिक रूपमा प्रअलाई थप प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने।

- वडास्तरीय अनुगमन समितिले विद्यालयलाई निकासी गरिएको बजेट तथा कार्यक्रमको कार्य सम्पन्न प्रगतिको स्थलगत अनुगमन गरी उक्त कार्यक्रमको मूल्यांकन गर्ने ।
- शिक्षक संख्या कम भएका विद्यालयहरूमा स्यामसेवक शिक्षक शिक्षकको व्यवस्था गरी विद्यालयहरूमा आवश्यक शिक्षकको व्यवस्था क्रमशः गर्दै लाने ।
- गाउँ शिक्षा समितिले एक निश्चित मापदण्ड तयार गरी बार्षिक रुपमा पालिकास्तरीय उत्कृष्ट विद्यालय, शिक्षक, प्रअ विव्यस र विद्यार्थीको घोषणा गरी पुरस्कृत गर्ने ।
- विद्यालयको समग्र शिक्षा प्रणालीलाई थप सहयोगका लागि कम्तिमा "एक विद्यालय एक अक्षयकोष" र शैक्षिक गुणस्तर सुधार पुर्व विद्यार्थी सञ्जाल निर्माण गरी स्रोतको खोजी गर्न अभिप्रेरित गर्दै स्रोत व्यवस्थापन गर्ने रणनीति लिने ।
- विद्यालयको सुशासन, जवाफदेहिता तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता थप तलका अन्य रणनीतिहरू कार्यान्वयन गर्ने
 - विद्यालयको नेतृत्वको क्षमता विकास कार्यक्रम
 - विद्यालय आचारसंहिता निर्माण र कार्यान्वयन
 - हरेक वर्ष विद्यालयको कार्य सम्पादन मूल्यांकन
 - सरकारले तोके बमोजिम नै विद्यालय सुधार योजना, सामाजिक परीक्षण, लेखा परीक्षणलाई पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । उक्त कार्यको सघन रुपमा शिक्षा शाखाबाट मूल्यांकन गरी गुणस्तर एकिन गरिनेछ र उक्त कार्यलाई विद्यालयमा जाने निकाससँग जोडिने अभ्यासलाई कार्यान्वयन
- समयमा तथ्यांक अद्यावधिक नगर्ने तथा प्रभावकारी अभिलेख नराख्ने कार्यलाई कम गर्न उक्त कार्यलाई विद्यालयमा जाने निकाससँग जोड्ने ।

५.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप

उपलब्धि

- विद्यालयको सुशासन क्षेत्रमा देखिने परिवर्तन आउने छ र विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धीमा वृद्धि हुने ।
- विद्यालय सुशासन कायम गर्न धनपालथान गाउँपालिकाको शिक्षा ऐन २०७६ लाई संशोधन हुने ।
- विद्यालयको विव्यस अध्यक्ष तथा प्रअको नेतृत्वमा परिवर्तन हुने ।
- विद्यालयमा आचारसंहिता निर्माण र कार्यान्वयन हुने ।
- विद्यालय सुधार योजना तोकिएको ढाँचा प्रक्रियामा तयार भइ समयमा पालिकामा पेश हुने ।
- सामाजिक परीक्षण तथा लेखापरीक्षण तोकिएको प्रक्रिया अनुरूप भएको हुने ।
- पालिकास्तरीय उत्कृष्ट विद्यालय, शिक्षक, प्रअ, विव्यस र विद्यार्थीको घोषणा गरी पुरस्कृत भएको हुने ।
- हरेक वर्ष विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षण गरिएको हुने ।
- समयमा तथ्यांक अद्यावधिक भएको तथा प्रभावकारी अभिलेख राख्ने प्रणालीको अभ्यास हुने ।
- बार्षिक रुपमा प्रअसँगको करार संझौता तथा समीक्षा भएको हुने ।

- विद्यालयको आर्थिक स्रोतमा वृद्धि भएको हुने ।
- विद्यालयले शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूलाई परिचयपत्र अनिवार्य रूपमा वितरण गरी प्रयोगमा लगिने छ ।
- प्रअ, शिक्षक र कर्मचारीले पदीय जिम्मेवारी प्रभावकारी रूपमा बहन नगरेमा विद्यालय ब्यवस्थापन समिति र वडा कार्यालयको सिफारिसको आधारमा सचेतीकरण, स्पस्टीकरण, पालिका भित्र सरुवा, सेवा करार रद्द जस्ता अभ्यासहरू ले पालिकाले कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- गुणस्तर सुधारका लागि लिडर विद्यालयको अवधारणालाई कार्यान्वयन गरिने छ र उक्त अवधारणा मार्फत अन्य आधारभूत विद्यालयहरूको क्षमता विकास र प्राविधिक सहयोग गरिनेछ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुखक्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ बर्ष						भौतिक लक्ष्य १० बर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	गाउँपलिकाको शिक्षा ऐन संशोधन	पटक	०	१	०	०	०	१	२	
२	कार्यविधि निर्माण गरी विद्यालय विकास प्रस्तावनाको आधार खुल्लाप्रतिस्पर्धाबाट प्रअको छनोट र नेतृत्व सम्बन्धी तालिम	जना	१	१	१	१	१	५	१०	
३	विब्यस तथा प्रअको क्षमता विकास कार्यक्रम	जना	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
४	आचारसंहिताको निर्माण र कार्यान्वयन	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
५	प्रधानाध्यापक सँग कार्य सम्पादन करार सम्झौता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	विद्यालय सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	सामाजिक परीक्षण तथा लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
८	कार्यविधि तयार सहित उत्कृष्ट विद्यालय, शिक्षक, प्रअ, विव्यस र विद्यार्थीको घोषणा तथा पुरस्कार वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	बार्षिक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	वडाको संयोजकत्वमा विज्ञ समुहबाट विद्यालय अभिलेखीकरण तथा सुशासनकोअनुगमन तथा निरीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
११	विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक व्यवस्थापनको लागि पूर्व विद्यार्थीसमाज गठन तथा अक्षयकोष एवम् आर्थिक स्रोत संकलन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१२	शिक्षा समितिको नियमित बैठक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१३	प्रअको नियमित मासिक बैठक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथा बजेटको तर्जुमा, क्रियाकलापको निर्धारण र कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनजस्ता पक्षहरू समावेश हुन्छन्। यी कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्न आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया, जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्व स्पष्ट रूपमा निर्धारण गर्नुपर्छ। कार्यान्वयनको प्रबन्ध तयार गर्दा योजनाको दिगोपन, प्रभावकारिता र कार्यकुशलतालाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्छ। गाउँ शिक्षा योजना निर्माण भइसकेपछि यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त जनशक्ति व्यवस्थापन, आवश्यक कानून र कार्यविधिको निर्माण तथा बजेटको सुनिश्चितता अनिवार्य हुन्छ। साथै, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय र सहकार्य अत्यावश्यक हुन्छ।

योजनालाई सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्न वार्षिक रणनीतिक योजना, कार्यान्वयन योजना, अनुगमन योजना र कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयार पारिनु जरुरी हुन्छ। यस्ता तयारीपछि कार्यक्रमका सरोकारवालाहरूलाई आवश्यक जानकारी र बुझाइ प्रदान गर्न प्रबोधीकरण कार्यक्रमहरूसञ्चालन गर्नु आवश्यक छ, जसले योजना कार्यान्वयनमा सहजीकरण र सहभागिता सुनिश्चित गर्छ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

यस पालिकामा जम्मा ३२ वटा विद्यालयहरू रहेका छन्। बालविकास केन्द्रको विवरण हेर्दा जम्मा ४६ वटा बालविकास केन्द्रहरू रहेका छन्।

धनपालथान गाउँपालिका को शिक्षक अवस्था दृष्टिगत गर्दा बालविकासमा ४६ जना महिला शिक्षकहरू रहेको देखिन्छ। आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा स्थायी शिक्षकहरू ८९, राहत ५० समेत १३९ जना रहेका छन्। आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा स्थायी शिक्षकहरू २०, राहत ७ समेत २७ जना रहेका छन्। त्यसैगरी माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा स्थायी शिक्षकहरू १६, राहत १ समेत गरी १७ जना मात्र रहेका छन्। कक्षा ११ र १२ मा दरबन्दीको २ जना र अनुदानको ४ जना गरी ६ जना रहेका छन्। प्राविधिक धारमा जम्मा ८ जना प्रशिक्षकहरू रहेका छन्।

शिक्षा शाखामा २ जनाको दरबन्दी रहेको छ। शिक्षकको पेशागत विकासको लागि पालिकाबाट जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिएको छैन। वार्षिक रूपमा बजेट शिक्षाको बजेट विनियोजन गरी क्रमशः शिक्षा क्षेत्रमा लगानीमा वृद्धि गरिरहेको छ। शिक्षाको प्रबन्ध तथा व्यवस्थापनको लागि गाउँ शिक्षा समिति स्थानीय शिक्षा ऐन जारी गरिएको छ।

५.२.३ उद्देश्य

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु।

५.२.४ रणनीति

- कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकताअनुसार कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने।

- सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत् प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र गाउँपालिकाको आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने ।
- योजना कार्यान्वयनका लागि वार्षिक कार्ययोजना निर्माण गर्ने ।
- गाउँपालिकाको संयोजकत्वमा योजना कार्यान्वयन सहजीकरण समिति गठन गर्ने ।
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा स्थलगत सहजीकरण गरी विद्यालयका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितता गर्ने ।
- शिक्षा योजनाका आधारमा विद्यालयहरूले विद्यालय सुधार योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने र आवश्यकताअनुसार सहजीकरण गर्ने ।
- विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तिकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने ।
- वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया र शिक्षक व्यवस्थापनसम्बन्धमा आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने ।
- सरोकारवालाहरूको भेला गरी कार्यक्रमको प्रबोधीकरणका साथसाथै कार्यक्रमको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई पनि साक्षरता, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि जिम्मेवार बनाउने
- योजना शुरु भएको २ वर्षमा मध्यावधि समीक्षा र ५ वर्षमा पूर्णावधि मूल्याङ्कन गर्ने ।

५.२.५ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुने छ ।
- शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने छ ।

प्रमुखक्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	वडाशिक्षा समिति निर्माण र परिचालन	वडा	७	७	७	७	७	३५	७०	
२	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सृष्टीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	योजनाको समीक्षा तथा पुर्न योजना	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	योजना कार्यान्वयनको आन्तरिक तथा बाह्य अनुगमन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
७	योजना कार्यान्वयनका लागि अन्य संघ सस्थासँग समन्वय साझेदारी रसहकार्य गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
८	कार्यक्रम कार्यान्वयन मार्गदर्शन, कार्यविधि र निर्देशिका तयार	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	बार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	शैक्षिक तथ्यांकको विश्लेषण गरी शैक्षिक स्मारिका प्रकाशन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

परिच्छेद ६ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचयः

आर्थिक तथा सामाजिक परिवर्तनमा शिक्षाको अहम भूमिका हुन्छ। धनपालथान गाउँपालिकाले बालबालिकाको शिक्षामा प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक छ। दक्ष, सीपयुक्त र गुणस्तरीय मानव संसाधनको विकास गर्न नै शिक्षामा लगानी गरिएको हो। शिक्षामा गरिने लगानीले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दीर्घकालीन विकासका लागि सहयोग गर्दछ। गाउँपालिकाले शिक्षामा लगानी गर्दा बालबालिकाको शैक्षिक अवसर गुणस्तरीय शिक्षा र स्रोत साधनको समतामूलक वितरणमा ध्यान दिनु पर्दछ।

राष्ट्रिय आकांक्षालाई मध्यनजर गर्दै धनपालथान गाउँपालिकार समुदायबाट विगत केही वर्ष देखि शिक्षा क्षेत्रमा लगानीलाई विस्तार गरिएको छ। शिक्षामा गरिने लगानीले समाजको आकांक्षा, आवश्यकता, मान्यता र दीगो विकासको लक्ष्यका लागि कार्य गर्नु पर्दछ। संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम विद्यालय शिक्षा सञ्चालनको मूल जिम्मेवारी स्थानीय तहको भए तापनि शिक्षा साझा सूचीको विषय रहेकोले शिक्षाको वित्तीय व्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका साथै समुदाय र निजिक्षेत्रको समेत साझेदारी आवश्यकता पर्दछ। शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकीकृत गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रवन्धका लागि ध्यान दिनु पर्दछ।

यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लागानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरु उल्लेख गरिएको छ। पहिचान गरिएका चुनौतीहरुको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरु प्रस्तुत गरी स्रोतको आंकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ।

६.२ वर्तमान अवस्थाः

धनपालथान गाउँपालिकाको आ.व. २०८१/८२लागि रु.....बजेट अनुमान गरिएको थियो। त्यस मध्ये पनि शिक्षा क्षेत्रमा प्रतिशत शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गरेको छ। त्यसमा पनि विभिन्न परियोजनाको बजेट पनि करिब...करोड जति रहेक अनुगमन गरिन्छ। त्यसमा पनि संघीय सरकार प्रदेश सरकारबाट पनि बजेट तथा कार्यक्रमहरु प्राप्त भइरहेको अवस्था छ। त्यसैगरी अभिभावकहरुको पनि त्यतिकै लगानी भइरहेको अवस्था छ। शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरुमा सहमति देखिन्छ। आर्थिक स्रोतलाई एकीकृत नगर्नु, कार्यक्रममा दोहोरोपन हुनु, कार्यक्रम कार्यान्वयनलाई नतिजामूलक बनाउन नसक्नु तथा गैर बजेटरी क्रियाकलापहरुमा जोड दिन नसक्नु, धेरै बजेट ब्यवस्थापन तथा प्रशासनीय क्षेत्रमा सकिनु लगायतका धेरै समस्याहरु रहेकाछन्। यस गाउँपालिकाको वित्तीय प्रगतिलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ।

६.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

विद्यालय शिक्षाका लागि संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट नियमित बजेट प्राप्त हुनु पालिकाबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा पनि बजेट विनियोजन हुनु विभिन्न परियोजनाहरू लागु हुनु यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू रहेका छन्। यस्ता अवसरहरू भएता पनि यस क्षेत्रका देखिएका प्रमुख चुनौतीहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ।

- विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा लगनी वृद्धि र दीगो स्रोतव्यवस्थापनमा वृद्धि गर्ने।
- वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्ने।
- कार्यक्रममा दोहोरोपन नहुने तथा पालिकाको प्राथमितामा आधारित भइयोजना बनाउने कुराको अभ्यास गर्ने।

६.४ उद्देश्यः

योजनाको वित्तीय व्यवस्थापनका प्रमुख उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन्ः

- योजना अवधिका लागि आवश्यक आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु।
- विद्यालय शिक्षाका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतपहिचान गर्नु।
- विद्यालय शिक्षाको बजेटमा वृद्धि गर्नु।

६.५ रणनीतिहरूः

योजनाको वित्तीय व्यवस्थासम्बन्धी रणनीतिहरू देहायबमोजिम हुनेछन्ः

- गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई प्रमुख प्राथमिकता बनाइ शिक्षा क्षेत्रको बजेटमा क्रमश वृद्धि गरिने छ।
- कार्यविधि मार्फत पालिका स्तरीय एक शिक्षा सुधारका लागि एक शैक्षिक कोष निर्माणगरि स्रोतमा वृद्धि गरिनेछ।
- कम्तिमा "एक विद्यालय एक अक्षयकोष" र शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागिपुर्व विद्यार्थी मञ्च वा सहयोग पहल मार्फत विद्यालयको वित्तीय स्रोतमा वृद्धि गरिनेछ।
- गैरसरकारी निकायसँग पहल समन्वय गरी बढी भन्दा बढी परियोजनाहरू लागू गरिनुका साथै उक्त निकायहरूका कार्यक्रमहरू शिक्षा योजनाले प्राथमिकता दिएका क्षेत्रमा हुने कुराको सुनिश्चत गर्न पहल गरिने छ।
- कार्यक्रमको योजना र कार्यान्वयन त्यसको प्राथमिकता र आवश्यकताको आधारममा डुब्लिकेशननहुने व्यवस्था मिलाइने छ।
- निकासा गरिएको बजेटको स्थलगत निरीक्षण मार्फतप्रगतिको भरीफिकेशनको गर्ने अभ्यासको शुरुवात गरिनेछ।
- विद्यालय शिक्षामा अभिभावकको मानवीय तथा वित्तीय सहभागितामा वृद्धि गरिने छ।

६.६ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान:

धनपालथान गाउँपालिकाले ५ वर्षका लागि तयार गरेको शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०८२-२०८७) गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रलाई प्राप्त हुने बजेटलाई आधार बनाइएको छ । त्यसैगरी बजेटको प्रमुख स्रोतहरूमा तलका निकायहरू रहने अनुमान गरिएको छ ।

- संघीय ससर्त
- प्रदेश बजेट
- स्थानीय तहको बजेट
- विभिन्न संघसस्था तथा परियोजनाहरू
- अभिभावकहरू

यो शिक्षा योजना पाँच वर्षलाई लक्षित गरिएता पनि दश वर्ष सम्म निरन्तर सञ्चालन गर्ने गरी क्रियाकलापहरू तय गरिकाले बजेटको अभाव हुने देखिन्छ । यो योजना अनुरूप गाउँपालिकाले हरेक वर्षे बार्षिक कार्ययोजना बनाइ बजेटको व्यवस्थापन पुनरावलोकन गर्न सक्नेछ । तर पनि हाल गाउँपालिकाको स्रोतलाई आंकलन गर्दै यस शिक्षा योजनालाई प्रस्तावित बजेट अनुमान गरिएको छ ।

ક્ર.સ.	શિર્ષક વા ક્ષેત્ર વા ક્રિયાકલાપ	અનુમાનિત કુલ આવશ્યક બજેટ	૨૦૮૨/૮૩	૨૦૮૩/૮૪	૨૦૮૪/૮૫	૨૦૮૫/૮૬	૨૦૮૬/૮૭	બજેટ સ્ત્રોત					
								સંઘિય સરકાર	પ્રદેશ સરકાર	સ્થાનીય સરકાર	ગૌસમ	જનસહભા ગિતા	અન્ય
૧	પ્રારમ્ભિક બાલ વિકાસ તથા શિક્ષા	૧૧૫.૩૮	૧૧૧.૦૮	૧૧૧.૦૮	૧૧૧.૦૮	૧૧૧.૦૮	૧૧૧.૦૮	૭૪૬.૫૩	૧૧.૫૪	૪૧.૭૭	૪૧.૭૭	૪૧.૭૭	૦.૦૦
૨	આધાભૂત શિક્ષા	૫૧૮૫.૪૦	૧૧૧૭.૦૮	૧૪૧૬.૩૫	૧૧૧૭.૦૮	૮૧૭.૮૧	૧૧૧૭.૦૮	૪૪૮૧.૦૫	૫૧૮.૫૪	૨૧૧.૨૭	૨૧૧.૨૭	૨૧૧.૨૭	૦.૦૦
૩	માધ્યમિક શિક્ષા	૩૨૭૨.૧૨	૬૫૪.૪૨	૮૧૮.૦૩	૬૫૪.૪૨	૪૧૦.૮૨	૬૫૪.૪૨	૨૪૫૪.૦૧	૩૨૭.૨૧	૧૬૩.૬૧	૧૬૩.૬૧	૧૬૩.૬૧	૦.૦૦
૪	પ્રાવિધિક શિક્ષા તથા વ્યાવસાયિક તાલિમ	૧૭૨.૭૫	૩૪.૫૫	૪૩.૧૧	૩૪.૫૫	૨૫.૧૧	૩૪.૫૫	૧૨૧.૫૬	૧૭.૨૮	૮.૬૪	૮.૬૪	૮.૬૪	૦.૦૦
૫	અનૌપચારિક શિક્ષા ર આજીવન સિકાઈ	૬૫.૦૦	૧૩.૦૦	૧૬.૨૫	૧૩.૦૦	૧.૭૫	૧૩.૦૦	૪૮.૭૫	૬.૫૦	૩.૨૫	૩.૨૫	૩.૨૫	૦.૦૦
૬	પાઠ્યક્રમ, પાઠ્યપુસ્તક, સિકાઈ સામગ્રી તથા મૂલ્યાંકન	૮૮.૬૧	૧૭.૭૪	૨૨.૧૭	૧૭.૭૪	૧૩.૩૦	૧૭.૭૪	૬૬.૫૨	૮.૮૭	૪.૪૩	૪.૪૩	૪.૪૩	૦.૦૦
૭	શિક્ષક વ્યવસ્થાપન ર વિકાસ	૧૨૫.૫૫	૨૫.૧૧	૩૧.૩૧	૨૫.૧૧	૧૮.૮૩	૨૫.૧૧	૧૪.૧૬	૧૨.૫૬	૬.૨૮	૬.૨૮	૬.૨૮	૦.૦૦

८	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	२४६.६०	४९.३२	६१.६५	४९.३२	३६.९९	४९.३२	१८४.९५	२४.६६	१२.३३	१२.३३	१२.३३	०.००
९	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम	१७२.८७	३४.५७	४३.२२	३४.५७	२५.९३	३४.५७	१२९.६५	१७.२९	८.६४	८.६४	८.६४	०.००
१०	विद्यालय सुरक्षा, विपत् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	१२.५०	२.५०	३.१३	२.५०	१.८८	२.५०	९.३८	१.२५	०.६३	०.६३	०.६३	०.००
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	६११.७०	१२२.३४	१५२.९३	१२२.३४	९१.७६	१२२.३४	४५८.७८	६१.१७	३०.५९	३०.५९	३०.५९	०.००
१२	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१७८.००	३५.६०	४४.५०	३५.६०	२६.७०	३५.६०	१३३.५०	१७.८०	८.९०	८.९०	८.९०	०.००
१३	शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास	३८.३०	७.६६	९.५८	७.६६	५.७५	७.६६	२८.७३	३.८३	१.९२	१.९२	१.९२	०.००
१४	स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	२४.००	४.८०	६.००	४.८०	३.६०	४.८०	१८.००	२.४०	१.२०	१.२०	१.२०	०.००

१५	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	१६.१५	३.२३	४.०४	३.२३	२.४२	३.२३	१२.११	१.६२	०.८१	०.८१	०.८१	०.००
कुल लाखमा		१२००५	२४०१	२९५१	२४०१	१८५१	२४०१	९००४	१२०१	६००	६००	६००	

परिच्छेद-७: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

७.१. परिचय

स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत र साधनहरूको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ ? शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिका अनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सफल भएका छन् वा छैन भन्ने सुनिश्चितताको लागि एउटा संयन्त्र निर्माण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष तथा प्रगतिका बारेमा समयतालिका अनुसार निरीक्षण, पर्यवेक्षण, निगरानी, पूर्णनिरीक्षण, रेखदेख, जाँचबुझ भौतिक रुपमा वा अन्य कुनै साधनको प्रयोग गरी गर्ने गराउने काम अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति तथा वर्तमान अवस्थाको जानकारी गराउँछ । यसरी नै मूल्यांकनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता, उपयुक्तता, सान्दर्भिकताको, लेखाजोखा तथा जाँचबुझ गरी उक्त कार्यक्रमहरूको प्रतिफल तथा प्रभावको बारेमा जानकारी प्राप्त गरिन्छ । अनुगमन कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ भने मूल्यांकन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको सञ्चालनका चरणहरू साथसाथै कार्यसम्पन्न भएपछि पनि गरिन्छ । स्थानीय स्तरमा संचालन भएको शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई जवाफदेही, पारदर्शी, नतिजामुखी र उत्तरदायीपूर्ण बनाउनको लागि अनुगमन तथा मूल्यांकन अनिवार्य छ ।

यसमा धनपालथान गाउँपालिकाको पाँच वर्षे शैक्षिक योजनाहरूको निर्माण तथा कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यक ऐन तथा नियमावलीका आधारमा अनुगमन तथा मूल्यांकनको वर्तमान अवस्था, चुनौती तथा समस्याहरू, उद्देश्य रणनीति एवं यस शिक्षा क्षेत्रको योजनामा स्थानीय स्तरमा अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीको विकासका लागि गाउँपालिका भित्रका सबै वडाहरूमा संचालित सामुदायिक विद्यालय, संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरू, बालविकास तथा सिकाइ केन्द्रहरूमा संचालित सबै कार्यक्रमहरूको कार्यक्रम अनुगमन, ढाँचा, साधन, विषय र प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२. वर्तमान अवस्था

अनुगमन तथा मूल्यांकनलाई योजनाको अभिन्न अंगका रुपमा लिँदै हाल विद्यमान अवस्थामा रहेको गाउँ शिक्षा संयन्त्रलाई आवश्यकता अनुसार चुस्त र दुरुस्त बनाउँदै समय समयमै वडा कार्यालय तथा गाउँपालिकाको शिक्षा शाखा शिक्षा समिति तथा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुबाट समयसमयमा अनुगमन तथा समीक्षा हुने गरेको भएता पनि अनुगमनलाई नतिजामूलक तथा योजनाबद्ध एवम् व्यवस्थित गर्नु पर्ने देखिन्छ । यसको साथै विभिन्न परियोजना तथा संघसस्थाहरूको कामको पनि अनुगमन तथा सहजीकरण गर्ने गरिएको छ ।

७.३. अवसर र चुनौतीहरू

संघीय संरचना अनुरूप स्थापना भएका वडा कार्यालयहरू तथा स्थानीय सरकारको ब्यवस्था भए पश्चात विद्यालय तहको अनुगमन तथा निरीक्षणको कार्यको निरन्तर हुनु विभिन्न परियोजनाहरू जस्तै GSS/INF/GNI ले बार्षिक सयुक्त अनुगमनकव अभ्यास गरिनु यस क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरू हुन् । तरपनि यि क्षेत्रमा यस योजनामा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ ।

- विद्यालय अनुगमन तथा मूल्यांकन कार्यलाई नियमित हुने वातावरण बनाउने ।

- अनुगमन तथा मूल्यांकन पश्चात समीक्षा गरी आवश्यक सुधार सहितको नतिजामूलक बनाउने ।
- अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई निष्पक्ष,नियमित, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउने ।

७.४. उद्देश्यहरु:

यस योजनाले अनुगमन तथा मूल्यांकनसँग सम्बन्धि निम्नलिखित उद्देश्यहरु राखेको छः

- शैक्षिक कार्यक्रमहरुको स्रोत साधनको उपयुक्त प्रयोग तथा त्यसको प्रतिफल नियमित मापन गर्नु ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई नियमित तथा नतिजामुखी बनाउनु ।

७.५.रणनीतिहरु

यस योजनाले अनुगमन तथा मूल्यांकनसँग सम्बन्धि निम्नलिखित रणनीतिहरु राखेको छः

- शिक्षा क्षेत्रको प्रगति तथा अनुगमन मूल्यांकनको लागि एक छुट्टै योजना तयारी लागु गरिने छ ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघले कम्तिमा हप्ताको एक पटक समय तालिका निर्माण गरी विद्यालयको प्रशासनीक तथा शैक्षिक गतिविधिहरुको बारेमा अनुगमन गर्ने र सोको अभिलेख विद्यालयमा राखी विव्यसको बैठकमा त्यसको समीक्षा गरिने अभ्यासलाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- अभिभावकले पनि नियमित रुपमा विद्यालय भ्रमण गरी आफ्ना बालबालिकाहरुको सिकाइ अवस्थाको बारेमा छलफल गर्ने । उक्त उपस्थितिको विद्यालयमा रेकर्ड पुस्तिका जनाउने र उच्च सहभागीता भएका अभिभावकलाई बार्षिक रुपमा सम्मान गरिने अभ्यासको शुरुवात गरिने छ ।
- वडास्तरीय अनुगमन समितिले विद्यालयलाई निकासी गरिएको बजेट तथा कार्यक्रमको कार्य सम्पन्न प्रगतिको स्थलगत अनुगमनगरी उक्त कार्यक्रमको मूल्यांकन गरिने अभ्यासलाई कार्यान्वयनमा लगिनेछ ।
- विद्यालयको गतिविधिहरुको समग्र पक्षको अनुगमनका लागि शिक्षाको प्राविधिक जनशक्ति र जनप्रतिनिधि सहित रहने गरी पालिका स्तरीय एक अनुगमन सयन्त्र तयार गरी उक्त सयन्त्रका सदस्यहरुबाट कम्तिमा दुई महिनामा एक पटक एक विद्यालयमा अनिवार्य रुपमा अनुगमन गरी सोको प्रतिवेदन गाउँ शिक्षा समितिमा छलफल गरिने छ ।
- हरेक वर्ष विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षण गरिनेछ ।
- स्रोत विज्ञ मार्फत नियमित अनुगमन तथा निरीक्षण हुने ब्यवस्था मिलाइने छ ।

७.६. उपलब्धि, नतिजा,प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

- शिक्षा क्षेत्रको नियमिता तथा योजनाबद्ध रुपमा अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणाली लागू भइ विद्यालय शिक्षामा सुधार आउने छ ।

- शिक्षा क्षेत्रको प्रगति तथा अनुगमन मूल्यांकनको लागि एक छुट्टै योजना तयार भएको हुने ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघबाट नियमित अनुगमन भएको हुने ।
- अभिभावकबाट विद्यालयको नियमित अनुगमन भएको हुने ।
- वडास्तरीय अनुगमन समितिबाट स्थलगत अनुगमनको अभ्यास कार्यान्वयनमा भएको हुने ।
- पालिका स्तरीय एक अनुगमन सयन्त्र तयार भइ नियमित अनुगमन भएको हुने ।
- बार्षिक रुपमा विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षण भएको हुने ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिकलक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	अनुगमनतथा मूल्यांकनको योजना तयार र कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
२	विषयसशिक्षाबाट विद्यालयको पालैपालो नियमिति अनुगमन तथा निरीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	अभिभावकबाट नियमित विद्यालय भ्रमण र उत्कृष्ट अभिभावक छनोट	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
४	वडास्तरीय अनुगमन समितिबाट मासिक अनुगमन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	पालिका स्तरीय अनुगमन तथा मूल्यांकन संयन्त्रको गठन र कम्तिमा २महिनाको एक पटक एक विद्यालयको अनुगमन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
६	विद्यालयको वार्षिक कार्य सम्पादन परिक्षण	विद्यालय	३२	३२	३२	३२	३२	१६०	३२०	
७	नियमित अनुगमन तथा निरीक्षण	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०	
८	शिक्षा योजनाको प्रगतिको वार्षिक प्रगति तयार तथा छलफलकार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
९	कार्यक्रमका र्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण तथा विश्लेषण सहितको प्रतिवेदनतयार	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

सन्दर्भ सामाग्रीहरु :

- राष्ट्रिय जनगणना २०७८
- शिक्षा सम्बन्धी ऐन कानुन निर्देशिका
- शिक्षा नीति २०७६
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना २०२३-२०३०
- स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन २०७८
- Flash Report 2079
- IEMIS
- पन्ध्रौ योजना २०७६/०७७-२०८०/०८१
- विद्यालय क्षेत्र विकास योजना २०७३-०७८
- नेपालको संविधान २०७२
- अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन २०७५

अनुसूची

योजना निर्माण सम्बन्धीत फोटोहरु

